

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

AFGANİSTAN TÜRKMEN AĞZI
(ŞAMAL BÖLGESİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
ABDUL SHUKOOR KOYUK

DANIŞMAN
DOÇ. DR. EKREM AYAN

TEMMUZ, 2020
MUĞLA

YEMİN

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Afganistan Türkmen Ağzı (Şamal Bölgesi)” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.06./ 07./ 2020
Abdul Shukoor KOYUK

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

Soyadı: KOYUK

Adı : Abdul Shukoor

Referans No: 10346044

TEZİN ADI

Türkçe: Afganistan Türkmen Ağzı (Şamal Bölgesi)

Y. Dil: Afganistan Turkmen Dialect (Shamal Region)

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

●

○

○

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Fakülte : Edebiyat Fakültesi

Enstitü :Sosyal Bilimler Enstitüsü

Diğer Kuruluşlar :

Tarih :

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayınlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : AYAN, Ekrem

Unvanı : Doç. Dr.

TEZİN YAZILDIĞI DİL : Türkçe

TEZİN SAYFA SAYISI: 177

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

Giriş

İnceleme

Metinler

Sözlük

Bibliyografya

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER (En az üç en fazla beş adet):

1. Türkmen Türkçesi

2. Metinler

3. Dil İncelenmesi

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER:

1. Turkmen Turkish

2. Texts

3. Language Exmination

1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum

O

2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir

●

3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir

O

Yazarın İmzası :

Tarih : 06 / 07 / 2020

AFGANİSTAN TÜRKMEN AĞZI (ŞAMAL BÖLGESİ)

ÖZET

Afganistan’da en çok nüfusa sahip olan beşinci kavim Türkmenlerdir. Afganistan’da yaşayan Türkmenler farklı boylardan oluşmaktadır. Bu çalışmada haklarında az bilgi sahibi olduğumuz Afganistan Türkmenlerin dilleri, tarihleri hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmada konu olan bilgiler için Afgan Türkmenlerine mesup olan şairlerin eserlerinden ve ağız çalışmalarından faydalanmıştır. Kendimizin yaptığı saha çalışmasında kaynak kişilerden derlediğimiz metinler ile daha önce yapılmış çalışmalar ışığında çalışmamız tamamlandı.

Bu çalışmada Afganistan Türkmenlerinin tarihi, coğrafyası ve dilleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Afganistan Türkmen Türkçesi, Afganistan Türkmenlerin ağız

AFGHANISTAN TURKMEN DIALECT (SHAMAL REGION)

ABSTRACT

Turkmens have the fifth biggest population in Afghanistan. The Turkmens who live in Afghanistan they are consist of different Turkmen roots. For having information which is the subject of this study the Afghanistan Turkmens poetry work has used.

In our field work from the source people texts are also based on review. We have completed our work in the light of the texts we have evaluated and the works done before.

The current study was about the history, georphy and the language of Turkmens in Afghanistan.

Keywords: Turkish of Afghanistan Turkmens, Afghanistan Turkmen dialect

ÖNSÖZ

Afganistan’da yaşayan Türkmen Türklerinin konuştuğu bir lehçe olan Türkmen Türkçesi, Türk lehçelerinin tasnifinde Oğuz grubu lehçeleri arasında yer almaktadır. Tarih ve coğrafya içerisinde oldukça geniş bir sahayı işgal eden Türk milleti boylardan oluşmuş bir bütündür. Her Türk boyu bu bütünün bir parçasıdır. Son zamanlarda Türk şiveleri ve ağızları üzerene yoğunlaşan Türkoloji çalışmaları doğrultusunda biz de bu bütünün bir parçası olan Faryap, Cevizcan, Belh, Kunduz ve Kabil’de yaşayan Afganistan Türkmenlerinin ağız özelliklerini tesbit etmeye gayret ettik.

Afganistan’da yaşayan Türkmenler, kendilerini yerleşik (oturumdar) ve konargöçer (vatanî)Türkmenler diye ikiye ayırır. Konargöçer Türkmenlerin 1900’lü yıllarda ana vatanları olan Türkistan’da yaşadıkları kıtlık yüzünden ve Stalin döneminde mallarına el konulmasıyla komünist rejimden kurtulmak için Afganistan’a yerleştikleri ifade edilmektedir. Yerleşik Türkmenler ise konar göçer Türkmenlerden önce bu topraklara yerleşmiş olan Türkmenlerdir (Şahin, 2016: 1147).

Çalışmamızın esası Afganistan’da yaşayan Türkmenlerin’den derlenen metinlere dayalıdır. Afganistan Türkmenlerinin Afganistan’da Balkh (Belh), Faryab, Cevizcan, Kunduz, Semangan, Herat, Baglan, Kabil ve Mervçak illerine bağlı. Ayrıca, Gazne’de yaşayan Türkmenler de bulunmaktadır ancak bunların çoğu Farslaşmıştır. Gazne Türkmenlerinin sadece yaşlıları, Türkmen Türkçesini konuşabilmektedir.

Afganistanın beş ilinin farklı yerleşim yerine 2019 yılının Mart ayında tarafımızca inceleme gezisi yapılmıştır. Ağız araştırmalarında metin derlenirken aynı zamanda folklor malzemesi taşımaya da özen gösterilir. Biz de bu doğrultuda metin derlemeye çalıştık. Böylece Afganistan Türkmen Türklerinin folklor değerleriyle ilgili yapılacak çalışmalara da malzeme sağlanmasını amaçlandık.

Derlenen metinleri tek tek dinleyerek transkripsiyon işaretleri bahsinde verdiğimiz transkripsiyon sistemiyle yazıya aktardık.

Araştırmamız, “Giriş, İnceleme, Metin, Sözlük, Bibliyografya” başlıklarından oluşmaktadır:

Giriş bölümünde, Afganistan Türkmenlerinin coğrafyası, siyasi tarihleri, hayat tarzları, sosyal yapıları, edebiyat ve folkloru hakkında bilgilere yer verildi.

İnceleme bölümünde, derlediğimiz metinler esas alınarak Afganistan Türkmenlerinin ağzının fonetik ve morfolojik özellikleri gösterildi. Bu özellikler Afganistan Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ile mukayeseli olarak verildi.

Metinler, 22 ayrı kaynak kişiden tespit edilen derlemelerden oluşmaktadır. Her kaynak kişiden derlenen metinlerin konu başlıklarını kendi içerisinde **a, b, c ...**olarak belirtti. Bir kaynak kişiden derlenen metni baştan sona her beş satırda sayfanın soluna numara vererek numaralandırıldı.

Sözlük bölümünde ise, metinde geçen her kelime sözlükte anlam gösterilmeye gayret edildi. Birden fazla anlam taşıyan kelimelerin bütün anlamları verildi. Aynı kökten türetilmiş kelimelere farklı anlamlar ifade ettiklerinde ayrı madde olarak gösterildi. 1403 maddeden oluşan sözlük kısmı aynı zamanda ufak bir Afganistan Türkmen Türkçesi sözlüğü mahiyeti taşımaktadır.

Bibliyografya, 31 maddeden oluşan bibliyografya kısmında, ulaşabildiğimiz Afganistan Türkmen Türkleri ile ilgili yazılmış kaynaklar, bu sahada daha sonra yapılacak olan çalışmalara katkı sağlaması gayesiyle verildi. Bu kaynaklara tabii ki ekleyebileceğimiz bir çok başka eser de bulunmaktadır.

Ekler bölümünde, Afgan Türkmenlerinin yaşadıkları yerler, kültürleri ve derleme yerleri hakkında resimler ve haritalar eklenmiştir.

Gerek bu tez çalışmamı oluşturmamda gerekse lisansüştü eğitimimde doğru çalışma tekniklerini edinebilmemde bana desteklerini esirgemeyen, Prof. Dr. İsmail DOğAN ile danışmanlığımı üştlenen Doç. Dr. Ekrem AYAN olmak üzere tüm emeği geçen hocalarıma buradan teşekkür etmek benim için zevkli bir vazifedir. Ayrıca bu süreç içerisinde her zaman yanımda olan aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

2020 Muğla

Abdul Shukoor Koyuk

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1
A. AFGANİSTAN TÜRKMENLERİNİN COĞRAFYASI.....	1
B. AFGANİSTAN TÜRKMENLERİNİN MENŞESİ.....	5
C. AFGANİSTAN TÜRKMENLERİNİN SİYASİ TARİHLERİ.....	7
D. AFGANİSTAN TÜRKMENLERİNDE SOSYAL YAPI.....	10
E. AFGANİSTAN TÜRKMENLERİNİN EDEBİYAT ve FOLKLORU	14
İNCELEME	23
I. SES BİLGİSİ (FONETİK)	24
1 . ÜNLÜLER	24
1. 1. Ünlülere Ait Bazı Önemli Özellikler	24
1. 1. 1. /a/ sesi	24
1. 1. 2. /ā/ sesi	24
1. 1. 3. /e/ sesi	25
1. 1. 4. /ı/ sesi	25
1. 1. 5. /i/ sesi	25
1. 1. 6. /o/ sesi	26
1. 1. 7. /ö/ sesi	26
1. 1. 8. /u/ sesi	26
1. 1. 9. /ü/ sesi	27
1. 2. Kalınlık-İncelik Uyumu	27
1. 3. Düzlük-Yuvarlak Uyumu	27
1. 4. Ünlü Düşmesi	28
2. ÜNSÜZLER.....	29
2. 1. /b/ sesi.....	29
2. 2. /ç/ sesi.....	29

2. 3. /d/ sesi.....	30
2. 4. /f/ sesi	30
2. 5. /g/ sesi.....	30
2. 6. /h/ sesi.....	31
2. 7. /c/ sesi.....	31
2. 8. /k/ sesi.....	31
2. 9. /l/ sesi.....	31
2. 10. /m/ sesi.....	32
2. 11. /n/ sesi.....	32
2. 12. /η/ sesi.....	32
2. 13. /p/ sesi.....	32
2. 14. /r/ sesi	33
2. 15. /s/ sesi	33
2. 16. /ş/ sesi	33
2. 17. /t/ sesi.....	34
2. 18. /v/ sesi.....	34
2. 19. /y/ sesi.....	34
2. 20. /z/ sesi.....	35
3. 1. Ünsüzlere Ait Bazı Önemli Özellikler	35
II. ŞEKİL BİLGİSİ (MORFOLOJİ)	37
YAPIM EKLERİ.....	37
1. 1. İsimden İsim Yapım Ekleri	37
1. 1. 1. -ca/-ce	37
1. 1. 2. -cağaz	37
1. 1. 3. -cak/-cek	37
1. 1. 4. -cık/-cik, -cuk/-cük	38
1. 1. 5. -ça/-çe	38
1. 1. 6. -ça/-çe	38
1. 1. 7. -çı/-çi.....	38
1. 1. 8. -çıl/-çıl, -çul/-çül	38

1. 1. 9. -çılık/-çilik, -çuluk/-çülik.....	39
1. 1. 10. -daar	39
1. 1. 11. -daş/-deş	39
1. 1. 12. - hor.....	39
1. 1. 13. -istan/-istan, -ustan/-üstan.....	39
1. 1. 14. -keş	40
1. 1. 15. -kı/-ki, -ku/-kü	40
1. 1. 16. -lak/-lek.....	40
1. 1. 17. -layın/-leyin.....	40
1. 1. 18. -lı/-li, -lu/-lü	40
1. 1. 19. -lık/-lik, -luk/-lük	41
1. 1. 20. -man/-men.....	41
1. 1. 21. -ncı/-nci.....	41
1. 1. 22. -rak/-rāk	41
1. 1. 23. -sız/-siz, -suz/-süz	41
1. 2. İsimden fiil yapama ekleri.....	42
1. 2. 1. -a/-e	42
1. 2. 2. -al/-el.....	42
1. 2. 3. -ar/-er	42
1. 2. 4. -car/-cer.....	42
1. 2. 5. -da/-de	43
1. 2. 6. -ğır/-ğir, -ğur/-ğür; -kır/-kir, -kur/-kür	43
1. 2. 7. -la/-le.....	43
1. 2. 8. -ra/-re	43
1. 2. 9. -rğa/-rğе	43
1. 3. Fiilden İsim Yapma Ekleri	44
1. 3. 1. -a/-e	44
1. 3. 2. -aç/-eç	44
1. 3. 3. -ağan/-eğen	44
1. 3. 4. -ak/-ek	44
1. 3. 5. -alğa/-elğе, -lğa/-lğе.....	44

1. 3. 6. -arman/-ermen.....	44
1. 3. 7. -cañ/-ceñ	45
1. 3. 8. -ç.....	45
1. 3. 9. -dacı/-decı	45
1. 3. 10. -ğ	45
1. 3. 11. -ğan/-ğen	45
1. 3. 12. -ğı/-ği	45
1. 3. 13. -ğın/-ğın, -ğun/-ğün.....	46
1. 3. 14. -ğır/-ğır, -ğur/-ğür	46
1. 3. 15. -ğıt/-ğıt, -ğut/-ğüt	46
1. 3. 16. -ıcı/-ıcı, -ucı/-üci	46
1. 3. 17. -ık/-ık, uk/-ük.....	47
1. 3. 18. -ındı/-ındı, -undı/-ündi	47
1. 4. Fiilden Fiil Yapma Ekleri.....	47
1. 4. 1. -ala/-ele	47
1. 4. 2. -ar/-er	47
1. 4. 3. -dar/-der	47
1. 4. 4. -dır/-dir, -dur/-dür	48
1. 4. 5. -ır/-ır, -ur/-ür	48
1. 4. 6. -ışdır/-ışdır, uşdır/-üşdir	48
1. 4. 7. -mala/-mele	48
1. 4. 8. -n.....	48
1. 4. 9. -ş.....	48
1. 4. 10. -t	49
1. 4. 11. -z.....	49
2. İSİM	49
2. 1. Çokluk	49
2. 2. İyelik.....	49
2. 3. Hal	50
2. 3. 1. Yalın hal.....	50
2. 3. 2. İlgi hali.....	50

2. 3. 3. Yüklem Hali.....	50
2. 3. 4. Yaklaşma Hali	51
2. 3. 5. Bulunma Hali.....	51
2. 3. 6. Uzaklaşma Hali.....	51
2. 3. 7. Eşitlik Hali	51
2. 3. 8. Soru.....	51
2. 3. 9. İsimlerde Bildirme (Ek Fiil)	52
2. 3. 10. Şimdiki Zaman.....	52
2. 3. 11. Bilinen Geçmiş Zaman	52
2. 3. 12. Öğrenilen Geçmiş Zaman	53
3. Zamirler.....	54
3. 1. Şahıs Zamirleri	54
3. 2. İşaret Zamirleri	54
3. 3. Dönüşlülük Zamirleri	55
4. Sıfatlar	55
4. 1. Niteleme Sıfatlar	55
4. 2. Sıfatların Pekleştirlmesi	56
4. 3. Sıfatların Dereceleri	56
4. 3. 1. Karşılaştırma Derecesi.....	56
4. 3. 2. Karşılaştırma Derecesi.....	56
4. 4. İşaret Sıfatları	57
Sayı Sıfatları.....	57
4. 4. 1. Asıl sayı Sıfatları	57
4. 4. 2. Sıra Sayı Sıfatları.....	58
4. 4. 3. leştirme Sayı Sıfatları.....	58
4. 4. 4. Belirsizlik Sıfatları.....	58
4. 4. 5. Soru Sıfatları.....	58
4. 5. Zarflar.....	58
4. 5. 1. Yer Zarfları	59
4. 5. 2. Zaman Zarfları	59

4. 5. 3. Hal Zarfları	59
4. 5. 4. Miktar Zarfları	59
4. 5. 5. Soru Zarfları.....	59
4. 6. Edatlar	60
4. 6. 1. Seslenme Edatları	60
4. 6. 2. Gösterme Edatları	60
4. 6. 3. Cevap Edatları	60
4. 6. 4. Bağlama Edatları	60
4. 6. 5. Son Çekim Edatları.....	60
4. 7. Fiil Çekimi.....	61
4. 7. 1. Bilinen Geçmiş zaman	61
4. 7. 2. Öğrenilen Geçmiş zaman.....	61
4. 7. 3. Şimdiki zaman	62
4. 7. 4. Geniş zaman.....	63
4. 7. 5. Gelecek zaman.....	64
4. 7. 6. Şart.....	64
4. 7. 7. Gereklilik	65
4. 7. 8. Emir	66
4. 8. Sıfat-Fiiller	67
4. 9. Zarf-Fiiller.....	68
METİNLER	69
SÖZLÜK	137
SONUÇ	167
BİBLİYOGRAFYA	169
a. Kitaplar:	170
b. Tezler.....	170
c. Makaleler	171
EKLER.....	172
KAYNAKÇA.....	176

KISALTMALAR

Kisaltmalar	Açıklama
-------------	----------

Tr.	Türkçe
-----	--------

Arp.	Arapça
------	--------

Far.	Farsça
------	--------

Dar.	Darice
------	--------

Paş.	Paştı
------	-------

Fra.	Fransızca
------	-----------

Çin.	Çince
------	-------

İta.	İtalya
------	--------

İng.	İngilizce
------	-----------

M.	Miladi
----	--------

Ng	Nazal n sesi
----	--------------

S	soruşturma
---	------------

GİRİŞ

A. AFGANİSTAN TÜRMEENLERİNİN COĞRAFYASI

Afganistan, Asya'nın güneyinde, kuzeyde Türkmenistan'la 744 km Özbekistan'la 137 km ve Tacikistan'la 1206 km. doğuda Çin Türkistanı'yla 76 km ve Pakistan'la 2430 km batıda İran'la 936 km sınırı bulunan, 647 bin 500 kilometrekare yüz ölçüme sahip bir devlettir. Afganistan'ın coğrafi yapısı genellikle üzerinde sıradağların bulunduğu yaylalardan ve yer yer ovalardan oluşmaktadır. Tarım ülkesi olan Afganistan'da, kuraklığın da etkisiyle topraklarının ancak %12'si tarım alanı olarak kullanılabilir. Tarımın yanında hayvancılık da yapılmaktadır. Ülke topraklarının yaklaşık %56'sı otlak, %3'ü ormanlık, kalanı dağlık ve bozkırdır (Abdullah, 2017: 6).

Afganistan'ın büyük çoğunluğu, özellikle orta kuzeydoğu bölümü, dağlık bir yayladır. Dağların %49'undan fazlası iki bin metreden yüksektir. Bu dağların en büyüğü olan Kuzey Pakistan'da başlayıp ülkenin merkezini kaplayan ve Kuzeydoğu Afganistan'ın içlerine kadar uzanan Hindukuş Dağları, dünyanın ikinci yüksek dağ silsilesidir. Hindukuş Dağları ülkenin kuzeyiyle diğer kesimleri arasında bir sınır gibi durur ve ülkeyi merkez dağlık bölge, güney platosu ve kuzey ovaları olmak üzere, üç farklı coğrafi bölgeye ayırır. Ülkenin doğu kısımlarında bulunan, Vahan koridoru olarak adlandırılan bölgede dağların yüksekliği yedi bin metreyi bulur. Dağların yanında ülkenin kuzey ve güneybatısında ovalar yer almaktadır (Abdullah, 2017: 7).

Dağlık bir ülke olan Afganistan'ın en büyük kentleri sırasıyla Kabil, Kandehar, Herat, Mezarı Şerif, Kunduz ve Celalbad'dır. Afganistan'da savaş dolayısıyla son 20 yıldan beri nüfus sayımı yapılmamıştır. 1979 yılında yapılan son sayıma göre, ülkenin nüfusu 15,5 milyon Afgan civarındaydı. Bu sayım da savaş sırasında gerçekleştiği için eksiksiz sayılmaz. Ayrıca o sırada yaklaşık 1,5-2 milyon Afgan mültecisi Pakistan ve İran'da bulunuyordu. Mücahitlerin kontrolündeki bölgeler de sayım dışı kalmıştı. Bütün bunları dikkate alarsak Afganistan'ın 1979 yılında yaklaşık 18 milyonluk bir nüfusa sahip olduğunu söyleyebiliriz (Oğuz, 2001: 37).

Coğrafi açıdan Afganistan, üç belirgin bölgeye ayrılmaktadır. Kuzeydeki yaklaşık 103.600 km²'lik ova başlıca tarım alanıdır. Güneybatıdaki 129.500 km²'lik yayla büyük ölçüde çöllerle ve yarı çöllerle kaplıdır. Rigistan çölü de bunların arasında yer

almaktadır. İki bölge arasında, Himalaya Dağlarının uzantısı olan ve Hindukuş Dağlarını da içine alan 414.400 km²'lik dağlık bir alan yer alır. Hindukuş'ların yüksekliği çoğu yerde 6.400 m'yi aşmaktadır. Bu dağlar, kuzeydeki görece zengin ve verimli topraklarla ülkenin öteki kesimlerini ayıran doğal bir sınır gibidir. Dağ dizisi Kabil'in 160 km kuzeyinde yelpaze gibi açılarak batıya doğru uzanır ve Baba, Bend-i Bayan, Sefid dağları gibi kollara ayrılır. Bu kollardan her biri daha sonra değişik yönlerle uzanır. Doğu sınırındaki yükseltiler, Hint Okyanusundan yağmur getiren rüzgârları deşerek kuru bir iklime yol açar (Makhdum, 2016 :4).

Cokuluslu bir ülke olan Afganisan'da hakim din Müslümanlık'tır. Yaklaşık 1 milyon civarındaki küçük Şii Hazar azınlığı dışında, halkın geri kalanı Sünni'dir. Ülkede çok az sayıda Hintli dışında gayrimüslim bulunmaz. Afganistan'ın her bölgesinde değişik yerel diller konuşulmasına karşın iki resmi dil kullanılır. Bunlardan Peştu pek geçerli bir dil değildir. Çünkü ülkede nüfusunun yüzde 60 gibi önemli bir bölümü bu dili bilmez. İkinci resmi dil olan ve Taciklerin konuştuğu Dari'yi ise herkes konuşabilir. Bu yüzden Dari, genel iletişim dili olarak çeşitli etnik gruplar arasında önemli rol oynar. Peştunların çoğu Dari dilini çok akıcı bir şekilde konuşabildiği halde bunun tersi pek söz konusu değildir. Yani Peştu dilini akıcı şekilde konuşabilen Tacik, Özbek veya Hazaralara seyrek raslanır. Nitekim Peştun asıllı Taliban güçleri 1996 eylülünde başkent Kabil'i işgal ettiklerinde, Kabilliler ile başkent'in yeni fatihleri arasında bir dil sorunu ortaya çıktı. Pakistan'daki mülteci kamplarında doğup büyüyen Peştun asıllı Talip gençlerin çoğu Afganistan'ın en geçerli ve yaygın dili olan Dari'yi bilmiyor, başkent halkı da onları anlamıyordu. Afganistan'ın en büyük etnik topluluğunu Peştunlar oluştururken ikinci sırada Tacikler, üçüncü sırada Türkler yer alır (Oğuz, 2001: 38).

Afganistan'da Peştunlar ve Taciklerden sonra üçüncü kalabalık etnik grup Türklerdir. Türklerin yaşadığı Afganistan'ın kuzey bölgesi Afgan Türkistanı olarak da bilinir. Bu bölge her ne kadar Afganistan sınırları içinde kalsa da, Hazar Denizi'nden Kaşgar'a, Urallardan Hindukuş Dağları'na kadar uzanan büyük Türkistan'ın doğal bir parçasıdır (Oğuz, 2001: 43).

Afganistan Türkmenleri, Afganistan'ın kuzey kısmında yaşamaktadırlar. Bunlar Amuderya'nın kıyı kesimlerinde, Andhoy ile Akcan'ın kuzeyinde Belh ve Faryab

illerinin sınırında (Çöllük bölgesinde) yerleşmilerdir. Haşdanar bölgesinde Belh, Mezarı Şerif ve Meymene'nin kuzeyi ile Abıkevser vadisinde bir çok Türkmen köyü bulunmaktadır. Buralarda Ersarı, Alili, Sarık, Salır ve Teke boylarından oluşan Afgan Türkmenleri göçebe ve yarı göçebe bir hayat sürerler (Kara, 2002: 249).

Afganistan'ın ikinci kalabalık Türk topluluğu olan Türkmenler, yine Afgan Türkistanı'nda kuzeydeki Kunduz'dan en batıdaki Herat'a kadar olan bölgede yaşarlar. İran veya Türkmenistan'daki Türkmenlerden farklı olarak, Afgan Türkmenlerinin çoğu Ersarı boyuna mensuptur. İran'ın Türkmen sahra bölgesinde Yomut Türkmenleri, Türkmenistan'da ise Teke Türkmenleri çoğunluktadır. Ersarılar, Türkmenlerin Tekelerinden sonraki ikinci büyük boyu sayılır. Kuzey Afganistan'da Ersarılardan başka Türkmenlerin öteki boylarına mensup küçük topluluklar da bulunur. Örneğin batıdaki Herat kentinde Teke ve Yomut boylarına mensup birkaç yüz Türkmen ailesi yaşar. Buradaki Yomutlar, 1927 yılında Afganistan'a geçerek Herat çevresine yerleşen, Türkmenlerin efsanevi lideri Cüneyt Han'ın yakın akrabalarıdır. (Oğuz, 2001: 45)

19 yüzyılın sonlarında Afganistan'da 50.000 Türkmen yaşıyordu. O devirde Afganistan'ın sınır bölgelerinde (Mezar bölgesinde Şerif vilayetinde, Meymene, Kunduz ve Şibirgan civarlarında) yaklaşık 7000 ErsarıTürkmeni ailesi yaşıyordu. 1939 yılına kadarki dönemde Afganistan'da yaşayan Türkmen halkının sayısı epeyce arttı. Bu durum, Türkmenistan'da üretme çiftliklerinin birleştirilmesinin zorunlu hale getirilmesi neticesinde Türkmen halkının büyük bir kısmının Afganistan'a kaçıp gitmesi ile açıklanabilir. Bugün Afgan Türkmenlerinin sayısı istatistiklerde adet üzere azaltılarak gösterilmektedir (Kara, 2002: 249-250).

1978 yılında Türkmenler, Afganistan halkının % 3'ünü oluşturmaktaydı. Bu da o yıl için 478500 kişi demektir. 1978-1987 yılları arasında yapılan savaşlar, Afganistan'ın demografik durumuna ve aynı zamanda Afgan Türkmenlerinin hayatına olumsuz bir şekilde tesir etti. Afganistan'ın Sovyet sınırlarında bulunan vilayetlerinin nüfusu bu dönemde büsbütün azaldı. Çünkü bölge halkının büyük çoğunluğu da İran'a göçtü. Ancak Afganistan halkının genel sayısına yüzde olarak bakıldığında, Türkmenlerinki arttı. Çünkü Türkmenlere oranla Peştunlardan İran'a göçen çok olmuştur. 1987 yılında Türkmenler, Afgan sığınmacıların % 1'ini oluşturmaktaydı (yaklaşık 50-55 bin kişi). Bilindiği kadarıyla İran'a 2850000 kişi, Pakistan'a 3257600 kişi iltica etmiştir.

Değişik ülkelerde yayımlanan verilere göre ise, Türkmenler Afganistan nüfusunun % 4'ünü oluşturmaktadır. Bu dikkate alındığında 1990 yılında Afgan Türkmenlerinin sayısı yaklaşık 841300 kişi civarındadır (Kara, 2002: 250).

Afganistan Türkmenlerinin yerleşim coğrafyası ile ilgili bugüne kadar birçok çalışma yapılmış, bunların çoğunda Türkmenlerin yerleşim yerleriyle ilgili net bilgilerin verilmediği görülmüştür. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisinin araştırmasına göre şöyle bilgi verilmektedir:

Mezar-ı Şerif'e bağlı; Devletabad (Farhabat, Kultak, Şahi, İslam, Yukarı Sedrabat, Aşağı Sedrabat, Hayatan, Dehnev, Teligek, Karşigek, Coyarap, Çarbağ Seydan, Dehdaraz, Tagan Arık, Niçige, Kazan, Deli Arık, Dilbercan, Aranci, Kureyş, Lütcegarık, Haşimabad, Hayrabat, Karagicele, ZadyanVeteni, Zadyan-ı Muhacir, Nakşirabad), Balkh (Belh), Şordepe, Kelder, Hulm, Çarbölek, Nehr-i Şahi, Çimtal, Şölgere, Zari, Kişindi (Şahin, 2016: 1148).

Faryab'a bağlı; Andkhoy (Teveci, Sercenbağ) Gorgan (Mirabad, Tokuzdere, Çarbağ, Köhne Gorgan, TâzeGorgan, Nur Ata Baba, Yeke Pette, Yeketut, Bağibostan, Kemengir) Hançarbağ (Çekmenipayın, Arapşahi, Bala, Arapşahipayın, Çekmen, Köhnekala, Arapşahi Törehan, Çäkmeni Bala, Çekmeni Payan, Üçdepe, Gençhana) Karamkul (Yeketut, Üçburç, Kırk, Yokarı Ak Güzer, Aşakı Ak Güzer, Serbent, Bentbaş, Altıbölek, Uludepe, Mirabad) Devletabad, Kureyş, Muhacir Kureyş, Aranci, Tophana Türkmenleri, Dört Ata Türkmenleri, Köne Bazar, Çarşangı, Haraba Çarşañı, Tahtayı Çarşañı, Pelvertli, Tahtayı Pelvertli, Tahtayı İşan, Almar, Kaysar, Cumabazar (Şahin, 2016: 1148).

Cevizcan'a bağlı; Hocadükü (Saltık, Gızılacak, Tagan, Çöpbaş, İslam, Mengecik, Kureyş, Bekevül, Surh) Karkın, Hamiyap, Murdiyan, Hanaka, Mengecik, Kureyş, Akça (Murdiyan, Hanaka, Mengecik) Şibirgan (Abşarhane, Yenikent, Baba Ali, Yekebağ, Mirveysmine, Gökgümbe, Salmazan, Tunika, UlıÇöpbaş, İslamcuy, Celalabad, Çihil Mert, Altıhoca, Pirmezid, Seksenkeppe, LebicarKureyş, Çığçı, Divanehane, Mahdumkulu Obası, Atçapar, Çağatay, Çerimgerhane, Deydimuş, Keylek, Gacarihana, İydimalla, Kureyş, Saltık, Selçuk, İslam, Bab-ı Ali, Gızılacak), Karkın (Şahin, 2016: 1148).

Kunduz'a bağlı; Garagöterme, Zerkemer, Beşkeppe, Akmescit, Macar, Akgaya, Akdepe, Galayzar, Beşkebbe, İmamsahib, Macar, Akmescit, Aggaya, Ayhumçal.

Kâbil'e bağlı; Dihmirathan, Darlaman, Begrami, Pâktiyakut, Avşar. Bunlardan başka Herat, Helmend, Semangan, Bağlan (Çeşme-i Şir), Badgis'te (Mervçak'ta Herat ve Faryab arasında bir yer) Türkmenler yaşamaktadır. Yine Herat'ta; Teke, Yomut, Hatap, Olam, Alili, Mervî ve Selçukî Türkmenlerinin yaşadığı tespit edildi. Bunlardan sayıca en kalabalık olanı Teke Türkmenlerinin olduğu görüldü. Tekeler, Herat'ta Halife Rahmet, Gaşavri, Guryan ilçesine bağlı Kale-i Baba; Zendecan'a bağlı Caya ve Şada, Gulran'a bağlı Tüteçi, Gaşavri köyleri ile Turgundi ve Karadep'e ilçelerinde yaşamaktadır. Guryan'da yaşayan ve kendilerini Selçukî diye adlandıran Türkmenler ise yalnızca Farsça konuşmaktadır (Şahin, 2016: 1148).

Herat'ın küçük bir mahallesinde Cüneyt Han'ın askerlerinin torunları oldukları söylenen Yomut Türkmenlerinin yaşadığı tespit edilmiştir. Kendilerini Mövri "Mervî" Türkmenler diye adlandıran ve yaklaşık bir asırdan daha önce Afganistan'a Türkmenistan'ın Merv şehrinden göç eden Mervî Türkmenler ise Herat'a 35 km uzaklıkta olan iki köyde yaşamaktadırlar. Aralarında yaklaşık iki km mesafe olan köylerden biri Meymezek diğeri ise Şekiban'dır. Şekiban'da yaklaşık 1400 evli Türkmenin yaşadığı tespit edilmiştir (Şahin, 2016: 1149).

B. AFGANİSTAN TÜRKMENLERİNİN MENŞESİ

Afganistan'da Peştunlar ve Taciklerden sonra üçüncü kalabalık etnik grup Türklerdir. Türklerin yaşadıkları Afganistan'ın Kuzey bölgesi "Afganistan Türkistan'ı" olarak da bilinir. Bu bölge her ne kadar Afganistan'ın sınırları içinde kalsa da, Hazar Deniz'inden Kaşgar'a, Urallardan Hnidukuş Dağları'na uzanan büyük Türkistan'ın doğal bir parçasıdır. Ülkenin doğusundaki Vahan koridorundan en batısındaki tarihi Herat kentine kadar uzanan Afgan Türkistan'ı, Katagan ve Türkistan olmak üzere iki bölgeye ayrılır. Adını bir Özbek aşiretinden alan Katagan bölgesinin merkezi Kunduz, Türkistan'ın merkezi ise, Şibirğan'dır (Abdullah, 2017: 9).

Afganistan'ın etnik yapısını Türkler, Tâcıklar, Nuriler, Çaraymaklar, Beluçlar, Hindular, Peştunlar, Araplar, Tacikler, Hazaralar, Aymaklar oluşturmaktadır. Afganistan'da Peştunlardan sonra en fazla nüfusa sahip millet Türklerdir. Afganistan Türklerinin büyük grubunu Özbek Türkleri oluşturur. Özbekler'den sonra en kalabalık nüfusa sahip olan etnik grup Türkmenlerdir. Afganistan'da bu iki Türk

boyundan başka Kızılbaşlar, Kazaklar, Tatarlar, Karakalpaklar, Avşarlar, Halaçlar, Karluklar, Kırgızlar, Bayatlar, Kıpçaklar yaşamaktadır (Şahin, 2016: 1146).

Türkmenler arasında, “Yedi arkını bilmek farzdır” (Yedi göbek ceddini bilmek farzdır) diye meşhur bir söz vardır. Afganistan Türkmenlerinin hemen hepsi soylarını çok iyi bilirler. Bu soy ve tarih bilinci tarihlerini ve geçmişlerini unutmamalarını sağlamıştır. Oldukça yaygın bir tanımlamaya göre, Türkmen tarihi denilince genellikle İslam kabul etmiş Oğuz Türkleri ve bu ad altında onların tarih sahnesi çıktıkları dönemden günümüze kadar ki tarihi süreçleri akla gelmektedir. Özellikle de, bu isimle daha ziyade Oğuz Boylarının Müslüman-Türk kimliklerine vurgu yapılarak, onların tarihsel konumu belirlenmektedir. Oysa, son dönemlerde ortaya çıkarılan Sogd vesikalarından anlaşıldığı kadarıyla, Türkmen adını daha özel bir anlatımla kullanmamız gerekecektir. Yine bunun gibi, muhtemelen Sogdlar vasıtasıyla Türkmen ibaresi İslam kaynaklarına intikal etmiş, tıpkı Türk (terk/Terk etmek) adı gibi Arap müellifleri tarafından yanlış okuma ve benzetme yoluyla İslamiyeti kabul etmiş Oğuz ve Karluk boylarına yakıştırılmıştı (Necef ve Berdiyev, 2003: 27).

Türkmenler Afganistan’ın Türkmenistan sınırına yakın kuzey bölgelerinde bulunan Kunduz ve kuzey batısında bulunan Herat’a kadar olan bölgede yaşamaktadırlar. Afgan Türkmenlerinin çoğu Ersarı boyuna mensuptur. Ersarılar, Türkmenlerin Tekelerden sonraki ikinci büyük boyu olarak sayılmaktadır. Güzey Türkistan’da Ersarılardan başka Türkmenlerin öteki boylarına mensup küçük topluluklar da bulunmaktadır. Herat’ta Teke, Yomut boylarına mensup Türkmen aileleri yaşar. Az da olsa Alileli, Salur, Sarık ve Çavdır boyları da mevcuttur (Abdullah, 2017: 11)

Afganistan’ın kuzeyinde yaşayan Türkmenlerinin büyük çoğunluğu özellikle Ekim Devrimi’nde bugünkü Türkmenistan toprağı olan Çarcöv, Lebap ve civarından göç etmiştir. Afganistan Türkmenleri kendilerini, oturumdar “daha önce bu bölgeye yerleşmiş olan” ve vatanî “konargöçer” Türkmenler diye ikiye ayırılır. Konargöçer Türkmenlerin 1900’lü yıllarda ana vatanlarında yaşadıkları kıtlıktan dolayı, bir de 1930’lu yıllarda Stalin döneminde mallarına el konulması ve o dönemde yaşadıkları zulüm yüzünden vatanlarından kaçıp Afganistan’a yerleştikleri söylenmektedir (Şahin, 2016: 1147).

Yerleşik Türkmenler, vatanî Türkmenlerden önce bu topraklarda yerleşmiş olan Türkmenlerdir. Yaklaşık bin yıldan beri bugünkü Kuzey Afganistan’da yaşayanlar

yerleşik Türkmenler, 20. yüzyılın başından itibaren Afganistan'da yerleşik hayata geçmiştir. Bugün tamamen yerleşik hayata geçmiş olsalar bile yaylalarda yurt denilen göçebe çadırlarını kurarak yarı göçebe bir hayat tarzını sürdüren küçük Türkmen toplulukları da mevcuttur. Afganistan'daki Türkmen boylarının büyük çoğunluğu Ersarı boyuna mensuptur. Ersarılar, 16. yüzyılda yaşamış Türkmen Hanı Ersarı Baba'nın soyundan gelmektedir. Ersarı boyu, Gara - Bekevül, Güneş ve Uludepe olmak üzere üç alt gruba bölünmüştür. Bu alt grupların her biri 5 - 12 arasında değişen küçük oymaklardan oluşmaktadır (Şahin, 2016: 1147).

Türkmen boyları sırasına ve önemine göre üçüncü sırayı Ersarılar almaktaydı. XVI. Yüzyılda Balhan ve Mangışlak çevresinde oturan Salurlar'dan Kul Hacı'nın Ersarı Bey isimli oğlunun soyundan geldiklerinden dolayı onlara böyle bir isim verildiği rivayet edilir. XIX. Yüzyılda Ersarılar, Türkmenler arasında nüfuz bakımından yoğun, coğrafi olarak da dağınık bir konuma sahipti. Ya. R. Vinnikov'un düzenlediği bir secereye göre, bu dönemde Ersarı boyları dört kola ayrılmıştır: Ulutepe, Güneş, Kara ve Bekevül (Beyevil). Bunlardan Ulutepe: Gurama, Garaca, Surh, Esenmenli, Akderi, Acı, Gızılacak, Müsügarabagşılı, Etbaş, Gabırdı, Danacı boylarına; Güneş: Kabasakal, Çekir, Süleyman, Çakır, Omar ve Gurama; Kara: Gurayış, Bay, Çekiç, İslam, Tagan, Yabanı, Kazan, Mamaş; Bekevül ise Sarılı, Lamma, Uşagon, Yerli, Gültak ve Togaçı boylarına ayrılmışlardı (Necef ve Berdiyev, 2003: 245).

C. AFGANİSTAN TÜRMENLERİNİN SİYASİ TARİHLERİ

Coğrafi konumu sebebi ile tarih boyunca dış güçlerin ilgisini çeken Afganistan ilk kez M. Ö. 500'lü yıllarda İran hükümdarı I. Darius tarafından kontrol altına alınmıştır. Yaklaşık 200 yıl İran egemenliğinde kaldıktan sonra Büyük İskender'in M. Ö. 335'li yıllarda gerçekleştirdiği Asya Seferi esnasında işgal edilmiştir. Büyük İskender İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra ülke topraklarında önce Selevkid Krallığı hüküm sürmüş ve ardından M. Ö. 187 yılında Yunan kökenli Baktiana Devleti kurulmuştur (Behroz, 2020: 20).

Hindistan'da kurulan Çandragupta Devleti ile yaşadığı mücadeleler sonucunda Baktiana Devleti'nin zayıflamasıyla M. S. 50-125 yılları arasında Sakalar (İskitler), 125-480 yılları arasında ise Kuşanlılar bu topraklara egemen olmuştur. 480'den sonra Afganistan'a AkHunlar olarak bilinen Halaç Türkleri gelip yerleşmiş ve yaklaşık 100

yıl hüküm sürmüşlerdir. 6. Yüzyılda Sasaniler'in Afganistan topraklarına geldiği görülmektedir. Türkler ve Sasaniler arasında yaşanan mücadeleler esnasında ülkede Hun ve Saka kökenli çok sayıda beylik ortaya çıkmıştır. Sasani Devleti'nin zayıflamasıyla Arap istilaları bölgede yeni bir sürece girildiğine işaret etmiştir. 25 İslâmiyet'in Afganistan'a ulaşması Hz. Osman döneminde gerçekleşmiş, bu dönemde Afganistan'ın bazı bölgeleri Basra Valisi Abdurrahman B. Sumreh tarafından fetih edilmiş ve İslam dini yayılmaya başlamıştır. Hz. Ali döneminde İslamiyet Kabil'e kadar yayılırken 657 yılında Afganistan bütünlüğüyle İslamiyet'in etkisi alanına girmiştir (Behroz, 2020: 20).

Afganistan Orta Asya'ya açılan bir kapı ve sıcak denizlere inmek için geçilmesi gereken bir koridor olması, onun stratejik önemini arttırmıştır. Bu sebeplerle Afganistan, tarih boyunca çeşitli devletlerin iştahını kabartmış ve istilasına uğramıştır. Yakın tarihteki Sovyetlerin işgal etme nedenleri arasında da bu sebepler vardır. İlk istilayı M.Ö. 500'de İran hükümdarı Dara ile Batıdan İran Hâkimiyetini yıkan Makedonyalı İskender gerçekleştirmiştir. M.S. 480'den itibaren Afganistan'ın yeni hâkimleri Türkler olmaya başlamıştır (Abdullah, 2017: 5)

Ak Hunlar olarak bilinen Halaç Türkleri, bu devirde Afganistan'a gelip, yerleşmişlerdir. VII. Asrın sonlarına doğru Afganistan, İslamiyet'i yayan Arap orduları tarafından istila edilmiştir. İslamiyet ile Samani, Gazneli, Büyük Selçuklu, Harezimşahlar, Cengiz Han devleti, Timur devleti, Timur'un torunlarının devleti olan Babür devleti, Afşar devleti gibi Türk devletleri kuruldu. 1220'den sonra Moğollar, Afganistan'ı istila edip, bir buçuk asra yakın ülkeye hâkim oldular. XIV. Asrın sonlarında Moğol hâkimiyeti Timur tarafından yıkılmıştır. Onun torunlarından Muhammed Babür, Türk hâkimiyetini Afganistan'da daha uzun zaman devam ettirecek yeni bir Türk devleti kurmayı başarmıştır (Abdullah, 2017: 5).

XVII. Yüzyıldan itibaren Babür Şah Devleti'nin zayıflamasıyla Türkmen Türkü olan Nadir Afşar bu topraklarda hüküm sürer. 1747'de Nadir Afşar'ın ölümünden sonra onun komutanlarından ve Afgan aşiret reislerinden olan Ahmed Şah Dürrani aynı yılda Afganistan Devleti'ni kurar. O günden beri Afganistan'da hep Afganların (Peştunlar) hükümeti devam etmektedir. Ahmed Şah, yerine oğlu Timur Şah'ı veliaht tayin ettikten sonra 1773 yılında vefat etmiştir. Ancak Timur Şah babası kadar başarılı olamamış ve onun zamanında başlayan iç karışıklıklar oğlu Zaman Şah döneminde de

devam etmiştir. Afganistan’da XIX. Asrın ilk çeyreğine kadar süren iç karışıklıklardan sonra Dost Muhammed’in iktidara gelmesiyle birlik tekrar sağlanmıştır (Abdullah, 2017: 5-6).

Günümüzde esas olarak Türkmen Türkleri için kullanılan “Türkmen” kelimesi bildiğimiz kadarıyla ilk defa Kaşgarlı Mahmut zikretmiştir. Başlangıçta bu kelime, daha ziyade müslümanlığı kabullenmiş Oğuzları ifade etmek üzere kullanmıştır (Kara, 2002: 1).

Türk topluluklarının özellikle de Oğuzların / Türkmenlerin boylara bölünme hadisesi kadim bilginlerin de dikkatini çekmişti. Mesela büyük dil alimi Kaşgarlı Mahmud ‘‘Divan-ı Lügat-it Türk’’ adlı muhteşem eserinde, ‘‘Oğuzlar, Türkmenlerdir’’ şeklinde yazdıktan sonra onların 22 boyunu saymış ayrıca bu boyların ‘tamga’ damgalarını göstermiş (Kaşgarlı, I, 1992) demiştir. Kaşgarlı bu çalışmasında Oğuzların 22 boyunu sıralamış olsa da aslında bu boyların sayısı 24’tür. Divan’ın üçüncü cildinde Kaşgarlı bu konuda, ‘‘Türkmenler aslında 24 boydur’’ demektedir. (Kaşgarlı, I, 1992) Kaşgarlı burada konar göçer Türkmen olan Halaç ve Karlık adlı iki boyu, Oğuzlardan ayrılmış oldukları için sıralamaya dahil etmemiştir (Ataniyazow, 1999: 3)

Çağdaş dönemlere kadar ise Aryana, Ortaçağ’da Horasan diye adlandırılmıştır. Afganistan, coğrafi konumunun özelliği bakımından tam bir anahtar ülke durumundadır. Coğrafi, tarihî, kültürel ve stratejik olarak Orta Asya ve Güney Asya arasında toprakları bulunan Afganistan’ı; siyasi vedinî coğrafyası, Güney Asya ve Ortadoğu’ya yakınlaştırmaktadır. Bu sebeple sahip olduğu önemli coğrafi konumundan dolayı birçok devletin istilasına uğramıştır. Afganistan, yukarıda belirttiğimiz üzere eski çağlardan beri, fütühatçı orduların geçtiği bir yer oldu. Bu ülke M.Ö. 500’de Pers hükümdarlarından Keyhüsrev ve Dârâ’nın orduları tarafından işgal edildi. 200 yıl boyunca İranlıların elinde kalan bu ülke M.Ö. 331’de Büyük İskender’in eline geçti. (Temizyürek - Erol ve Ustabulut, 2016: 156).

Ondan sonra Baktra’da (bugünkü Belh) kurulan Yunan Baktriyan İmparatorluğu, M.Ö. 250’den M.S. 50’ye kadar bu ülkeyi elinde tuttu. Sakalar M.S. 50 yılında Çin’den sürülmeleri üzerine Maverâünnehir yoluyla Afganistan’a geldiler. Afganistan’daki Baktriyan İmparatorluğu’na son vererek bu ülkeyi işgal ettiler. Afganistan M.S. 125-480yılları arasında Türk oldukları iddia edilen Kuşanlar tarafından istila edildi.

Kuşanlar'ın (Kuşaniler) en kudretli hükümdarlarından Kanişka zamanında Afganistan ile beraber, doğuda Benares'e, güneyde Malva'ya kadar bütün Kuzey Hindistan'ı hükümranlıkları altına aldılar ve kabul ettikleri Budizm dinini Orta Asya içlerine kadar yaydılar (Temizyürek – Erol ve Ustabulut, 2016: 156).

Oğuzların “Türkmen” kimliği içinde yer almaları V. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Klasik “Müslüman Türk” benzetmesi anlamındaki Türkmen adının açıklamasından farklı olarak bu tanım Arap kaynaklarından çok önce Çin ve Sogd metinlerinde geçmektedir. Arap kaynaklarında da bu ad VIII. yüzyılda Karluk ve Oğuzlar için kullanılmaktaydı. X-XI. yüzyıllarda Türkmen adı Orta Asya'da yerleşik yaşamı seçen Türkler, özellikle de Oğuzlar için kullanılmaktadır. Ancak Türkmen adı XIII. yüzyılda bu tanımın tam karşısı anlamda Anadolu'da “göçebe Türkler” için kullanılmıştır. Moğol fetihlerinin etkisini azaltmasından sonra Oğuz adının devreden çıktığı ve Türkmen adının yaygınlaştığı görülmektedir. Türkmen adı XIX. yüzyılın başlarına kadar genel anlamda Mangışlak, Balhan, Horasan, Orta ve Kuzeybatı İran, Güney Kafkasya, Anadolu, Suriye ve Irak'taki Türklerin genel birleştirici adı olarak geçerliliğini korumuştur. Ancak “milliyetçilik” anlayışının Orta Doğu'da ortaya çıkması bu birleştirici Türkmen adının parçalanmasına neden oldu (Annaberdiyev, 2006: 117).

Siyasi ve dinî baskılar sosyal hayatla birlikte kültürel anına da nüfuzetmiş, geçmişten gelen bazı gelenek ve göreneklerin (düğün eğlenceleri gibi) yaşatılamadığı tespit edilmiştir. Tüm güçlülere rağmen Türkmenler atalarından öğrendikleri düğün, doğum, sünnet gibi merasimleri yerine getirmeye çalışmaktadır. Türkmenistan Türkmenlerinin bazı âdetlerinin (saç, peygamber, sünnet toyu gibi) Afganistan Türkmen adetleriyle benzer olduğu görülmüştür (Şahin, 2016: 1159).

D. AFGANİSTAN TÜRKMENLERİNDE SOSYAL YAPI

a. Aile yapısı

Dinin, Türkmenler'de milli yapılanmanın oluşumunda belirgin bir faktör olmadığını kikkati çekti. Bu fonksiyonu ailenin üstlendiği bir gerçektir. Yani, Türkmen boylarının, boylarını birbirine bağlayan unsur soy birliğidir. Soy birliğinin merkezinde aile yer alıyordu. Türkmenler için aile sosyal yapılanmanın oluştuğu çekirdektir.

Türkmenlerin eğitimi ve hayat öğretimi ailede başlanmakta ve aile içinde tamalanmaktaydı. Ailenin varlığı töre anlayışı belirlemekteydi. Türkmenlerin sürdürdükleri heterodoks İslam anlayışı eski Türk töre inancının gölgesinde olmuştur. Türkmen töreleri aileye önemli ölçüde değerler vermekteydi. Aile törenin eğitim olarak Türkmen tarafından öğretildiği okulun adıydı (Necef ve Berdiyev, 2003: 301-302).

Kuzey Afganistan bölgesindeki Türkmen aileleri, anne-baba, yetişkin evli çocuklar veya evlenme çağına gelmiş bekâr erkek ve kız çocukları ve torunları kapsayan 10-15 kişilik geniş ailelerden oluşmaktadır. Türkmen ailelerinde önemli olan şey, sevgi, saygı, korku ve itaattir. Bu yüzden çocuklar sıkı bir disiplin ile yetiştirilir. Ailelerde tüm bireyler arasında hiyerarşi mevcuttur. Kardeşler arasındaki yaş farkı ne kadar büyükse itaat ve korku da o derece yoğundur. Ailenin en büyük oğlu evlense bile babasının izni olmadan aileden ayrılıp kendi evini kuramaz. Ailenin kadınları arasında da benzer bir hiyerarşi mevcuttur; ailedeki en yetkili kadın kaynanadır. Kadınların, özellikle de gelinlerin ve genç kızların aile reisi önünde konuşması, gülmesi, şakalaşması uygun görülmemektedir. Karı-kocanın birbirlerine isimleriyle hitap etmesi de tabudur. Türkmen toplumunda bir erkeğin en yakın arkadaşına karısının ismini sorması veya karısı hastaysa yenge nasıl şeklinde bir soru yönetilmesi yakışıksız bir durumdur (Makhdum, 2016: 54).

Afgan Türkmen topluluğunda dışa açık, kültürlü aileler çocuklarına isim verirken genellikle Kuran'dan Arapça kökenli isimler seçilir. (Abdulwahed, Habibullah, İnatullah abduallah gibi). Buna karşın sosyal statüsü düşük, okuma-yazma bilmeyen aileler çocukları için geleneksel Türkmen isimlerini tercih ederler. Gurbangulı, Annamurad gibi (Makhdum, 2016: 54)

b. Dini Hayat

Afganistan nüfusunun %99'u Müslümanlardan oluşmaktadır. Müslümanların yaklaşık %70'i Sünni, %25'i Şia mezhebine mensuptur. Şiilerin çoğunluğunu Hazaralar oluşturur. Afganistan'da az sayıda İsmaili topluluğun yanı sıra, birkaç bin Hindu, Sih ve Yahudi de bulunmaktadır. Afganistan, çeşitli zamanlarda değişik dinlerin yaşandığı bir ülke olduğu söylenebilir. Kalıntıları bugün de görülebilen Budizm bunlardan biridir. Bamyân'da bulunan dev Buda Heykeli, Taliban döneminde yıkılan heykeli, Budizm'in yaşandığına dair şahitlik etmiştir (Abdullah, 2017: 35).

Türkmenler’de herşey yaşamın bir parçasıydı. Bu nedenden din, bir gereklilik olmaktan ziyade yaşama olan uygunluğu ölçüsünden Türkmenlerce benimseniyordu. A. Vambéry’nin ‘din, tarafından aldatılıyordu’ gibi sözleri bu yapıdan ileri gelse gerek. Zira, Türkmenlerin dinsel hayatıyla din olarak Kabul ettikleri İslam inancı arasında uygunsuzluk, farklılık bariz bir şekilde dikkate çarpıyordu. Türkmenler, İslam dininin Sünni mezhebinin Hanefi koluna dahildirler. Ama yaşam tarzları, dini algılayışları dolayısıyla ‘din’ kavramı Türkmenler tarafından birçok yönden erozyona uğratılmıştır. Bunun birtakım nedenleri vardır. En önemli neden İslamıyetin Orta Asya’da yayılmaya başladığı sırada Türkler’i ve Türkmenler’in ataları olan Oğuzların bu dini ne şekilde algıladıklarına ve kabul ettiklerine bağlıdır (Necef ve Berdiyev, 2003: 295).

Afganistan Türklerinde inanç yaygın olup, Türkiye Türkleri ile benzerlik arz etmektedir. Mesela Kuzey Afganistan’da kız çocuğu çok olup oğlu olmayan aileler son kız çocuklarına “Oğul Ay “ veya “Oğlan Gerek” adını koyarlar. Doğum yapan bir ailede kırk çıkmamış anne kırk gün evin dışından gelen yemeği yemez. Kırk gün kendi evinden dışarı çıkmaz, aile dışındakilerle görüşmez. Kırk gün dolunca da bir akrabaya misafir gider ve buna “çille kaçış” denir. Farsçada kırk olup Doğu Anadolu aşiretlerinde de yaşanmaktadır. Kırklı evi, yabancıнын gelmesine, çocuğun cine uğrayacağına inanmaktadır. Ailede erkek çocuğu olmuşsa “Beşik Toyu” yapılır. Toyda koyun kesilir, kutlama yapılır. Ad verme genelde doğumdan yedi gün sonra olur. Pilav yapılır, aile yakınları çağrılır ve çocuğun kulağına ezan okunarak ad koyulur (Abdullah, 2017: 34).

Kuzey Afganistan Türklerinde çocuklarına Allah’ın adlarından birini verme yaygındır. Bu uygulama Anadolu’da da vardır. Allah’ın adı yalnız başına çocuğa ad olarak koyulmaz. Peygamberin adıyla birlikte konulur. Mesela Cebbar konulmaz; Abdul Cebbar veya Gulam Cebbar olarak konulur. Çocukları yaşamayan ailelerde çocuğun yaşaması için onlara Evliya Kul, Çariyar Kul, Pir Muhammed, Şah Muhammed veya Muhammed Nazar gibi adlar koyar. Bayram günü doğan çocuklara erkek olsa Hayitmurat, Hayitkul, adları konulur. Türkiye Türklerinde ise, Bayram, Kurban, Ramazan gibi adlara sık rastlanır. Cuma günü doğan çocuklara Cuma bay, Cuma geldi adları koyulması Türkmen köylerinde yaygındır (Abdullah, 2017: 34).

c. Toplumsal yapı ve geçim kaynakları

Göcebe tarzi yaşamlarıyla bilinen Türkmenler, XVIII. Yüzyılın sonrası ve XIX. Yüzyılın ilk başlarından itibaren büyük ölçüde yerleşik düzene doğru bir kayma göstermişlerdir. Amuderya nehri boyunca, Murgap vadisi ve Mev bölgesinde Türkmen köyleri kurulmuş, tarımcılık alanında büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. (Necef ve Berdiyev, 2003: 309).

Orta asya'daki Türk halklarının son 200 yılda aşama aşama bağımsızlıklarını yitirip komşu devletlerin (Çin, Rusya) esareti altına girmesine, Avrasya bölgesinde uçsuz bucaksız imparatorluklar kuran atalarının vizyonundan ve öz benliklerinden uzaklaşması neden olmuştur. Türkistan coğrafyasının adım adım işgal edildiği bir sırada yedi dövele karşı meydana okuyarak dünyanın takdirini ve saygınlığını kazanan, deyim yerindeyse Türk'ün onuruna kurtaranlar, Anadolu Türkleri olmuştur. 20. Yüzyılın başında ata topraklar 70 yıl sürecek bir karanlığa gömülürken Anadolu'da söndü sanılan Ayyıldız yeniden parlamıştır (Oğuz, 2019: 46).

Esaret, Türkistanlıların karakterinden pek çok şeyi alıp götürmüştür. Bugün Orta Asya Türk toplumunun genel karakterini, birbirlerini kesinlikle çekemezken dış güçler karşısında son derece uysal ve itaatkar bir tutum seğilemek şekline özetlemek mümkündür. Böyle bir toplumsal yapının oluşmasına yakın geçmişte yaşanan acı deneyimlerin büyük etkisi olmuştur. 19. Yüzyılın sonlarından 20. Yüzyılın başlarına kadar süren Türkistan bağımsızlık mücadelesinin soykırıma varan bir hüsranlı sonuçlanması, Türkistanlıların bilinçaltında onarılması güç yaralar açmış ve onları yabancı güçler karşısında son derece pasif bir tutum izlemeye itmiştir (Oğuz, 2019: 47). Maalesef, Afganistan'daki Türkmen toplumu da benzer bir durumdadır. Yani birbirleri ile sürekli bir çekişme içerisindeyken dış baskılara pek ses çıkaramamak-tadır. Türkmen aşiretleri ancak bir dış tehdit anında birleşmekte ama tehlike geçince de birlik hemen dağılmaktadır. Bu ise, onların tek bir çatı altında birleşmelerini ve ulusal çapta bir lider çıkarmalarını engellemiştir. Afgan iç savaşına tüm etnik gruplar çeşitli siyasi oluşumlar etrafında birleşerek ülkeyle ilgili kararlarda söz sahibi olurken, Türkmenler kendi aralarındaki iç çekişmeler yüzünden zayıf düşmüştür (Oğuz, 2019: 47).

Türkmenler teşkilatlanma ve dernekleşme konusunda oldukça başarılıdır. Ülkede Türkmenlere ait bir çok dernek bulunmaktadır. Türkmenlerde 'maslahat' adı verilen bir danışma meclisi mevcuttur. Maslahatta herkes eşittir, tüm sorunlar ve

anlaşmazlıklar oy birliği veya oy çokluğuyla karara bağlanmaktadır. Maslahatın kararına uymayanlar boydan dışlanmakta ve köyün dışına sürülmektedir (Şahin, 2016: 1149-1150).

Ancak maslahat kurumunun son yıllarda ortak kararlara dayanan demokratik fonksiyonunu yitirdiği, nüfuzluk, beylerin kendi kişisel çıkarlarını topluma empoze ettiği bir kurum hâline geldiği söylenmektedir. Geleneksel Türkmen liderleri aksakal, moysefit “saçı ağarmış” veya yaşulu diye adlandırılır. Ancak, bir kişinin aksakal veya yaşulu statüsüne yükselebilmesi için saç – sakalının ağarmış olması şart değildir. Burada önemli olan liderin (aksakalın) hayat tecrübesi, zekâsı, cesareti, maddi serveti ve aşiret kurallarına vakıf olması, diğer etnik gruplara karşı kendi toplumunun çıkarlarını savunabilmesidir. Afganistan Türkmenleri geçimlerini çoğunlukla tarım, hayvancılık ve halıcılıkla sağlamaktadır. Kasabalarda ve köylerde Türkmen kadınları tarafından dokunan el dokuması halılar Kâbil’de pazarlanmakta oradan da Pakistan’a ihraç edilmektedir (Şahin, 2016: 1150).

Nüfusunun büyük çoğunluğu tarımla uğraşan Türkmenler; susam, mısır, buğday, arpa, kavun, karpuz ekerler. Mevsimin kurak geçtiği dönemlerde yeterli ürün alınamadığı için Türkmenler büyük zorluklar çekmektedir. Özellikle su sıkıntısı büyük bir problemdir. Afganistan’ın kuzeyindeki bazı köylerde su bulunmadığı için Türkmenler, evlerinin önüne kazdıkları büyük havuzlarda kışın su biriktirmekte, biriktirdikleri o suyu yazın içme suyu olarak kullanmaktadır (Şahin, 2016: 1150).

E. AFGANİSTAN TÜRMENLERİNİN EDEBİYAT ve FOLKLORU

Afganistan Türkmen edebiyatı daha çok şiir üzerine kurulmuştur. Nesir türünde eser oldukça azdır. Türkmenler okullarda Farsça ve Peştunca ağırlıklı olmak üzere Arapça öğretilmektedir. Afganistan Türkmen Türkçesine özellikle Arapça ve Farsçadan bir çok kelime girmiştir. Afganistan Türkmenleri halihazırda Fars alfabesini kullanmaktadırlar. Afganistan’da yaşamakta olan Türkmenler, kültürel kimliklerini yansıtmada son dönemde baz faaliyetler göstermektedirler. Sözlü edebiyatın yazıya aktarılması, bölgedeki Türkmen yazıdilinin şekillenmesi ve gelişmesi için birlikler kurulmakta ve kitap, dergi gibi yayınlar yayımlanmaktadır. Afganistan’da yirminci yüzyılın son çeyreğinde özellikle artan bir Türkmence yayın faaliyeti göze

çarpmaktadır. Bu yayın faaliyetinin merkezinde Mahdumkulu Ferhengi Encümeni ile onun yayınları yer almaktadır (Öztürk, 2009: 1805).

1965'te Afganistan anayasası birinci resmi dili olarak Peçtu2 dilini; ikinci resmi dil olarak da Farsça (Deri Farsçası)yı kabul etmiştir. Fakat Peçtunca'nın Farsçanın önüne geçemediği sadece resmi olarak kanunda kaldığı görülmüştür. Bugün tüm devlet kurumlarında, eğitimde günlük dilde herkesin ortak dili olarak Farsça yerini korumaktadır. Afganistan Türkleri her ne kadar dillerini ve kültürlerini yazılı olarak ifade edemeseler de sözlü olarak muhafaza etmişler ve sözlü edebiyatlarını canlı tutmayı başarmışlardır (Fevzi ve Cankurt, 2013: 497).

Afganistan'daki Türkmenler arasında sözlü gelenek yasatıla gelmiştir. Okuma yazma oranı çok düşük olduğu için, yazılı gelenekte Türkmen rengi açıkça yansıtılamamıştır. Mahdumkulu, Bayram Han vb gibi klasik Türkmen şairlerinin divanlarında Türkmence özelliklerini görmek son derece zor olup, genel itibariyle çağıtayı yazı dilinin özelliklerini yansıtmaktadır. Baskıları Kazan'da, Buhara'da ve Lahor'da yapılan bu divanları medreselerde eğitim almış çok az kişi okuyabilmekteydi. Afganistan'da Türk dili ile yayın son döneme gelinceye kadar devlet desteğinden ve resmîyetten mahrum olması bir yana yayın yapma izni ve imkânı bulamamaktaydı (Öztürk, 2009: 1806).

Afganistan'da Türkmence basılan ilk eser "Farz-ı Ayın" olup, bazı şahısların mali yardımları ile yayımlanabilmiştir. Edebi eserlerden ilkler ise, bazı özel dergilerde Oraz Muhammed Fer ile merhum Devlet Geldi Fidayi'nin yayımlanmış olan şiirleridir. Hş 1350/M1971 yılında Türkmen ve Özbek vekilleri o dönem meclisinde radio programlarının ülkede yaşamakta olan milletlerin dilinde yapılması için talepte bulundular. Bunun üzerine 1350/1971 yılının 6. Ayında Türkmence ve Özbekçe ortaklaşa yayın ve program yapmaları için her gün 18.00- 18.45 arasında 45 dakikalık bir zaman verildi. Radyonun Türkmence yayını için Kabil Enstitüsünün birinci sınıf öğrencisi Abdurrahim Oraz görevlendirildi. Abdurrahim Oraz, radio programları vasıtasıyla Türkmen yazar ve şairlerinin tanınmasında ve Türkmen şarkıcılarının şarkılarının kayıt altına alınmasında önemli bir görevi yerine getirir. Üç yıl süren bu program, üçüncü yılda bu saat aralığının iftara denk gelmesi sebebiyle durduruldu. Bu durdurulmadan itibaren dört yıl boyunca Türkmenlerle ilgili herhangi bir program yapılmadı. Ancak önceki üç yıl Türkmenler için bir hareketlenme meydana getirdi.

1357’de Afganistan Radyosu’nda Türkmen dili ile programın yeniden başlaması üzerine, askerliğini yapmakta olan Abdurrahim Oraz özel izinle radyoya çağrılır. Yedi yıl sürecek olan radyo görevine yeniden başlar (Öztürk, 2009: 1806).

Türkmenlerin en büyük şairlerinden olan Mahtumkulu, hem yaşadığı dönemde hem sonraki dönemlerde ve hem de günümüz Türk-İslam coğrafyasında ağırlığını hissettirmiş, şairliği ve ozanlığı yanında bilge bir önder olarak da anıla gelmiştir. Dağınık Türkmen boylarının birliği noktasında ortak bir ses, ortak bir bayrak ve ortak bir sembol olarak görülmüştür. İlimle hemhal olan bir ailenin ferdi olması hasebiyle küçük yaşlardan itibaren islâmî ilimlerle yoğrulmuş, bu yönde kendisini geliştirmiştir. Sade bir Türkmen Türkçesiyle kaleme aldığı şiirlerinde din, tasavvuf, aşk ve tabiat gibi konuları, coşkun ve samimî bir edayla dillendirmiştir. Şiirlerinin içeriğine bakıldığında kendinden önceki şairlere göre da hamillî hareket ettiği ve biraz daha halkın içinden olduğu görülmektedir. Bu gün sadece Türkmenistan’daki Türkmenler arasında değil, Irak, İran ve Afganistan Türkmenleri arasında da şiirleri bilinmekte, hatta sıradan insanların bile divanından ezbere bölümler okuduklarına şahit olunmaktadır. Mahtumkulu, Türk-İslam coğrafyasında tanınan bir şahsiyettir; ancak tanınıp bilinmesine rağmen -kanaatimizce- eserleri üzerinde maalesef yeteri kadar durulmamış, manzûmelerindeki zengin muhteva yeterince irdelenmemiştir (Cankurt, 2013: 912).

Türkmenlerin en büyük şairlerinden olan Mahtumkulu’ya çok önem verilmektedir. Bu göre Afganistan Anayasası basın kanunun ısığında Afganistan Türkmenlerinin Mahdumkulu Firagi Ferhengi Encümeni, kurulus asamasında bazı zorluklar yasamasına rağmen, 1382/2003 yılında kültür bakanlığı tarafından resmen kurulusu onaylandı ve faaliyetlerine başladı. Onun yayın organı olarak “Günes” dergisi de aynı yıl yayın hayatına resmen başlamış oldu. Encümen, Kabil’de devlet ileri gelenlerinden baska, dost ülkelerin elçileri ve diplomatları ile çeşitli milletlerden kalem ehillerinin katıldığı büyük bir toplantı yaparak encümenin kurulus gününü Afganistan Türkmenlerinin “ağızbirlik” (hembestegi) günü ilan etti. Her yıl bu günü bir konferansla hatırlayıp, encümenin gelecekteki hedefleri hakkında görüs alıs verisinde bulunmayı kararlaştırdı (Öztürk, 2009: 1805).

Her şair, yaşadığı dönemdeki iktisadi, sosyal, siyasal ve kültürel sorunlar muhakkak etkiler. Mahtumkulu da içinde bulunduğu ortamın sıkıntılarıyla şiirlerini kaleme

almıştır. Elbetteki Türkmen halkının yaşadığı zorluklar O’nu derinden etkiliyordu. Şiirlerinde bol bol nasihatlar vermesi, böylece insanları uyarıp, onlara doğruyu gösterme endişesi taşıması, büyük bir ihtimalle buradan kaynaklanmaktadır. Şiirlerinden anlaşıldığına göre şairin en büyük arzusu, kurulmasını çok elzem olarak gördüğü Türkmen birliğidir. O’na göre bütün sorunlar birlik olunursa aşılar (Cankurt, 2013: 911):

Türkmenin

Teke, Yomut, Göklen, Yazır, Alili,
Bir devlete kulluk etsek beşimiz.
Gönüller yürekler bir olup başlar
Tartsa yığın erir topraklar taşlar
Bir sofrada tayyar kılınsa aşlar
Gösterirler ol ikbali Türkmenin.

Afganistan Türkmenlerinin dilleri büyük ölçüde Arapça ve Farsçanın tesiri altında kalmıştır. Afganistan’ın kuzeyi dışında yaşayan Türkmenlerin çoğu Farslaşmıştır. Fars dillerinin tesiriyle dillerini kaybeden bu Türkmenler, Afganistan Türkmenleri tarafından Dari (Farsçanın bir lehçesi) Türkmen olarak adlandırılmaktadır. Afganistan’da eğitim imkânları son derece kısıtlıdır. Türkmen çocuklarının çoğu eğitimlerini medreselerde ve resmî okullarda Arap ve Fars dilleriyle yapmaktadır. Küçük yaşlardan itibaren Farsça ve Arapça öğrenen Türkmenlerin dillerine birçok Arapça ve Farsça kelimenin girdiği görülür. Arapça ve Farsçanın tesiriyle Türkmenler hem kimliklerini hem de dillerini kaybetmeye başlamıştır. Hem kimliklerini hem de dillerini kaybeden Gazne Türkmenleri, bunun en tipik örneğidir (Şahin, 2014: 139).

Afganistan’da Türkmen Türkçesi hiçbir dönemde, eğitim dili olmamıştır. Son zamanlarda Kâbil’de millî eğitim teşkilatlarında, okullarda okutulmak üzere Türkmen Türkçesiyle yazılmış Türkmen dili ve edebiyatı kitapları hazırlanmıştır. Bu kitaplar hazırlanırken Türkmenistan edebî dilinin esas alındığı görülür. (Şahin, 2014: 139).

Afganistan Türkmenlerin arasında bir önemli şairlerinden biride Molla devlet fedar'dır. Şair, dönemin sosyal olaylarını şiirlerinde işleyerek halkı bilinçlendirmeye çalışmıştır. Şairin yazdığı şiirlerinden bir kaç şiirini örnek olarak gösterebiliriz:

Geldim Afganistana

Malu mulku han Mandan ayrılıp
Hicret edip geldim Afganistana
Garıp düşüp gol ganatım gırılıp
Hicret edip geldim Afganistana
Her bir karing bolsa munda pul gerek
Pulung bolsa farsı peştu til gerek
Pul bolmasa hemme sözün biderek
Palim azıp geldim Afganistana
Şeriat üstünde kazı muftısı
Pul almana tayyar onung fitvası
Kın bolandır pul işing bitmesi
İşim gaydıp geldim Afganistana
Hukumete hemkar bolup hayınlar
Almak için sanga künah tainler
Garıblar horlanıp Hudaga yıglar
Hicret edip gelip Afganistana
Denglik zaman başdan geçip ozalı
Çıdam edip öran çektim zehmeti
Jandan duyup şugün yazdım şu hatı
Hicret edip gelip Afganistana
Ey Fedai jandan doyup gazalı
Yazdın şudur sana kismat ezeli
Puşmanım yok ezel tangrı kismatı
Dengsizlige geldim Afganistana¹

گلدیم افغانستانه

مال و ملک و خانماندن آیریلیب
هجرت ادیب گلدیم افغانستانه
غریب دوشیب غول غاناتیم غیریلیپ
هجرت ادیب گلدیم افغانستانه
هر بیر کارینگ بولسا مونده پول گرک
پولنگ بولسا فارسى پشتو تیل گرک
پول بولماسا همه سوزینگ بیدرک
پالیم آزیب گلدیم افغانستانه
شریعت اوستونده قاضی مفتی سى
پول آلما تیار اونونگ فتواسى
قین بولاندير پول ایشنگ بیتمه سى
ایشیم غایدیپ گلدیم افغانستانه
حکومه همکار بولوپ خاین لار
آلاق اوچین سانگا گناه تعینلار
غریب لار خور لانیپ خداغه بیغلار
هجرت ادیب گلیپ افغانستانه
دنگلیک زمان باشدان گچیپ اوزالى
چیدام ادیب اوران چگدیم زحمتى
جانندان دویوپ شوگون یزدم شو خطى
هجرت ادیب گلیپ افغانستانه
ای فدایی جانندان دویوپ غزلى
بازدینگ شو دیر سانگا قسمت ازلى
پوشمانیم یوق ازل تانگری قسمتى
دنگسیر لیگه گلدیم افغانستانه

¹ Molla Devlet Fedai Külliyyatı s. 8-9

Azad yaşa

Nadanlık gullık getirer
Gul bolmagın azad yaşa
Nadanlık ömring ötse
Kop zahmetler gelir başa
Bi ılımlar mıdam hardır
Gün be günden harı zardır
Jahan ging bolsa hem dardır
Övrilmişdir yazı kışa
Nasihat dingle herbabdan
Behra algin marifetden
Yatma uyan gaflat habdan
Öz ayaginga orma teşşe
Nadanlara bolma sohbet
Ondan sanga yeter zahmet
Dirilikde dem ganımat
Yağşı karı etken pişe
Eger yoldaşing bolsa bed
Ondan sana yeter zahmat
Danışlardan al nasihat
Kop narsalar gelir başa
Körlik yamandır dünyada
Nasihat etsem yine de
Hemme gözeli bul sende
Mening pendim algin huşa
Fedai dir gönglim kemi
İlim bolar körlik emi
Diysem nasihat herdemi
İlim sanga bolsun pişe²

آزاد یاشا

نادان لبق غوللیق گتیرر
غول بولماغین آزاد یاشه
نادانلیقه عمرینگ اوتسه
کوپ زحمت لر گلر باشه
بی علم لار مدام خوار دیر
گونبه گوندن خارو زاردیر
جهان گینگ بولسه هم داردیر
اوریلیمیش دیریازی غیشه
نصیحت دینگله هر باب دان
بهره آغین معرفت دن
یاتما اوین غفلت خواب دان
اوز آیاغیگا اورما تیشه
نادان لاره بولما صحبت
اوندان سانگا یتر زحمت
دیری لیکده دم غنیمت
یاغشی کاری اتگین پیشه
اگر یولداشینگ بولسه بد
اوندان سانگا یتر زحمت
دانش لاردان آل نصیحت
کوپ نارسه لر گلر باشه
کورلیک یمان دیر دنیاده
نصیحت اتسم ینه ده
همه گوزلی بول سنه ده
مینینگ پندیم آغین هوشه
فدایی دیر کونگلیم کمی
علم بولار کورلیک امی
دیسیم نصیحت هر دمی
علم سانگا بولسین پیشه

² Molla Devlet Fedai Külliyyatı s. 20-21

Afganistan Türkmenlerin arasında diğər bir önemli şairlerinden biride Abdul Mejid Turan'dır. Şair, dönemin sosyal olaylarını şiirlerinde işleyerek halkı bilinçlendirmeye çalışmıştır. Şairin yazdığı şiirlerinden bir kaç şiirini örnek olarak gösterebiliriz.

Mukaddas mektep

İlmu talim jayı mukaddas mektep
Çagalar merkezi gülistan mektep
Akıl huş payhasıng ılhamı mekdep
Ustadlar ustadı mehriban mektep
Sen bolarsen çaga hem kabe mektep
Adıng ekramıng çeşmesi mektep
Hünering kemalıng ustadı mektep
Kelamıng suhanıng jemalı mektep
Adıng büyük meşhur jahanda mekdep
Lukman hekim ge ders beren mekdep
Iranda turanda jahanda mektep
Mecid vasfıng yazar hemişe mektep³.

مقدس مکتب

علم و تعلیم جایی مقدس مکتب
چاغه لر مرکزی گلستان مکتب
عقل هوش پاخاسینگ الهامی مکتب
استاد لر استادی مهربان مکتب
سن بولارسن چاگاهم کعبه مکتب
ادینگ اکرامینگ چشمه سی مکتب
هنرینگ کمال لینگ استادی مکتب
کلامنگ سخن نگ جمالی مکتب
آدینگ بیوک مشهور جهانده مکتب
لقمان حکیم غه درس بیرن مکتب
ایران ده توارانده جهانده مکتب
مجید وصفینگ بازار همیشه مکتب

³ Turan, Abdul Mecid. *Kızıl Gül*, 1995. s. 16.

Afganistanım

Büyük dağlı cilge sayalı vatanım
Balh Herat Kunduz Tahar stanım
Kop kan halklı azamatlı vatanım
Tacik bilen Peştun Afganistanım
Amu margab tulkon atar sınangda
Badahşan lalini gören hayranda
Faryab Cevizcan herne zabanda
Janımın jananı Afganistanım
Tarihda büyük dır bamıyan butı
Ak maya mahirli gelin kızları
Gözellerden gözel Afganistanım
Oguz gaçar Selcuk hemde afşarlar
Türkmene bolmuşdır baba ecdadlar
Kızıl halı bolmuş türkmene hünar
Türki dilli Türkmen Afanistanım
Mezarı şerif şaharlering bagtıdır
Gaznı guvanç bolmuş Afanistanım
Babır Timur Mogol özbekler hanı
Jahana meşhur dır gedası şahı
Jahana belli dir dörli naharı
Türkki dilli Özbek Afanistanım
Östünden geçerdi yöpek yolları
Oglak göreş bolmuş halklar düzemi
Köhen Horasanım Afganistanım
Bidil cami Mahdımuly Fırığı
Horasan şırı dır şır Navayı
Kabil bolmuş öz vatanın yüregi
Mecid vasfing yazıyar Afanistanım.⁴

افغانستانم

بیوک داغلی جلگه سایی وطنم
بلخ هرات قندوز تخارستانم
کوپ کان خلقلی عظمتلی وطنم
تاجیک بیلن پښتون افغانستانم
آمو مرغاب تولقون آتار سنانگده
بدخشان لعلینی کوران حیرانده
فاریاب جوزجان هر نه زبانه
جانمینگ جانانی افغانستانم
تاریخ ده بیوک دیر بامیان بتی
آق مایه مهرلی گلن غیزلری
گوزل لردن گوزل افغانستانم
اوغوز قاجار سلجوق همده افشارلر
ترکمنه بولمیش دیر بابیه اجداد لر
قیزل خالی بولمیش ترکمنه هنار
ترکی دیلی ترکمن افغانستانم
مزار شریف شهر لرنه بختی دیر
غزنی غوانچ بولمیش افغانستانم
بابر تیمور مغول اوزبیک لر خانی
جهانه مشهور دیر گداسی شاه سی
جهانه بللی دیر دورلی نهاری
ترکی دیلی اوزبیک افغانستانم
اوستونگدان کیچاردی یوپک یول لری
اوغلاق گورش بولمیش خلقلار دوزمی
کهن خراسانم افغانستانم
بیدل جامی مخدومقلی فراغی
خراسان شیر دیر شیر نوایی
کابل بولمیش اوز وطمینگ یوراگی
مجید وصفنگ یازیار افغانستانم

⁴ Turan, Abdul Mecid. *Kızıl Gül*, 1995. s.25.

INCELEME

I. SES BİLGİSİ (FONETİK)

1. ÜNLÜLER

Afganistan Türkmen Türkçesinde ünlü adeti ve ses özellikleri açısından Türkmenistan Türkmen Türkçesindeki ünlülerle ayındır. Burada Türkmenistan yazı dilindeki ünlü sesler esas alınıp kullanımlarındaki örnekler derlediğimiz metinlerden alınmıştır.

latin	Türkçe eşdeğeri	Sesçil gerçek anlamı
Ä ä	-	آ
A a	A a	آ
O o	O o	او،ؤ
Ö ö	Ö ö	او،ؤ
U u	U u	او،و
Ü ü	Ü ü	او،ؤ
E e	E e	ه،ا
I i	İ i	اب
Y y	I ı	ی

Bu ünlüler ortak Türkçedeki ünlülerden ä ve iy sesleri asli uzun ünlülerdir. Türkmencede dokuz kısa ünlünün her birinin uzun şekli de bulunmaktadır.

1. 1. Ünlülere Ait Bazı Önemli Özellikler

1. 1. 1. /a/ sesi

/a/ ünlüsü Türkmen Türkçesinin dorsal ağızlarında ön sırada oluşmasına sıklıkla, diğer ağızlarda ise belli yerlerde oluşumuna rastlanmaktadır (Yıldırım, 2015: 237). Kısa, düz ve geniş bir art damak ünlüdür. Kelimenin başında, içinde ve sonunda kullanılır.

Kelime başında

ak 'ak' 13-a-35

agır 'ağır' 8-5-25

agaç 'ağaç' 1-b-7

Kelime içinde

bayram 'bayram' 1-a-3

bazar 'pazar' 7-a-25

baha 'paha' 22-a-5

Kelime sonunda

baba 'dede' 16-a-1

çaga 'çocuk' 2-a-15

çarva 'göçebe' 20-a-10

1. 1. 2. /ä/ sesi

Alçak, açık, ön, düz ünlüsüdür (Hanser, 2003: 27). Hem Türkmenistan Türkmencesinin yazı dili hem de Afganistan Türkmen Türkçesinde bulunmaktadır. Asli uzunluk gösteren Türkçe kelimelerin Kelimenin başında, içinde kullanılır.

Kelime başında	Kelime içinde
ādik 'çizme' 8-ç-10	nāçe 'ne kakar' 4-a-85
ādim 'adım' 4-b-30	nāme 'ne' 4-a-50
āynek 'güzlük' (S)	bolyā 'olur' 1-a-30

1. 1. 3. /e/ sesi

Orta, ön, açık, düz ünlüsüdür (Hanser, 2003: 27). Kelimenin başında, içinde ve sonunda bulunur.

Kelime başında	Kelime içinde	Kelime sonunda
ene 'anne' 7-a-1	egenbaş 'giyisi' 1-b-25	tersine 'tersine' (S)
erik 'kayısı' 6-a-5	elek 'elek' 13-a-90	
ertir 'sabah' 1-b-40	etek 'etek' 1-a-80	

1. 1. 4. /ı/ sesi

Yüksek, art, yarı kapalı, düz ünlüsüdür (Hasan, 2003: 29). Kelime başında Türkmence ve yabancı kaynaklı kelimelerde, içinde ve sonunda ise Türkmence kelimelerde kullanılır.

Kelime başında	Kelime içinde	Kelime sonunda
ıkbāl 'istek' 4-b-30	aralık 'mesafe' 4-b-95	goşgı 'şiiir' 4-a-70
ılham 'ilham' 21-a-50	gızık 'keyifli' 8-ç-25	gucurlı 'güçlü' 21-a-30
ız 'iz' 2-a-1	yıl 'yıl' 4-b-115	gızık 'keyifli' 8-ç-25

1. 1. 5. /i/ sesi

Sesbiriminin kendinden önce veya sonra gelen ünlü veya ünsüzün niteliğine göre normal uzunluktadır (Yıldırım, 2015: 284). Düz ve dar ön damak ünlüsüdür. Kelime başında, içinde ve sonunda kullanılır.

Kelime başında	Kelime içinde	Kelime sonunda
indi 'şimdi' 17-a-60	kelin 'gelin' 1-a-5	söygi 'sevgi' 21-a-15
ini 'küçük kardeş' 14-b-30	ikinci 'ikinci' 21-a-20	ilki 'ilk' 4-a-95
iş 'iş' 2-a-50	kim 'kim' 22-b-10	hili 'türü' 3-a-10

1. 1. 6. /o/ sesi

O sesi yuvarlak ve geniş art damak ünlüsüdür. Yazıda Türkmencede kelime tabanlarının sadece ilk hecesinde bulunur: gorkı ''korku'', omur- ''kırmak, koparmak. Ancak, o ünlüsü, söyleyişte Türkmençe kelime tabanlarının birinci hecesinden bulunan o ve u sesleri sonraki hecelerdeki a seslerini söyleyişte yuvarlaklaştırıp o'ya çevirmektedir: yokar > yokorı ''yukarı; yüksek'', yumala-> yumolo- ''yuvarlamak'', yuvarlak hale getirmek'' örneklerinde olduğu gibi durumlarda ikinci ve diğer hecelerde de kullanılır.

o ünlüsü, Türkmençe birleşik kelimelerin ilk hecesinden sonra birleşik kelimelerde bulunabilir: başboğı ''baş örtüsü'', günortaan ''öğle, öğlen'', suvotı ''sulak yerlerde yetişen bir bitki'' (Kara, 2000: 14).

Kelime başında

odın	'odun'	14-a-5
oňat	'güzel'	18-b-35
oglak	'oğlak'	1-a-40

Kelime içinde

yokorı	'yukarı'	13-a-15
--------	----------	---------

1. 1. 7. /ö/ sesi

Yuvarlak ve geniş ön damak ünlüdür. Türkmenistan Türkmençesi yazı dilinde kelime tabanlarının sadece ilk hecesinde bulunur (Kara, 2000: 14). Bu durum Afganistan Türkmen Türkçesinde de aynıdır.

Kelime başında

öy	'ev'	6-a-5
ökde	'becerikli'	19-a-5
örän	'çok'	(S)

1. 1. 8. /u/ sesi

Dar yuvarlak ve art damak ünlüsüdür. Türkmenistan Türkmençesi kelimelerin ikinci hecesinden sonra bulunmaz. Bu durum Afganistan Türkmen Türkçesinde de aynıdır.

Kelime başında

ulag	'taşıt'	16-a-10
------	---------	---------

Kelime içinde

dokkuz	'dokuz'	14-b-20
--------	---------	---------

ulı	'büyük'	17-a-5	ugur	'yön'	4-b-100
uzın	'uzun'	7-b-5	uruş	'savaş'	1-a-3

1. 1. 9. /ü/ sesi

Sesbirimin kendinden önce veya sonra gelen ünlü veya ünsüzün niteliğine göre normal uzunluktadır (Yıldırım, 2015: 313). Dar yuvarlak ve ön damak ünlüdür. Kelime başında, içinde kullanılır.

Kelime başında			Kelime içinde		
üçege	'bağırsak'	1-a-10	bölüm	'bölüm'	2-a-1
üçin	'için'	15-a-10	dövür	'devir'	4-a-45
üst	'üst'	1-a-105	üsüş	'ilerleme'	4-a-55

1. 2. Kalınlık-İncelik Uyumu

Kalınlık-İncelik uyumu, Türkmenistan Türkmencesinde olduğu gibi Afganistan Türkmencesinde de tamdır. Bu özelliğinden dolayı Türkmençe, Arapça ve Farçadan aldığı birçok kelimeyi kalınlık-incelik uyumuna sokmuştur: Ar. devam >Tkm dovaam "devam", Ar. kalem >Tkm. Galam "kalem". Türkmencede birleşik kelimelerde kalınlık-incelik uyumu aranmaz: ağzıbiir" geçimli, uyumlu", daaşdeşen" ağaçkakan; mahir, eli yatkın", otluçöp "kibrit" (Kara, 2000: 20).

Far. cihan > Tkm. cahan	"cihan, dünya"	3-a-25
Far. alayide >Tkm. alayda	"ayrı"	4-a-85
Far. bahane >Tkm. bahana	"bahane"	(S)
Ar. cahil >Tkm. cahıl	"delikanlı, cahil"	(S)

1. 3. Düzlük-Yuvarlak Uyumu

Daha önce kısaca değinildiği gibi yuvarlak ünlülerden "o" ve "ö", yazıda Türkmence kelimelerin ilk hecesinden sonra; "u" ve "ü" ise, ikinci hecesinden sonra bulunmaz.

Yuvarlak ünlüler kelimenin birinci ve ikinci hecelerinde baskın bir şekilde duyulur. Sonraki hecelerde dudak uyumu zayıflar ve yuvarlak ünlüler net olarak işitilmez. Çok heceli uzun kelimelerin son hecelerinde ise düz ünlülere döner (Söyegov ve Arnazarov, 2017: 17).

boyun	"boyun"	4-b-15
goyun	"koyun"	6-b-1
kovul-	"kovulmak"	17-a-80
bolgusuz	"gereksiz"	(S)

İlk hecesinde yuvarlak ünlü bulunduran bazı iki heceli kelimelerin kapalı olan son hecesinde de uzunluktan dolayı yuvarlaklaşma görülmez:

gündiz	"gündüz"	1-a-85
uzın	"uzun"	7-b-5
üçin	"için"	15-a-10

1. 4. Ünlü Düşmesi

Kelimenin çeşitli yerlerinde gerçekleşir. İki heceli kelimelerden birinci hecesi açık ikinci hecesi kapalı yalın ve türemiş kelimelere ünlüyle başlayan ek getirilince ikinci hecede meydana gelen dar ünlü düşmesi olayının karşılık bir imlası vardır. Kelimedeki ünlüler uzun söylenmemeli, düşecek dar ünlünün önüne de ‘d, z’ sesleri dışında başka yumuşak ünsüzler gelmeli, sert ünsüzler gelmemelidir. İstisna olarak asyl, pasyl, nesil ve ylym kelimeleri de bu kaideye uydurulur. ‘-ýyş / -ýiş’ ekindeki dar ünlüler kelimenin hangi hecesinde olursa olsun düşürülür (Söyegov ve Arnazarov, 2017: 20).

Söz konusu ses olayına iyelik almış organ adlarında yaygın olarak rastlanmaktadır:

agızı > agzı	"ağzı"	13-a-85
deñizi > deñzi	"denizi"	(S)
gulagını > gulagnı	"kulağını"	(S)

Ünlü düşmesi başka tür kelimelerde de sıkça görülür.

aydılyıya > aydılyıya	"söyleniyor"	4-c-45
ogulum > oglum	"oğlum"	1-b-15
yerine > yerne	"yerine"	1-a-175

2. ÜNSÜZLER

Türkmen Türkçesinde şimdiki yazı dilinde görünen ünsüzler şunlardır:

latin	Türkçe eşdeğeri	Sesçil gerçek anlamı
B b	B b	ب
Ç ç	Ç ç	چ
D d	D d	د
F f	F f	ف
G g	G g	گ
H h	H h	ح
J j	C c	ج
Ž ž	J j	ژ
K k	K k	ک
L l	L l	ل
M m	M m	م
N n	N n	ن
Ñ ñ	-	-
P p	P p	پ
R r	R r	ر
S s	S s	س
Ş ş	Ş ş	ش
T t	T t	ت
W w	V yerine	و
Ý ý	Y y	ی-هـ
Z z	Z z	ز

2. 1. /b/ sesi

Ötümlü, patlayıcı, çift dudak ünsüzüdür (Yıldırım, 2015: 288). Kelime başında ve içinde kullanılan bu ses kelime sonunda bulunmaz.

Kelime başında

bağış 'yardım' 21-a-25

barlık 'varlık' 5-a-50

bütün 'tütün' 21-a-10

Kelime içinde

bābek 'bebek' 13-a-55

gabak 'kabak' 15-a-15

baba 'dede' 4-a-75

2. 2. /ç/ sesi

Ötümsüz, yarı kapalı, dişeti-damak ünsüzüdür. Ortak Türkçede baş seste bulunan /ç/ler genelder korunmuştur (Yıldırım, 2015: 400). Kelimenin başında, içinde ve sonunda kullanılır.

Kelime başında	Kelime içinde	Kelime sonunda
çāk 'ölçü' 4-b-15	gaç- 'kaçmak' 6-a-1	geç 'geç' 4-b-70
çaga 'çocuk' 12-a-35	geçi 'keçe' 19-a-25	giç 'geç' 1-a-90
çakılık 'davet' 5-a-1	saçak 'sofra' 1-a-5	hiç 'hiç' 20-a-5

2. 3. /d/ sesi

Ötümlü, dişsil, kapantılı, yumuşak 'diş-dişeti patlayıcısı' (Hanser, 2003: 36). Kelimenin başında, içinde ve sonunda ise yabancı kaynaklı kelimelerde bulunur.

Kelime başında	Kelime içinde	Kelime sonunda
dogan 'kardeş' 1-a-60	agdar 'yık' 21-a-40	asnad 'belge' 4-c-80
düyp 'kök' 1-a-70	pada 'enek' 4-b-145	ıkdısad 'ekonomi' 8-c-40
dogrı 'doğru' 4-b-1	yedi 'yedi' 1-a-45	

2. 4. /f/ sesi

Ötümlü, sürtünmeli, 'diş-dudak sızıcısı' (Hanser, 2003: 35). Yabancı kaynaklı kelimelerde bulunur.

telefon	'telefon'	22-a-25
famıl	'aile'	22-b-5
fakad	'ancak'	2-a-25
faaliyet	'çalışma'	4-a-5
farhang	'sözlük'	4-a-35

2. 5. /g/ sesi

Ötümlü, patlayıcı, ön damak ünsüzüdür. /g/ sesi Türkmen Türkçesinde istisnalar hariç her zaman baş seste kullanılır (Yıldırım, 2015: 416). Kelimenin başında, içinde ve sonunda kullanılır.

Kelime başında	Kelime içinde	Kelime sonunda
garındaş 'akraba' 22-a-15	aragatnav 'iletişim' 17-a-40	sanag 'tane' 1-a-105
garrı 'garrı' 4-a-75	değişli 'ait' 10-a-5	bag 'bahçe' 11-a-30
gaytam 'tersine' 13-a-35	gısga 'kısa' 4-a-135	dag 'dağ' 2-a-25

2. 6. /h/ sesi

Artdamaksıl, ötümsüz, sürtünmeli (Hanser, 2003: 39). Kelimenin başında, içinde ve sonunda yabancı kaynaklı kelimelerde bulunur.

Kelime başında	Kelime içinde	Kelime sonunda
haysı 'hangi' 15-a-1	baha 'fiyat' 5-a-5	çarh 'teker' 13-a-45
heley 'bayan' 1-a-60	lahce 'lehçe' 4-a-75	nırh 'üçret' 8-a-25
hili 'türü' 3-a-10	nahar 'yemek' 1-a-95	tarih 'tarih' 21-a-40

2. 7. /c/ sesi

Ötümlü, dişsil, yarıkapalı 'dişeti-ön damak katışığı' (Hanser, 2003: 37). Kelimenin başında, içinde Türkmençe ile beraber yabancı kaynaklı kelimelerde bulunur.

Kelime başında	Kelime içinde
ceng 'savaş' 13-a-60	alaca 'alaca' 15-a-15
cida 'gerçekten' 4-a-45	yazıcı 'yazar' 21-a-10
cennet 'cennet' 11-a-30	hacı 'hacı' 12-a-1

2. 8. /k/ sesi

Ötümsüz, patlayıcı, orta damak ünsüzüdür (Yıldırım, 2015: 442). Kelimenin başında, içinde ve sonunda kullanılır.

Kelime başında	Kelime içinde	Kelime sonunda
kelin 'gelin' 1-a-30	kaka 'baba' 13-a-90	erkek 'erkek' 22-a-25
kelle 'kafa' 1-a-10	yaka 'sahil' 5-a-15	uzak 'uzak' 2-a-20
köp 'çok' 1-b-1	yokarı 'yukarı' 13-a-30	yak 'yak' 4-c-70

2. 9. /l/ sesi

Ötümlü, dişyuvasıl, sürtünmeli ünsüzdür (Hanser, 2003: 37). Kelimenin başında, içinde ve sonunda kullanılır.

Kelime başında	Kelime içinde	Kelime sonunda
lahce 'lehçe' 4-a-75	kelin 'gelin' 1-a-30	mal 'hayvan' 6-b-5
legen 'leğen' 1-a-70	kelle 'kafa' 1-a-10	çal 'sürt' 7-b-15

2. 10. /m/ sesi

Akıcı, ötümlü, genizsi, çift dudak ünsüzdür (Hanser, 2003: 36). Kelimenin başında, içinde ve sonunda kullanılır.

Kelime başında	Kelime içinde	Kelime sonunda
maşgala 'aile' 2-b-10	atamız 'babamız' 13-a-55	agşam 'akşam' 1-a-95
mama 'nine' 4-a-75	demirgazık 'kuzey' 4-c-20	kim 'kim' 5-a-25
mal 'hayvan' 6-b-5	yumak 'yıkamak' 11-a-1	yarım 'buçuk' 8-c-50

2. 11. /n/ sesi

Ötümlü, dişsil, akıcı ünsüzdür (Hanser, 2003: 36). Kelimenin başında, içinde ve sonunda kullanılır.

Kelime başında	Kelime içinde	Kelime sonunda
nahar 'yemek' 7-a-15	garındaş 'akraba' 22-a-15	kelin 'gelin' 1-a-30
nāmçin 'neden' 22-a-15	sanag 'tane' 1-a-105	dogan 'kardeş' 1-a-60
nāirse 'eşya' 5-a-30	gündiz 'gündüz' 1-a-85	bütün 'tütün' 21-a-10

2. 12. /ŋ/ sesi

Sızıcı (sonant) sedalı ünsüzdür (Doğan, 2010: 55). Farsça kelimelerin sonlarında bulunan "ng" sesleri Türkmencede "ŋ" ile karşılanmıştır. Kelimenin içinde ve sonunda kullanılır.

Kelime içinde	Kelime sonunda
aŋsad 'kolay' 8-c-70	ceŋ 'savaş' 13-a-60
öŋe 'öne' 20-a-25	tüpeŋ 'tüfek' (S)
oŋa 'ona' 22-b-10	başarcaŋ 'başarılı' (S)

2. 13. /p/ sesi

Ötümsüz, patlayıcı, çift dudak ünsüzdür (Yıldırım, 2015: 267). Kelimenin başında, içinde ve sonunda Türkmençe ile beraber yabancı kaynaklı kelimelerde bulunur.

Kelime başında	Kelime içinde	Kelime sonunda
pada 'enek' 4-b-145	sapar 'yolculuk' 6-a-15	hasap 'hesap' 11-a-10
pursat 'vesile' 3-a-15	şepellen 'şimdi' 1-b-30	tap 'bul' 13-a-60
peder 'baba' 16-a-1	halıpa 'usta' 4-a-95	bitarap 'tarafsız' 21-a-10

2. 14. /r/ sesi

Ötümlü, dişyuvasıl, akıcı, titreşimli. İspanyolcadaki gibi kuvvetli söylenir. Ancak Türkmençe (r) sesi komşu bütün sesleri kısaltma yoluyla etkiler. Oldukça baskın bir sestir (Hanser, 2003: 37). Kelimenin başında, içinde ve sonunda Türkmençe ile beraber yabancı kaynaklı kelimelerde bulunur.

Kelime başında	Kelime içinde	Kelime sonunda
resmi 'resmi' 4-a-75	orta 'orta' 21-a-1	olar 'onlar' 18-a-5
rol 'gösteriş' 2-a-60	sarf 'tüketme' 5-a-50	sapar 'yolculuk' 6-a-15
rugsat 'izin' 3-a-30	töverek 'çevre' 16-a-20	zor 'kuvvet' 6-a-10

2. 15. /s/ sesi

Türkmençe sözcükler için ötümsüz, dişlerarası sürtünmelisi ünsüzdür (Hanser: 2003: 36). "S", s ile z arasında z > s değişimi durumunda tamamen s sesinin boğumlanma sürecine erişmiş fakat s tercihlili bir ünsüzdür. Kelimenin başında, içinde ve sonunda kullanılır.

Kelime başında	Kelime içinde	Kelime sonunda
salgıt 'vergi' 4-b-95	nārse 'eşya' 8-b-25	kes 'kes' 1-b-1
sanag 'tane' 1-a-105	isle 'iste' 21-a-1	ses 'ses' (S)
sag 'sağ' 11-a-1	yastık 'yastık' 8-c-25	yas 'matem' 8-c-50

2. 16. /ş/ sesi

Ötümsüz, diş sürtünmelisi (dişeti-ön damak sızıcısı). Türkçe dışarıdaki 'ş' gibidir (Hanser: 2003: 36). Türkmençe yansımali kelimelerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Kelimenin başında, içinde ve sonunda kullanılır.

Kelime başında	Kelime içinde	Kelime sonunda
şārik 'ortak' 3-a-40	agşam 'akşam' 1-a-95	yaş 'yaş, genç' 22-a-15

şepellen 'şimdi' 1-b-30 yaşlık 'gençlik' 1-a-95 garındaş 'akraba' 22-a-15
şay 'zinet' 2-b-40 yaşayış 'yaşam' 4-a-10 baş 'baş' 4-b-15

2. 17. /t/ sesi

Ötümsüz, patlayıcı, dişeti ünsüzüdür. Türkmen Türkçesindeki /t/ler genellikle Ortak Türkçedeki durumlarını korumuştur (Yıldırım, 2015: 486). Kelimenin başında, içinde ve sonunda kullanılır.

Kelime başında	Kelime içinde	Kelime sonunda
tay 'tay, yön' 7-a-5	yastık 'yastık' 8-c-25	salgıt 'vergi' 4-b-95
topar 'takım' 4-b-70	bütün 'tütün' 21-a-10	at 'at' 8-ç-5
töverek 'civar' 4-b-85	atamız 'babamız' 13-a-55	aşsat 'kolay' 8-c-70

2. 18. /v/ sesi

Ötümlü, sürtünmeli, çift-dudak sızıcısı ünsüzüdür (Hanser: 2003: 35). Kelimenin başında, içinde ve sonunda Türkmençe ile beraber yabancı kaynaklı kelimelerde kullanılır.

Kelime başında	Kelime içinde	Kelime sonunda
vagt 'vakit' 18-a-1	çarva 'göçebe' 20-a-10	aragatnav 'iletişim' 17-a-40
vatan 'vatan' 18-b-20	davam 'devam' 22-a-40	dayav 'güçlü' 5-a-40
vazir 'bakan' 4-b-125	töverek 'civar' 4-b-85	derrav 'hemem' 1-a-115

2. 19. /y/ sesi

Ötümlü, akıcı, dil ortası ünsüzü (yarı ünlü). Türkçe 'yaştaki 'y' gibidir (Hanser: 2003:38). Kelimenin başında, içinde ve sonunda kullanılır.

Kelime başında	Kelime içinde	Kelime sonunda
yaňadan 'tekrardan' 14-b-10	ayak 'ayak' 4-a-95	heley 'bayan' 1-a-60
yara 'yara' 22-a-10	aydım 'şarkı' 8-c-40	tay 'tay, yön' 7-a-5
yaraşık 'barışma' 14-b-30	beyik 'büyük' 21-a-1	yay 'yay' 7-a-20

2. 20. /z/ sesi

Sızıcı, sedalı bir ünsüzdür. Z sesleri de Türkiye Türkçesinden farklı olarak Türkmencede daima peltek telaffuz edilir. Ancak yazıda bu peltekliliği ifade edecek herhangi bir işaret kullanılmaktadır (Kara, 2000: 55). Kelimenin başında, içinde ve sonunda yabancı kaynaklı kelimelerde bulunur.

Kelime başında	Kelime içinde	Kelime sonunda
zaman 'zaman' 2-b-40	azap 'eziyet' 11-a-35	az 'az' 17-a-30
zeng 'pas, zil' 7-b-10	belezik 'belezik' 6-a-25	atamız 'babamız' 13-a-55
zeyrenç 'sızlanma' (S)	ceza 'ceza' 4-b-145	merkez 'merkez' 4-c-50

3. 1. Ünsüzlere Ait Bazı Önemli Özellikler

3. 1. 1. Eski Türkçede kelime başında bulunup Kuzey - Doğu Türkçesiyle onun devamı niteliğindeki yazı dillerinde korunan, ancak Oğuzcanın Batı kolunda yer alan yazı dillerinde – Azerbaycan Türkçesi, Gagauz Türkçesi ve Türkiye Türkçesi- "v-"ye dönen "b-"ler, Türkmencede korunmuştur (Kara, 2000: 22).

bar	'var'	1-a-10
ber-	'vermek'	1-a-125

3. 1. 2. Arapça ve Farsçadan alınan kelimelerde bulunan "f"ler, Türkmencede kurallı olarak "p"ye çevrilmiştir.

hepde	'hafta'	8-c-25
perzend	'çocuk'	21-a-20
sapar	'sefer'	9-a-10

3. 1. 3. "j" ünsüzü, çoğunlukla alıntı kelimelerde kullanılmaktadır. Taklidi fiillerin yanı sıra Arapça ve farsçadan alınan bazı kelimelerde de "j" ünsüzüne rastlanır.

jaket	'ceket'	(S)
rejim	'rejim'	(S)

ajdarha 'ejderha' (S)

vijdaan 'vicdan' (S)

3. 1. 4. Aslı uzun ünlü bulunduran kelimelerin sonundaki "k" ünsüzü, iki ünlü arasında kalınca sedalılaşıarak "g" olur (Kara, 2000: 23).

ak > agı 'beyazı' (S)

gök > gögün 'gök yüzünün' (S)

II. ŞEKİL BİLGİSİ (MORFOLOJİ)

Gramerin temel ve büyük bir alanı olan bölümlerinden biri de morfologiya (morfoloji)'dir. Morfologiya terimi yabancı bir kelimedir, "morphē" şekil, biçim, yapı; "logos"–ilim, bilim (söz) anlamlarını ifade etmektedir. Böylece, morfologiya bir dildeki kök ve ekleri, bunların birleşme yollarını, eklerin dildeki anlam ve görevlerini, dilin yapım ve çekim özelliklerini ve şekil ilgili çeşitli konuları inceleyen gramer dalıdır. Türkmence'de kullanılan bu terim (morfologiya) Türkiye Türkçesi'nde "şekil bilgisi", "yapı bilgisi", "biçim bilgisi", "morfoloji" gibi eşanlamlı kelimelerle verilmektedir (Sarı, 1998: 2).

YAPIM EKLERİ

Yapım ekleri, kelime kök ve gövdelerine gelerek bunlardan yeni kelimeler türeten eklerdir. Türkmen Türkçesinde dört türü yapım ekleri bulunmaktadır: İsimden isim yapma ekleri, isimden fiil yapma ekleri, fiilden isim yapma ekleri, fiilden fiil yapma ekleri (Kara, 2000: 29).

1. 1. İsimden İsim Yapım Ekleri

1. 1. 1. -ca/-ce: Yapım ve çekim eki fonksiyonlarında kullanılır Kalıcı isimler türetir (Doğan, 2010: 63).

ak+ca	"beyaz"	5-a-35
orta+ça	"orta"	17-a-35
kırka+ça	"kırka kadar"	5-a-60

1. 1. 2. –cağaz: Küçültme, sevgi ve acıma ifade eder. Sadece kalın şekil vardır. Ünlü ve ünsüz uyumlarına girmez (Kara, 2000: 29).

at+cağaz	"atçağız"	(S)
nahar+cağaz	"yemek"	(S)
peşik+cağaz	"kediceğiz"	(S)

1. 1. 3. -cak/-cek: Bu ek, -m veya -n ekleriyle türetilmiş gövdelere getirilerek isim yapar, veya sevgi ve küçültme ifade eder (Kara, 2000: 29).

keyi+cek	"ceylancık"	(S)
----------	-------------	-----

asgın+cak "takılan" (S)

büren+cek "baş örtüsü" (S)

1. 1. 4. -cık/-cik, -cuk/-cük: Sevgi ve küçültme ifade eden isim ve sıfatlar yapar (Kara, 2000: 29).

aza+cık "çok az" 12-a-30

böle+cik "parça" 22-b-15

kiçi+cik "küçük" 4-a-85

1. 1. 5. -ça/-çe: Dil ve lehçe isimleri yapar:

Türkmençe "Türkmençe" 16-a-20

Özbekçe "Özbekçe" 4-a-75

Farsça "Farsça" 4-a-35

1. 1. 6. -ça/-çe: Farsça kaynaklı bir ektir. Vurgulu ve vurgusuz olarak ad, sıfat ve zarf yapar (Söyegov ve Arnazarov, 2017: 34).

halı+ça "küçük halı" 1-a-65

kitap+ça "küçük defter" (S)

kül+çe "külçe" (S)

1. 1. 7. -çı/-çi: Geldikleri kelimelerin kök ya da gövdelerinin belirttiği bir görevi sürekli olarak yapan veya bu görevi 'meslek' meslek edinenleri gösteren isim soylu kelimeler yapar (Doğan, 2010: 63).

car+çı "tallal" 5-a-40

sav+çı "savcı" 7-a-1

oku+çı "öğrenci" (S)

1. 1. 8. -çıl/-çil, -çul/-çül: İsimlerden 'alışkanlık, düşkünlük' ve 'azlık, benzerlik, gibilik' kavramları katarak isim ya da sıfatlar yapar (Doğan, 2010: 64).

gaygı+çıl "kaygılı" (S)

fürüñ+çil "sohbete düşkün" (S)

alada+çıl "huzursuz" (S)

1. 1. 9. -çılık/-çilik, -çuluk/-çülik: İş ve meslek isimleri türetir. İki farklı ekin birleşmesiyle oluşmuştur. Ad yapar guda-gudaçylyk, mugallym-mugallymçylyk (Söyegov ve Arnazarov, 2017: 33).

dıkan+çılık "çiftçilik" 13-a-55

gın+çılık "zorluk" 17-a-75

maldar+cılık "hayvancılık" 20-a-20

1. 1. 10. -daar: Farsçadan alınmış, 'a' ünlüsü uzun söylenen bir ad ve sıfat yapma ekidir (Söyegov ve Arnazarov, 2017: 35). Türkçe kökenli kelimelerde de kullanılır.

din+dar "dindar" 4-b-50

mal+dar "hayvan sayısı çok olan" 17-a-1

otırım+dar "yerli" 18-b-1

1. 1. 11. -daş/-deş: Ünsüz uyumuna girmeyen bu ekin "t"li şekli yoktur. İşlek bir ektir (Ercilasun, 2007: 250).

garın+daş "akraba" 22-a-20

yol+daş "yol arkadaş" 3-a-1

il+deş "hemşehri" (S)

1. 1. 12. - hor: Farsçaya ait bir ektir. Türkçe kökenli kelimelerde de kullanılmak-tadır (Kara, 2000: 30).

şirin+hor "tatlı çok yiyen" 1-a-5

çay+hor "çay çok içen" (S)

adam+hor "insan yiyen" (S)

1. 1. 13. -istan/-istan, -ustan/-üstan: Farsça kaynaklı olan bu ek, diğer kelimelerin yanı sıra yer adlarında yer adlarında yaygın olarak kullanılır. Söz konusu ek, Türkçe kökenli kelimelere de eklenmek- tedir (Kara, 2000: 30).

Türkmen+istan "Türkmenistan" 4-9-90

Dag+istan "dağlık bölge" 4-a-80

Özbek+istan "Özbekistan" 13-a-25

1. 1. 14. –keş: Farsçadan alınmış olan bu ek işlek değildir. Ad yapar (Söyegov ve Arnazarov, 2017: 35) Türkçe kökenli kelimelerde de kullanılır.

zāhmet+keş "çilekeş" 4-b-10

düye+keş "deve çeken, deveci" (S)

cepa+keş "cefa çeken" (S)

1. 1. 15. –kı/-ki, -ku/-kü: Sıfat yapar. Bağlılık ve aitlik ifade eder (Söyegov ve Arnazarov, 2017: 34).

öñ+ki "önceki" 4-b-15

vagt+kı "eski" 2-a-20

izindā+ki "gerisindeki" 1-a-70

1. 1. 16. -lak/-lek: Sıfat yapma eklerinden biridir (Söyegov ve Arnazarov, 2017: 34).

Goyun+lak "koyunu çok olan" 1-a-85

Gat+lak "çok katlı" 4-b-55

Tüylek "tüyli" (S)

1. 1. 17. -layın/-leyin: İsim soylu kelimelerden zaman zarfları yapar (Doğan, 2010: 64).

tutuş+layın "tamamen" 4-b-20

bölek+leyin "az sayıda" 4-a-10

vağt+layın "geçici olarak" (S)

1. 1. 18. -lı/-li, -lu/-lü: Esas fonksiyonu sıfat olarak kullanılan vasıf isimleri yapmak olan bu ek, işleklik derecesi çekim eklerine yakın olan isimden isim yapma ekidir (Doğan, 2010: 63).

çen+li "kadar" 2-b-30

ad+lı "isimli" 4-a-35

bar+lı "zengin" 5-a-50

1. 1. 19. -lık/-lik, -luk/-lük: Varlıkların toplu olarak bulundukları yeri belirten isimler yapar.

garıp+lık "yoksulluk" 2-a-30

gadırdan+lık "samimiyet" 1-b-30

mümkünçilik "imkan" 4-a-5

1. 1. 20. -man/-men: İnsana ait herhangi bir organın normalinden daha büyük olduğunu ifade etmek için kullanılır.

eder+men "kahraman" 21-a-30

toz+man "ayrılmadan" 22-a-10

çapar+men "koşmakta olan" 21-a-30

1. 1. 21. -ncı/-nci: Sayı isimlerine gelerek sıra ve derece bildiren isimler türetir.

iki+nci "ikinci" 22-b-5

üç+nci "üçüncü" 21-a-20

onu+ncı "onuncu" 21-a-5

1. 1. 22. -rak/-rāk: Bir şeyin tadının, renginin veya drumunun normaline göre daha az olduğunu gösterir.

govı+rak "bir az iyi" 21-a-5

golay+rak "bir az yakın" 21-a-5

gatı+rak "bir az sert" 1-a-85

tāze+rāk "bir az yeni" (S)

1. 1. 23. -sız/-siz, -suz/-süz: Olumsuz anlamlı sıfatlar yapar. Bir nesnede bir şeyin bulunmadığını ifade eder.

garaş+sız "bağımsız" 21-a-10

etme+siz "yapmamazlık" 22-a-30

su+suz "susuz" 4-b-150

1. 2. İsimden fiil yapama ekleri

Fiiller, genel olarak, isimlerden, sıfatlardan, sayılardan, hallardan, ses ve şekil anlamı katan sözlerden oluşmaktadır (Söyegov, 2000: 187).

1. 2. 1. -a/-e: İsimlerden olma ve yapma ifade eden fiiller türetir. İşlek bir ektir (Ercilasun, 2007: 250).

yör+e	"yürü"	4-b-5
bay+a	"zengin olmak"	(S)
giň+e	"genişlemek"	(S)

1. 2. 2. -al/-el: Ekin aslı olmak fiilidir. Günümüz Türkmencesinde olmak fiili ayrı bir kelime olarak kullanılmaz. Sadece ek olarak kalmıştır. Sıfattan fiil yapar (Söyegov ve Arnazarov, 2017: 39).

kem+el	"küçülmek"	4-c-75
köp+el	"çoğalmak"	2-a-10
gar+al	"garalmak"	4-a-20

1. 2. 3. -ar/-er: Renk bildiren sıfatlardan, oluş ifade eden geçişsiz fiiller türetir (Kara, 2000: 32).

çal+ar	"kırlaşmak"	7-b-15
al+ar	"kızarmak"	(S)
gög+er	"göğermek"	(S)

İsimlerden geçişsiz fiiller türetir.

buğ+ar	"buharlaşmak"	(S)
yaş+ar	"yaşarmak"	(S)

İsimlerden geçişli fiiller türetir.

ot+ar	"otlatmak"	(S)
öy+er	"evermek, evlendirmek"	(S)

1. 2. 4. -car/-cer: Olma ifade eden geçişsiz fiiller türetir (Kara, 2000: 32).

çaň+car	"hafifçe tozlanmak"	(S)
---------	---------------------	-----

höl+cer "nemlenmek, ıslanmak" (S)

1. 2. 5. -da/-de: Tabiat taklidi kelimelerden fiil yapar.

güvül+de "uğuldamak" (S)

mıdır+da "mırıldanmak" (S)

Taklidi olmayan birkaç isme gelerek bunlardan da fiiller türetir.

gol+da "desteklemek" 4-b-40

al+da "aldamak" (S)

1. 2. 6. -ğır/-ğir, -ğur/-ğür; -kır/-kir, -kur/-kür: Sıfat yapar: algyr, git – gitgir, çap – çapgyr, gör – görgür vb. (Söyegov ve Arnazarov, 2017: 37).

tüy+kür "tükürmek" (S)

üs+ğür "öksürmek" (S)

1. 2. 7. -la/-le: İsmi taşıdığı anlama dayalı iş, oluş ve hareket ya da nesnelerin belli bir hale girmesini ifade eder (Kara, 2000: 32).

gucak+la "kucaklamak" 5-a-20

söz+le "konuşmak" 4-a-65

Tabiat taklidi isimlerden taklidi fiiller yapar.

mä+le "melemek" (S)

şır+la "şırıldamak" (S)

Yabancı dillerden alınan isimlerin fiil haline getirilmesinde önemli rol oynar.

hasap+la "hesaplamak" 2-a-55

1. 2. 8. -ra/-re: İsmi taşıdığı anlama dayalı hareketleri ifade eden fiiller türetir (Kara, 2000: 33).

däli+re "delirmek" (S)

garañkı+ra "karanlık çökmek, kararmak" (S)

1. 2. 9. -rğa/-rge: Tek heceli isim ve sıfatlara gelerek bunlarla ilgili hareketleri belirten fiiller türetir (Kara, 2000: 33)

nāzi+rġe	"nazlanmak, kapris yapmak" (S)	
yadı+rġa	"yadırgamak" (S)	

1. 3. Fiilden İsim Yapma Ekleri

1. 3. 1. -a/-e: İsimlerden olma ve yapma ifade eden fiiler türetir (Ercilasun, 2007: 254)

yaş+a	"yaşamak"	6-a-25
goş+a	"çift"	1-b-30

1. 3. 2. -aç/-eç: Fiilin gösterdiği hareketle ilgili isimler türetir (Kara, 2000: 33).

gör+eç	"göz bebeği" (S)	
tut+aç	"tutacak" (S)	

1. 3. 3. -ağan/-eğan: Fiilin gösterdiği hareketin sürekliliğini ifade eden sıfatlar türetir.

dur+agan	"çok duran"	17-a-35
ed+egen	"çok yapan"	17-a-5

1. 3. 4. -ak/-ek: Fiilin tesirinde kalan çeşitli nesneleri karşılar. Yer ve alet adları ile aşağılayıcı sıfatlar bildirir (Doğan, 2010: 68).

yetim+ek	"yetim"	21-a-20
san+ak	"tane"	18-b-50
kes+ek	"kesek"	1-a-80

1. 3. 5. -alġa/-elġe, -lġa/-lġe: İşlek olan bu ek, ünsüzle biten fiillere (alġa/-elġe); ünlüyle biten fiilere (-lġa/-lġe) şeklinde gelir. Temel fonksiyonu, fiilere gelerek bunlardan yer isimleri türetmektir (Ercilasun, 2007: 254).

duralġa	"durak, istasyon" (S)	
geçelġe	"geçit" (S)	

1. 3. 6. -arman/-ermen: Fiilden sıfat türetir.

sat+arman	"satıcı"	18-a-40
ed+ermen	"gahraman"	21-a-30

1. 3. 7. -cañ/-ceñ: Ünsüz uyuma girmez. Fiillerden, insana ait bir özelliği yansıtan sıfatlar türetir (Kara, 2000: 34)

başar+cañ "başarılı, gayretli" (S)

söveş+ceñ "mücadeleci" (S)

1. 3. 8. -ç: Yaptığı isimler yapanı veya yapılanı veya hareket halini gösterir. Aşırılık ifadesi vardır. Bazen dönüşlü çatı üzerine getirilerek isimler yapar (Doğan, 2010: 68)

ınan+ç "inanmak" 4-b-50

garğın+ç "kargış, beddua" (S)

tıka+ç "tıkaç" (S)

Fiilden sıfat yapar.

güñle+ç "sagır edici" (S)

sustla+ç "neşesiz" (S)

1. 3. 9. -dacı/-decı: Fiilden isim yapar.

çık+dacı "harcama, gider" (S)

gir+decı "kazanç, gelir" (S)

1. 3. 10. -ğ: Fazla işlek olmayan "ğ" eki, fiilin gösterdiği hareketle ilgili isimler türetir (Ercilasun, 2007: 252).

beze+ğ "süs, ziynet" (S)

boya+ğ "boya" (S)

dile+ğ "dilek" 8-ç-30

1. 3. 11. -ğan/-ğen: Çok heceli fiillere gelir. Ünsüz uyumuna girmez. Sıfat ve isimler türetir (Kara, 2000: 34).

ede+ğan "çalışkan" 17-a-5

dura+ğan "çok bekleyen" 17-a-35

1. 3. 12. -ğı/-ği: Ünlü ve ünsüz uyumlarına girmez. Fiilin gösterdiği hareketle ilgili soyut ve somut isimler yapar (Kara, 2000: 34).

söy+ği "sevgi" 21-a-15

duy+ğı "duygu, his" (S)

Pasiflik eki almış fiilerden sıfat yapar.

bürel+ği "örtülmüş" (S)

yuvul+ğı "yıkanmış" (S)

1. 3. 13. -ğın/-ğın, -ğun/-ğün: Ünsüz uyumuna girmez. Genellikle tek heceli fiiller gelir. Fiil gösterdiği hareketle ilgili özelliğin, herhangi bir varlıkta fazlaca bulunduğunu gösteren isim ve sıfatlar yapar (Kara, 2000: 34).

düz+ğün "kural, kaide" 4-b-45

gız+ğın "sıcak" (S)

1. 3. 14. -ğır/-ğır, -ğur/-ğür: Fillerden sıfatlar yapan işlek bir ektir. Bu sıfatlar, genellikle varlıkların kalıcı özelliğini ifade ederler. Ünsüz uyumuna girmeyen bu ekin yuvarlak ünlülü şekilleri, tek heceli yuvarlak ünlülü fiilere getirilmektedir (Ercilasun, 2007: 252).

du+ğur "çabuk sezen" (S)

sız+ğır "hassas, duyarlı" (S)

1. 3. 15. -ğıt/-ğıt, -ğut/-ğüt: Ünsüz uyumuna girmez. Soyut ve somut isimler türetir (Kara, 2000: 34).

sal+ğıt "vergi, başlık parası" 4-b-95

kes+ğıt "karar, netice" (S)

1. 3. 16. -ıcı/-ıcı, -ucı/-üci: Bir işi meslek haline getireni veya sürekli olarak yapanı gösterir. İsim ve sıfatlar türetir

al+ıcı "alıcı, müşteri" 4-b-5

gör+ıcı "gören" 21-a-50

yaz+ıcı "yazar" 4-b-30

1. 3. 17. -ık/-ik, uk/-ük: Fiilin gösterdiği harekete uğramış olan, o hareketten doğmuş bulunan veya o hareketi yapan çeşitli nesneleri karşılayan işlek bir ektir (Doğan, 2010: 67).

deş+ık	"delik"	11-a-35
aç+ık	"açık"	(S)
gon+uk	"konuk"	1-b-10

1. 3. 18. -ındı/-indi, -undı/-ündi: Pek işlek değildir. Fillere gelerek bunlardan somut anlamlı isimler türetir (Ercilasun, 2007: 253).

çık+ındı	"fazlalık"	17-a-40
çök+ündi	"tortu, çökelti"	(S)
gır+ındı	"yonga"	(S)

1. 4. Fiilden Fiil Yapma Ekleri

Fiildden fiil yapma genellikle fiil dereceleri ve fiil görünüşlerinin anlamındaki fiiller ortaya çıkmaktadır (Söyegov, 2000: 209).

1. 4. 1. -ala/-ele: Oluş ve kılıştı tekrarlamma gösteren fiiller türetir. İşlek bir ektir (Doğan, 2010: 70).

bas+ala	"çiğnemek"	(S)
çek+ele	"çekiştirmek"	(S)

1. 4. 2. -ar/-er: Fiillerden oldurma ve yaptırma ifade eden yeni fiiller türetir. Fazla işlek değildir (Ercilasun, 2007: 255).

gayt+ar	"geri çevirmek"	1-a-85
gid+er	"kaçırmak"	2-a-35
min+er	"binmek"	7-b-1

1. 4. 3. -dar/-der: İşlek olmayan ettirgenlik ekidir.

bök+der	"atayük vurmak"	(S)
dön+der	"döndürmek"	(S)

1. 4. 4. -dır/-dir, -dur/-dür: İşlek bir ektir. Fiillerden oldurma ve yapıрма ifade eden yeni fiiller türeten bir ettirgenlik ekidir. Ünsüz uyumuna girmedeği için bu ekin yalnız "d"li şekilleri bulunmaktadır. Yuvarlak şekilleri ise, sadece tek heceli yuvarlak ünlülü fiillere gelir (Ercilasun, 2007: 255).

dol+dur "doldurmak" 1-a-80

tanış+dır "tanışdırmak" 22-a-1

gi+dir "gidirmek" 4-b-45

1. 4. 5. -ır-ir, -ur-ür: İşlek olmayan ettirgenlik ekidir.

bit+ir "bitirmek" (S)

öç+ür "söndürmek" (S)

1. 4. 6. -ışdır/-ışdır, uşdır/-üşdır: Fiillerden sıklık çatısı türetir.

geriş+dir "asmak" (S)

görüştir "gözden geçirmek" (S)

1. 4. 7. -mala/-mele: Kök fiilin taşıdığı anlamı kuvvetlendirir ve fiilin gösterdiği harekete süreklilik kazandırır (Kara, 2000: 36).

gay+mala "kanat açarak uçup durmak" (S)

gez+mele "gezinmek" (S)

1. 4. 8. -n: Kendi kendine yapma, olma bildiren fiiller yapar. Yaptığı fiiller dönüşlü fiillerdir. Dolayısıyla fiilden fiil yapım eki -n- dönüşlülük eki adını alır (Doğan, 2010: 70).

dola+n "dolanmak" 21-a-55

gizle+n "gizlenmek" 13-a-55

görü+n "görünmek" (S)

1. 4. 9. -ş: Bir işin karşılıklı veya birlikte yapıldığını gösterir.

uru+ş "dövüşmek, savaşmak" 2-a-1

yeti+ş "yetişmek, olgunlaşmak" 8-c-1

1. 4. 10. –t: Oldurma ve ettirme ifade eden fiiller türetir (Kara, 2000: 37).

oka+t "okutmak" 2-a-15

tana+t "tanıtmak" (S)

1. 4. 11. –z: Oldurma ve yaptırma bildiren fiiller türetir.

gorku+z "korkutmak" (S)

örkü+z "ürkütmek" (S)

2. İSİM

Tabiatta bulunan bütün varlıkların kendilerine göre bireer adları vardır. Türkmençe'deki açıklaması: "Predmeti yada predmetleşen düşüncäni aňladyan sözlere at diýilyär". "Varlıkları, nesneleri veya duygu ve düşünceleri anlatan kelimeleri anlatan kelimelere ad denir" (Sarı ve Gülder, 1998: 23)

2. 1. Çokluk İyelik İsimlerin çokluk şekli, "-lar/-ler" eki ile yapılır.

dağlar "dağlar" 6-a-10

guşlar "kuşlar" 13-a-50

yollar "yollar" 2-a-65

Örneklerden de anlaşılacağı üzere çokluk ekinin asıl fonksiyonu, nesnelerin birden fazla olduğunu göstermektir. Fakat aynı ek, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi, Türkmençede aile fertlerinden oluşan topluluğu ifade etmek için de kullanılır: Berdiler"Berdiler", Mıratlar"Mıratlar" (Ercilasun, 2007: 256).

2. 2. İyelik

İyelik Ekleri: Bir nesnenin hangi şahsa ait olduğunu gösterirler. Türkmençedeki iyelik ekleri şunlardır.

Tekil

1.-m

2.-ň

3.-ı/-i, -sı/-si

Çokluk

1.-mız /-miz

2.-ňiz/-ňiz

3.-ı/-i –sı/-si

başım"başım"	pulum "param"	öyüm"evim"
başın	puluñ	öyüñ
başı	pulı	öyi
başımız	pulumız	öyümüz
başınıız	puluñız	öyüñız
başı	pulı	öyi

Ünlüyle biten isimlere teklik ve çokluk birinci, ikinci şahıs iyelik ekleri geldiği zaman bu ünlü uzar: alma "elma"→ almam "elmam", almañ"elman", almamız "elmamız", almañız"elmanız" (Ercilasun, 2007: 256).

2. 3. Hal

Sözlemin fiilden olan haberine, genellikle, fiillere bağlanıp, onların anlattığı anlamından hareketin hal durumunu, nasıl bir durumda ortaya çıktığını, karakterini, zamanını, uğur tarafını, nişanını vb. Anlanlı sözlere hal denir (Söyegov, 2000: 449).

2. 3. 1. Yalın hal: İsimlerin, hal eklerinden herhangi birini almamış şeklidir.

gıyız	"kız"	7-a-15
sandık	"sandık"	8-c-35
yagmır	"yağmur"	20-a-25

2. 3. 2. İlgi hali: İlgi hali eki, ünlüyle biten kelimelerde "-nıñ/-niñ", ünsüzle bitenlerde "-ıñ/-iñ -uñ/-üñ" şeklindedir. İkinci heceden sonra ekin yuvarlak şekli kullanılmaz: daşın "taşın", depäniñ "tepenin" "gapınıñ" "kapının". Bir ismin sonunda bulunan ünlü, söz konusu isim ilgi hali eki aldığı anda uzar:

alma "elma" → almanıñ "elmanın", ülke "ülke" → ülkäniñ "ülkenin", gumrı "kumru" → gumrınıñ "kumrunun", bergi "borç" → berginiñ "borcun" (Kara, 2000: 39).

biziñ	"bizim"	4-a-95
şahırıñ	"şairin"	4-a-100
onuñ	"onun"	6-a-15

2. 3. 3. Yükleme Hali: Yükleme hali eki, ünsüzle biten kelimelerde "-ı/-i", ünlüyle biten kelimelerde ise "-nı/ni"dir.

öyi	"evi"	1-a-90
nanı	"ekmeği"	11-a-35
özini	"kendisini"	8-b-10

2. 3. 4. Yaklaşma Hali: Yaklaşma hali eki "-a/-e"dir:

öye	"eve"	7-a-5
toya	"düğüne"	8-c-65
özine	"kensine"	18-a-10

2. 3. 5. Bulunma Hali: Bulunma hali eki "-da/-de"dir. Fiilin kendi içinde cereyan ettiğini gösterir. Bunlar da geçişsiz fiillerdir. Bulunma hali ismi yalnız fiile bağlar (Doğan, 2010: 73).

ortada	"ortada"	1-a-5
öyde	"evde"	1-a-80
toyda	"düğünde"	5-a-1

2. 3. 6. Uzaklaşma Hali: Uzaklaşma hali eki "-dan/-den"dir.

ortadan	"ortadan"	8-ç-20
hemmeden	"herkesden"	11-a-5
babadan	"dededen"	13-a-50

2. 3. 7. Eşitlik Hali: Eşitlik hali "-ça/çe" ekiyle yapılmaktadır. Geldiği kelimenin ünlü ve ünsüzüne göre **+ça/+çe** şekillerinde kullanılır. Cümlede fiilin nasıl ve ne şekilde olduğunu veya yapıldığını fiilin oluş veya yapılış tarzını ifade eder. Geldikleri ismi fiile bağlarlar (Doğan, 2010: 74).

mençe	"bence"	2-a-65
öziçe	"kendine göre"	4-b-5
şonça	"şu kadar"	4-b-115

2. 3. 8. Soru: İsimlerin soru şekli, "-mı/-mi, -mu/-mü" ekiyle yapılır. Yuvarlak şekli çok seyrek kullanılan soru eki, Türkmencede kelimeye bitişik yazılır (Kara, 2000: 40).

barmı	"var mı"	5-a-40
boldımı	"oldu mu"	5-a-45
telefonmı	"telefon mu"	1-a-110

2. 3. 9. İsimlerde Bildirme (Ek Fiil): İsim fiilinin Türkmencede "şimdiki zaman, bilinen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zaman" olmak üzere üç türü bulunmaktadır (Ercilasun, 2007: 258).

2. 3. 10. Şimdiki Zaman: Türkmen Türkçesinde şimdiki zaman kipi için de kullanılan birden fazla yapı bulunmaktadır Olardan biri "-dır/-dir" bildirme ekiyle yapılır. Bu ek, ünsüz uyumuna girmez (Delice, 2010: 114).

yaşdırın"gencim"	ustadırın"ustayım"
yaşdırıñ	ustadırıñ
yaşdır	ustadır
yaşdırıs	ustadırıs
yaşdırıñız	ustadırıñız
yaşdırılar	ustadırlar

olumsuzu, "däl" kelimesiyle yapılır.

demirçidäldirin "demirci değilim"

demirçidäldirıñ

demirçidäldir

demirçidäldiris

demirçidäldirıñız

demirçidäldirler

2. 3. 11. Bilinen Geçmiş Zaman: Bilinen Geçmiş Zaman "-dı/di" ekiyle yapılır. Ünlü ile biten kelimelerde araya yardımcı ses gelmez (Kara, 2000: 41).

mugallımdım"öğretmendim"	keseldim "hastaydım"
mugallımdıñ	keseldiñ
mugallımdı	keseldi

mugallımdık

keseldik

mugallımdıñız

keseldiñiz

mugallımdılar

keseldiler

Olumsuz, "däl" kelimesiyle yapılır: mugallımdäldiñ"öğretmen değildin", kesel däldiñ"hasta değildin".

2. 3. 12. Öğrenilen Geçmiş Zaman: Öğrenilen Geçmiş Zaman: İki türdür. Birinci tür, "-mış/-miş" ekiyle yapılır.

Näzlimişsin"nazlıymışsın"

govımıışsın"iyimişsin"

Näzlimişsiñ

govımıışsiñ

Näzlimiş

govımış

Näzlimişik

govımışik

Näzlimişimiz

govımıışımız

Näzlimişsiñiz

govımıışiñiz

Näzlimişler

govımıışlar

İsim çekiminin öğrenilen geçmiş zamanının birinci türünde isimden önce zamirlere de yer verilebilir: Biz umıtlımışik "umutluymuşuz", sen sovalımıışiñ "aydınmışsın", ol sayhallımış "ağırbaşıymış".

aç ekenim "açmışım"

dayhan ekenim "çiftçimişim"

aç ekeniñ

dayhan ekeniñ

aç ekeni

dayhan ekeni

aç ekenik

dayhan ekenik

aç ekenimiz

dayhan ekenimiz

açekeniñiz

dayhan ekeniñiz

aç ekenler

dayhan ekenler

Her iki türün olumsuzu da "däl" kelmesiyle yapılır: ecizdälmiş "aciz değilmiş", ecizdälmişik "aciz değilmişiz", savçydäl ekenim "dünürcü değilmişim", savçydäl ekenler "dünürcü değilmişler" (Kara, 2000: 41).

3. Zamirler

Temsil ve işaret etme suretiyle varlıkları karşılayan, varlık adlarının yerini tutan kelimelere zamir denir (Söyegov ve Arnazarov, 2017: 59).

3. 1. Şahıs Zamirleri: Şahıs zamirleri, şahısların yerine kullanılarak onları temsil ederler. Türkmencedaki şahıs zamirleri şunlardır: men, sen, o/ol, biz, siz, olar.

İsimlere gelen hal ekleri, şahıs zamirlerine de gelmektedir: meniñ "benim", saña "sana", bizden "bizden", sençe "sence". Şahıs zamirlerinin hallere göre çekimi şöyledir (Ercilasun, 2007: 262).

Yalın Hal	İlgi Hali	Yükleme Hali	Yaklaşma Hali	Bulunma Hali	Uzaklaşma Hali	Eşitlik Hali
men	meniñ	meni	maña	mende	menden	mençe
sen	seniñ	seni	saña	sende	senden	sençe
ol/o	onuñ	onı	oña	onda	ondan	onça
biz	biziñ	bizi	bize	bizde	bizden	bizçe
siz	siziñ	sizi	size	sizde	sizden	sizçe
olar	olarıñ	oları	olara	olarda	olardan	olarça

3. 2. İşaret Zamirleri: Nesneleri işaret etmek, göstermek suretiyle karşılarlar. İşaret zamirleri şunlardır: bu, şu, ol/o, şol/şo, bular, şular, olar, şolar. İsimlere gelen hal ekleri, işaret zamirlerine de gelmektedir. Bu durum, aşağıdaki tabloda, gösterilmiştir" (Kara, 2000: 43).

Yalın Hal	İlgi Hali	Yükleme Hali	Yaklaşma Hali	Bulunma Hali	Uzaklaşma Hali	Eşitlik Hali
bu	munuñ	munı	muña	munda	mundan	munça
şu	şunuñ	şunı	şuña	şunda	şundan	şunça
ol/o	onuñ	onı	oña	onda	ondan	onça
şol/şo	şonuñ	şonı	şoña	şonda	şondan	şonça

bular	bularıň	buları	bulara	bularda	bulardan	bularça
şular	şularıň	şuları	şulara	şularda	şulardan	şularça
olar	olarıň	oları	olara	olarda	olardan	olarça
şolar	şolarıň	şoları	şolara	şolarda	şolardan	şolarça

3. 3. Dönüşlülük Zamirleri: Türkmencede dönüşlülük zamiri "öz"dür: özüm "kendim", özüň "kendin", özi "kendi, kendisi", özümüz "kendimiz", özüňiz "kendiniz", özleri "kendileri". İsimlere gelen hal ekleri, dönüşlülük zamirlerine de gelmektedir: özimiň "kendimin", özini "kendisini", özlerine "kendilerine", özüňizde "kendinizde", özünden "kendisinden", özüňçe "kendine göre". Dönüşlülük zamirlerinin hallere göre çekimi ise şöyledir (Ercilasun, 2007: 263).

Yalın Hal	İlgi Hali	Yükleme Hali	Yaklaşma Hali	Bulunma Hali	Uzaklaşma Hali	Eşitlik Hali
özüm	özimiň	özümü	özüme	özümde	özümden	özümçe
özüň	özüňiň	özüňi	özüňe	özüňde	özüňden	özüňçe
özi	öziniň	özini	özüne	özünde	özünden	özüçe
özimiz	özimiziň	özimizi	özümize	özümüzde	özümüzden	özümüzçe
öziňiz	öziňiziň	özüňizi	özüňize	öziňizde	özüňizden	özüňizçe
özleri	özleriniň	özlerini	özlerine	özlerinde	özlerinden	özleriçe

4. Sıfatlar

İsimlerden önce gelerek onları niteleyen sıfatlar, birkaç grupta ele alınmaktadır: Niteleme sıfatları, işaret sıfatları, sayı sıfatları, belirsizlik sıfatları ve soru sıfatları (Ercilasun, 2007: 250).

4. 1. Niteleme Sıfatlar: Niteleme sıfatları, varlıkları değişik yönlerden niteler. Türkmencede yaygın olarak kullanılan niteleme sıfatları şunlardır (Kara, 2000, 44).

dolı	"dolu"	4-b-30
az	"az"	4-c-5
dogrı	"düz"	5-a-15

Bu sıfatların niteleyici özelliği, bir isimden önce gelince belirginleşir:

köne halı	"eski halı"	19-a-15
gökdepe	"mavi tepe"	4-b-20
akgoyun	"beyaz koyun"	6-b-1

4. 2. Sıfatların Pekleştirilmesi: Pekleştirilmiş sıfatlar, nitelendirilen varlığın değişik özelliklerinin daha güçlü ifade edilmesini sağlar. Bunlar, sıfat niteliği taşıyan kelimelerin ilk hcesi veya ilk hecesinin son ünsüzüne kadar olan kısmı tekrarlanarak ve tekrarlanan hecenin sonuna "m,p,s" ünsüzlerinden hergangi biri getirilerek yapılır (Ercilasun, 2007: 260).

dogrı "doğru" → dos-doğrı "dosdoğru"	(S)
durı "duru" → dup-durı "dupduru"	(S)
gök "gök, mavi" → göm-gök "gömgök, masmavi"	(S)

4. 3. Sıfatların Dereceleri

4. 3. 1. Karşılaştırma Derecesi: Bir varlığın özerinde durulan niteliğinin, ikinci bir varlığına göre daha güçlü olduğunu gösterir. "-rak/-rāk" karşılaştırma eki, Türkmencede bir sıfatın normal niteliğinden daha eksik durumunu ifade ettiği için karşılaştırma derecesinde kullanılmaz. Bu işlevi, "-dan/-den" uzaklaşma hali eki yerine getirmektedir (Ercilasun, 2007: 260).

gülden nazik	"çiçekten nazik"	(S)
günden uzak	"güneşten uzak"	(S)
pākidenyiti	"usturadan keskin"	(S)

4. 3. 2. Karşılaştırma Derecesi: Sıfatların önüne iñ kelimesi getirilerek yapılır. Bir sıfatın niteliğinin, normaline göre en üstün olduğunu gösterir (Kara, 2000: 45).

iñ belent	"en yüksek"	(S)
iñ govısı	"en iyisi"	(S)
iñ yakın	"en yakın"	(S)

4. 4. İşaret Sıfatları: Türkmencede kullanılan işaret sıfatları şunlardır: bu "bu", şu "şu", o "o", ol "o", şo"o, şu", şol"şu, o".

bu gün	"bu gün"	1-a-130
şol ogul	"şu,o oğul"	1-a-1
ol gice	"o gece"	1-a-40

Sayı Sıfatları

4. 4. 1. Asıl sayı Sıfatları

Temel sayılar:

0-nol, sıfır	"sıfır"
1-bir	"bir"
2-iki	"iki"
3-üç	"üç"
4-dört	"dört"
5-baş	"beş"
6-altı	"altı"
7-yedi	"yedi"
8-sekiz	"sekiz"
9-dokuz	"dokuz"
10-on	"on"

20-yigirmi, 30-otuz, 40-kırt, 50-elli, 60-altmış, 70-yetmiş, 80-seksen, 90-togsan, 100-yüz, 101-bir yüz bir, 1000-müň, 1000000-million, 1000000000-milliard.

Sayı Grubu Şeklinde Olanlar:

13-on üç, 45-kırk baş, 97-toksan yedi, 103- yüz üç, 255-iki yüz elle baş, 2000-iki müň, 2556-iki müň baş yüz elle altı, vb.

Tamlaması Kuruluşundaki Sayılar:

200-iki yüz, 300-üç yüz, 400-dört yüz, 500-baş yüz, 600-altı yüz, 700-yedi yüz, 800-sekiz yüz, 900-tokuz yüz, 3000-üç müň, 7000-yedi müň, 4000000-dört milion, 9000000000-tokuz milliard vb.

4. 4. 2. Sıra Sayı Sıfatları

"-ıncı/-inci, -uncı/-üncü, -ncı/-nci"ekinin kullanılmasıyla yapılır: birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü, başıncı, altıncı, yedinci, sekizinci, dokuzuncu, onuncu, on birinci, on ikinci vb.

Sıra sayılarına gelen ek, Türkmencede ahırınıcı"sonuncu", ilkinici"birinci", nâçinci/nâcenci"kaçıncı", ortancı"ortanca" kelimelerinde de kullanılmaktadır (Kara, 2000: 45).

4. 4. 3. Üleştirme Sayı Sıfatları

Sayı ifade eden kelimeler tekrarlanarak, tekrarlanan kelimelerin ikincisine uzaklaşma hali eki getirilerek veya herhangi bir sayı isminin ardından "bir"e yer verilerek yapılmaktadır. Bir bir "birer birer", iki-ikiden "ikişer ikişer", üç üçden"üçer üçer", altı-altıdan "altışar altışar", dokuz-dokuzdan "dokuzar dokuzar", yüz-yüzden "yüzer yüzer". Sayı ismi "bir"in ünlüsü normalde kısadır. Ancak bu kelime, herhangi bir sayı isminin veya bir başka ismin arkasından gelirse ünlüsü uzamaktadır: ikibir "ikişer ikişer", üçbir"üçer üçer" (Kara, 2000: 46)

4. 4. 4. Belirsizlik Sıfatları: Yaygın olarak kullanılan belirsizlik sıfatları şunlardır.

başga	"başka"	1-a-110
beyleki	"diğer"	4-a-50
biraz	"biraz"	4-a-55
birnäçe	"bir kaç"	4-a-75
käbir	"bazı"	4-b-145 vb.

4. 4. 5. Soru Sıfatları: Türkmencede kullnılan soru sıfatları şunlardır: nâçe "kaç", nâçinci "kaçıncı", haysı "hangi", nâhili "nasıl", niredäki "neredeki", nâçe "ne kadar", nâçeden "kaçar" (Ercilasun, 2007: 262). Soru sıfatları, nesneleri soru halinde belirtirler: nâçinci sınıf "kaçıncı sınıf", nâhili goşgı"nasıl bir şiir"

4. 5. Zarflar: Fiilere bağlanıp zaman, ölçü, yer, yön gibi çeşitli bakımlardan fiili etkilyen kelimelerdir. Türkmence’de iki tür vardır (Sarı ve Günder, 1998: 99).

4. 5. 1. Yer Zarfları: Fiilin yönünü gösterir. Türkmencede kullanılan yer zarfları şunlardır: aňrı "öte", bári" beri", gayra "geri", içeri "içeri", ileri "ileri", (Kara, 2000: 46).

aşak	"aşağı"	13-a-30
daşarı	"dışarı"	17-a-40
yokarı	"yokarı"	13-a-30

4. 5. 2. Zaman Zarfları: Fiilin zamanını gösterirler. Türkmencede yaygın olarak kullanılan zaman zarfları şunlardır: agşam "akşam", derrev "hemen", düyn "dün", gice "gece", giç "geç", günortan "öğleyin", hemişe "daima", ir "erken", indi "şimdi", käte "bazen", öň "önce", soň "sonra", yaňı "demin", yene "yine" (Kara, 2000: 47).

bu gün	"bu gün"	1-a-130
ertir	"yarın"	1-b-40
gündiz	"gündüz"	14-b-25

4. 5. 3. Hal Zarfları: Hal ve tavır ifade ederek fiileri nitelerler. Türkmencede yaygın olarak kullanılan hal zarfları şunlardır: beyle "böyle", çalt "hızlı", erbet "kötü", eyle "öyle", yuvaş "yavaş", yuvaşca "yavaşça" (Kara, 2000: 47).

govı	"iyi"	4-a-20
ogrın	"gizlice"	6-a-20
şöyle	"şöyle"	17-a-25

4. 5. 4. Miktar Zarfları: Miktar zarfları, miktar ve derece bildirerek fiileri niteler. Sık kullanılan miktar zarfları şunlardır: has "daha", iň "en", örän "pek, çok" (Ercilasun, 2007: 264).

az	"az"	17-a-60
biraz	"biraz"	4-a-20
köp	"çok"	1-b-1

4. 5. 5. Soru Zarfları: Fiilleri soru yoluyla nitelerler. Türkmencede soru zarfları şunlardır: nähili" nasıl", nāvagt "ne zaman", neneň "nasıl", niçik "nasıl" (Kara, 2000: 47)

näçe	"ne kadar"	1-b-40
näme üçin	"niçin"	1-a-30

4. 6. Edatlar: Söz içinde iki kelimeyi, aynı değerde olan iki cümle ögesini veya iki cümleyi birbiriyle bağlamaya yarayan kelimelerdir (Sarı ve Günder, 1998: 107).

4. 6. 1. Seslenme Edatları: His ve heyecan ifade ederler: a "a", ah "ah", beh "of, öf", behey "oh", bövf "of, öf", ey "ey", oh "oh", övf "of, öf", vah "vah, tüh" (Kara, 2000: 47).

4. 6. 2. Gösterme Edatları: Birisini veya bir şeyi göstermek için kullanılır: ana "işte", anha "aha, işte", inha "aha, işte", ine "işte", ah "ta, te".

ana	"işte"	4-b-35
ta	"ta, te"	4-b-85

4. 6. 3. Cevap Edatları

Tasdik veya red ifade ederler: bolyar "pekala", hava "evet", hä "evet", şühbesi "kuşkusuz",

bolar	"olur"	18-a-20
elbetde	"elbette"	21-a-5
yok	"hayır"	1-a-1

4. 6. 4. Bağlama Edatları: Kelimeleri, kelime gruplarını gruplarını ve cümleleri birbirine bağlarlar. Türkmencede yaygın olarak kullanılan bağlama edatları şunlardır: çünkü "çünkü", diymek "demek ki", eger "eğer", göyä "sanki", hatda "hatta", hem "ve", käşgä "keşge", ve "ve", ya "veya", ya da "yada", yagnı "yani", yogsa "yoksa", yöne "fakat, ancak" (Kara, 2000: 48).

belki	"belki"	2-a-55
bilen	"ile"	9-a-15
bolmasa	"bari, hiç olmasa"	18-a-40

4. 6. 5. Son Çekim Edatları: Sonuna geldiği isimle cümledeki diğer kelimeler arasında anlam ilişkisi kuran görevli kelimelerdir: bakan "doğru", başga "başka", diyip

"diye", garamazdan "rağmen", garşı" karşı", görä" göre", ön "önce", sebäpli "yüzden, yüzünden", soň "sonra", tarap "doğru", yalı "gibi, kadar" (Kara, 2000: 48).

bilen	"ile"	9-a-15
barada	hakkında	19-a-5
üçin	için	22-a-10

4. 7. Fiil Çekimi

4. 7. 1. Bilinen Geçmiş zaman: Bilinen geçmiş zamaneki "-dı/-di, -du/-dü"dür. Ünsüz uyumuna girmeyen bu ekin yuvarlak şekli yazılışta yuvarlak ünlüyle başlayan fiillerin ikinci hecesinde kullanılır. Teklik üçüncü şahıslarda her zaman düz şekli bulunur. Söyleyişte ise, yuvarlak ünlüyle başlayan fiillerin ikinci hecesinden sonra da söz konusu ek yuvarlaktır (Kara, 2000: 48).

aytdım"söyledim"	güldürdim"güldürdüm"	bökdüm"zıpladım"
aytdıñ	güldürdiñ	bökdüñ
aytdı	güldürdi	bökdi
aytdık	güldürdik	bökdük
aytdıñız	güldürdiñiz	bökdüñiz
aytdılar	güldürdiler	bökdüler

Olumsuzu, "-ma/-me"ekiyele yapılır: aytmadım"söylemedim", aytmadı"söylemedi", bökmedik"zıplamadık", bökmediler"zıplamadılar", güldürmedi "güldürmedi".

4. 7. 2. Öğrenilen Geçmiş zaman: Türkmencede öğrenilen geçmiş zaman eki olarak "-pdır/-pdır" kullanılır. Ünlüyle biten fiile bu ek geldiğinde fiilin sonundaki ünlü uzar (Kara, 2000: 48-49).

dokaapdırın"dokumuşsun"	görüpdirin"görmüşüm"
dokaapdırsıñ	görüpdirsıñ
dokaapdır	görüpdır
dokaapdırıs	görüpdiris

dokaapdırsıñız

görüpdırsıñız

dokaapdırlar

görüpdirler

Öğrenilen geçmiş zamanın olumsuzu, "-maan/-mään" ekiyle ifade edilmektedir. Bu ekin ünlüsü daima uzundur: dokamaandırın "dokumamışım", dokamaandırsıñız "dokumamışsınız", görmäändir "görmemiş", görmäändiris "görmemişiz".

4. 7. 3. Şimdiki zaman: Çovdur ve Ersarı diyalektlerinde şimdiki zaman eki -yör ve yō'dur. Türkmenistan Ersarıları az da olsa -yör ve -yö eklerini kullanırlar (Berdiyev vd., 285-286). Afganiatan Türkmen Türkçesinde'de günlük konuşma dilinde genel olarak -yor, -yö ekleri kullanılır. -yör ve -yö eki hiç bir bölgede kullanılmaz. Bazı bölgelerde, -yor ekinin -r'si normal r sesinden daha titrek söylenir: alyoş, gelyoş vb. Özellikle Türkmen aydınlarının, Türkmenistan konuşma dilindeki -ya, ye, -yar, -yär şimdiki zaman eklerini kullandıkları görülür (Şahin, 2014: 151).

Şimdiki zaman eki "-yor/yo" örnekleri.

yaşayorın"yaşıyorum"

güldüryon"güldürüyorum"

yaşayorsıñ

güldüryosıñ

yaşayor

güdüryo

yaşayoris

güldüryos

yaşayorsıñız

güdüryosıñız

yaşayorlar

güdüryolar

Şimdiki zaman eki "-yar/yär" örnekleri.

yaşayarın"yaşıyoru"

güldüryärin"güldürüyorum"

yaşayarsıñ

güldüryärsıñ

yaşayar

güdüryär

yaşayaris

güldüryäriz

yaşayarsıñız

güdüryärsıñız

yaşayarlar

güdüryärler

Olumsuzuz, "-ma/-me" ekiyle yapılır:

Türkmencede sürekli ifadesi taşıyan bir şimdiki zaman türü vardır ve bu şimdiki zaman "dur-, otur, yat-, yör-"yardımcı fiillerinin hece yutumuna uğramış şekilleriyle ifade edilir. Bu yardımcı fiillerden önce gelen asıl fiiller ise zarf-fiil eki alır (Kara, 2000: 49).

garaşıpdurun"beklemekteyim"	eşidip otırın"eşitmekteyim"
garaşıp dursuň	eşidip otırsıň
garaşıp dur	eşidip otır
garaşıp durus	eşidip otırıs
garaşıp dursuňız	eşidip otırsıňız
garaşıp durlar	eşidip otırlar
gezip yatırın "gezmekteyim"	işläp yörün"çalışmaktayım"
gezip yatırsıň	işläp yörsiň
gezip yatır	işläp yör
gezip yatırıs	işläp yörüs
gezip yatırsıňız	işläp yörsüňız
gezip yatırlar	işläp yörler

4. 7. 4. Geniş zaman: Geniş zaman "-ar/-er" ekiyle kurulan geniş zaman, Türkmencede gramerlerinde "belirsiz gelecek zaman" adıyla "gelecek zaman" bahsinde ele alınmaktadır. Geniş zaman eki, ünlü ile biten fiillere geldiğinde ekin ünlüsüyle kelime sonundaki ünlü kaynaşmakta ve ünlü uzunluğu ortaya çıkmaktadır (Kara, 2000: 49).

diňlärin"dinlerim"	gararın"bakarım"	okarın"okurum"
diňlärsiň	gararsıň	okarsıň
diňläär	garar	okar
diňlääris	gararıs	okarıs

diňlärsiňiz	gararsıňiz	okarsıňiz
diňlärlär	gararlar	okarlar

Yukarıdaki çekimde ünlü uzaması görülen fiillerin kökü, "dinle-" ve "gara-" şeklindedir. Geniş zamanın olumsuzu biraz farklıdır. Teklik birinci ve ikinci şahıslarda "-mar/-mer", üçüncü şahıslarda ise "-maz/-mez" eki kullanılır.

bilmerin"bilmem"	durmarın"durmam"
bilmersiň	durmarsıň
bilmez	durmaz
bilmeris	durmaris
bilmersiňiz	durmarsıňiz
bilmezler	durmazlar

4. 7. 5. Gelecek zaman: Türkmence de gelecek zaman eki "-acak/-ecek"tir. Ancak çekim sırasında şahıs ekleri kullanılmayıp onların işlevlerini karşılamak üzere fiilin başına şahıs zamirleri getirilir. Gelecek zaman eki ünsüz uyumuna girmez (Kara, 2000: 51).

men geplecek"konuşacağım"	men okacak"okuyacağım"
sen keplecek	sen okacak
ol keplecek	ol okacak
biz geplecek	biz okacak
siz geplecek	siz okacak
olar geplecek	olar okacak

Olumsuz, "däl" kelimesiyle yapılır: men bakcak däl" bakamayacağım", siz bakcak däl "bakmayacaksınız", sen okacak däl "okumuyacaksınız", ol okacak däl "okumayacak".

4. 7. 6. Şart: Türkmen Türkçesinde "-sa/-se" ekiyle yapılan ve bir işin ya da oluşun gerçekleşmesi için başka bir iş ya da oluşun şart olduğu durumları bildirmek için kullanılan tasarlama kipidir (Delice, 2010: 138)

çıksam"çıksam"	dönsem "dönsem"	gorasam"korusam"
çıksañ	dönseñ	gorasañ
çıksa	dönse	gorasa
çıksak	dönsek	gorasak
çıksañız	dönseñiz	gorasañız
çıksalar	dönseler	gorsalar

Olumsuz, "-ma/-me" ekiyle yapılır: çıkmasam "çıkmasam", çıkmasalar "çıkmasalar", dönmese "dönmese", dönmeseñiz "dönmeseñiz", goramasañ "korumasan", goramasak "korumasak" (Kara, 2000: 51).

4. 7. 7. Gereklilik: iki türdür. Birinci tür gereklilik "-malı/-meli" ekiyle yapılır. Ancak çekim sırasında şahıs ekleri kullanılıp onların işlevlerinin karşılamak üzere fiilin başına şahıs zamirleri getirilir (Kara, 2000: 52).

men sözlemeli"konuşmalıyım"	men yuvmalı"yıkamalıyım"
sen sözlemeli	sen yuvmalı
ol sözlemeli	ol yuvmalı
biz sözlemeli	biz yuvmalı
siz sözlemeli	siz yuvmalı
olar sözlemeli	olar yuvmalı

Olumsuz, "däl" kelimesiyle yapılır: men sözlemeli däl" konuşmamalıyım", ol sözlemeli däl" konuşmamalı", sen yuvmalı däl" yıkamamalısın", siz yuvmalı däl "yıkamamalısınız".

İkinci tür gereklilik, "-malıdır/-melidir" ekiyle kurulur:

begenmelidirin"sevinmeliyim"	saklamalısınızın"saklamalıyım"
begenmelidirsiñ	saklamaladırsiñ
begenmelidir	saklamalıdır
begenmelidiris	saklamalıdırıs

begenmelidirsiňiz

saklamalıdırsiňiz

begenmelidirler

saklamalıdırılar

İkinci tür gerekliliğin teklik ve çokluk ikinci şahıslarında "-malıdır/-melidir" eki "-malı/-meli" şeklinde de kullanılır: seretmelisiň "bakmalısın", seretmelisiňiz "bakmalısınız", yatlamalısiň "hatırlamalısın", yatlamalısiňiz "hatırlamalısınız" vb.

Olumsuzu "däl" kelimesiyle yapılır: almalı däldirin "almamalıyım", iymelidäldir "yememeli", gelmeli däldirsiňiz "gelmemelisiniz" (Kara, 2000: 52).

4. 7. 8. Emir: Türkmen Türkçesi gramerlerinde emir kipinin ele alınışı birlik göstermemektedir. Bazı gramerlerde emir kipinin teklik ve çokluk birinci şahıs çekimi olmadığını belirtilirken, bazı gramerlerde her şahıs için ayrı emir eki olduğunu belirtilmiştir. Türkmen Türkçesinde de Türkiye Türkçesinde ve diğer Türk lehçelerinde olduğu gibi emir kipinin çekimi her şahıs için ayrı bir ekle yapılmaktadır (Delice, 2010: 159).

Emir kipi ekleri, şahıslara göre şöyle sınıflandırılabilir: Emrin her şahsı için ayrı bir ek bulunmaktadır:

Teklik:

Çokluk:

1.-ayın/-eyin

1.-alıň/-eliň, -alı/-eli

2.-gın/-gin, gun/-gün

2.-ıň/-iň, -uň/-üň, -n

3.-sın/-sin, -sun/-sün

3.-sınlar/-sinler, -sunlar/-sünler

isläyin"isteyim"

okayın"okuyayım"

söyeyin"seveyim"

islegin

okagın

söygün

islesin

okasın

söysün

isläliň

okalıň

söyeliň

isläň

okaň

söyüň

islesinler

okasınlar

söysünler

Emrin teklik birinci ve üçüncü şahısları, istek ifadesi de taşır. Yukarıdaki çekimde de görüldüğü gibi ünlüyle biten fiillere teklik birinci şahıs emir ekiyle çokluk birinci ve ikinci şahıs emir ekleri getirildiğinde bir ünlü uzaması meydana gelir.

Çokluk birinci şahısta ilgi çekici bir durum söz konusudur: gideliň, okalıň, yazalıň şekli ikiden fazla kişi için kullanılır. Ancak gideli, okalı, yazalı şekli iki kişiye ifade etmektedir. Yani gideli" ikimiz gidelim", okalı "ikimiz okuyalım", yazalı "ikimiz yazalım" anlamındadır.

Teklik ikinci şahıs: al/algın "al", bil/bilgin "bil" şeklinde ikili kullanıma sahiptir: Emrin olumsuzu "-ma/me" ekiyle yapılır. Ünlüyle biten fiillerin teklik birinci, çokluk birinci ve ikinci şahsının olumsuzunda da ünlü uzaması meydana gelir (Kara, 2000: 52).

islemäýin"istemeyim"	okamayın"okumayayım"
islemegin	okamagın
islemesin	okamasın
islemäliň	okamalıň
islemäň	okamaň
islemesinler	okamasınlar

4. 8. Sıfat-Fiiller: Sıfat-fiiler, niteledikleri isimlerin hareket özelliklerini gösterirler. Türkmencedi sıfat-fiil ekleri şunlar.

-an/-en: geyen"giyen", gülen "gülen", oyanan"uyanana", yanan "yanan". Bu ekle kurulmuş sıfat tamlamasında iyelik ekleri, nitelenen ismin sonunda yer alır: işlän yeri "çalıştığı yer", okan kitabım "okuduğum kitap".

Söz konusu ek, ünlüyle biten bir fiile geldiği zaman fiilin sonundaki ünlü, ekin ünlüsüyle birleşerek uzar: islän"isteyen", başlan "başlayan" (Ercilasun, 2007: 277).

-ar/-er: akar suv "akar su", görer göz "görür göz", güler yüz "güler yüz".

Sıfat-fiil eki "-ar/-er", genellikle gecici isimler türetir. Ancak bu ekle yapılmış kalıcı isimler de Türkmencede yaygındır: açar "anahtar", çapar "ulak, müjdecî, uydu", gündeğar"doğu" (Ercilasun, 2007: 277).

-cak/-cek: Gelecek zaman çekimiyle karışmaması için bu ekin örneklerini nitelediği isimlerle birlikte veriyoruz: işlencek iş "yapılacak iş", uklacak çaga "uyuyacak çocuk", yazılacak hat "yazılacak mektup".

"-cak/-cek" ile sıfat tamlaması oluşturulduğunda iyelik ekleri, nitelenen ismin sonunda yer alır: bercek çöreği "vereceği ekmek", dırmaşcak depäm "tırmanacağım tepe", gitcek yeriň "gideceğin yer" (Ercilasun, 2007: 277).

4. 9. Zarf-Fiiller: Zarf-fiil eki almış fiil şekilleridir. Filleri nitelerler. Türkmencedeki zarf-fiilekleri şunlardır.

-a/-e: Bu zarf fiil ekini almış olan fiiller tekrarlanarak kullanılır: aş a aş "aşa aş", diye diye "diye diye "gana gana"kana kana", göre göre "göre göre", güle güle "güle güle" (Kara, 2000: 55).

-agada/-ägede: alagada "alır almaz, alıp, alarak", baragada "gider gitmez, gidip, giderek", çıkaragada "çıkırır çıkarmaz, çıkarıp, çıkararak", diyägede "der demez, deyip, diyerek" (Kara, 2000: 55).

-anda/-ende: açılанда "açıldığında", alanda "aldığında", bitende "bittiğinde", gelende "geldiğinde", görende "gördüğünde", işlände "çalıştığında", yaldıranda "ışıldadığında" (Kara, 2000: 55).

-ıp/-ip, -up/-üp, -p: Hereketinmeydana geliş şeklini göstererek asıl fiili niteler: başlap "başlayıp, başlayarak", bölüp "bölüp, bölerek", gelip "gelip, gelerek", işläp "çalışıp, çalışarak".

Bu ek, ünlüyle biten bir fiile geldiğinde, fiilin sonunda bulunan ünlü uzar: garap "bakıp, bakarak", büräp "bürüyüp, kaplayıp" (Ercilasun, 2007: 278).

METİNLER

Söyleyen : Emin Aga, 65 Yaşında
 Derleme Yeri : Şebirgan, Cevizcan
 Derlenen : a.Kız isteme ve Düğün. b. Sünnet Dügün

-a-

toydabosa munr aşnam ana şu yigidiň yüregine şol gıyz oturiyār. aytyār pişnahat etyār palanının gıyzını alp beriň maňa, ana gıyzam anı hoşlasa hoşlayā bolmasa yigit bilen gıyzın duşma gürreñā yok Türkmende, hā özleri şol söz aydıp söze gezip soň ana şol ogul tarapdan barıp söz aydilyār. ogul

- 5 tarapdan barıp söz aydilyāde cor gelse baha biçilyār. Soň ortadan bir yalık ötyār bir iki sanı nan bir tört pāket çeklit bul beistila bir şirinhorlığa saçak berdik diyār Türkmenler taypada bolsa saçak berdik diyāler ana nan berdik. ana bul barıp gelenden soňmise mayda mayda gatnaşıp raft amad bolıberyā ortada gelim gidim ana soňmısa vagtı gelse galıñını üzse yaňa başdan sāhad
- 10 dilemeli bolyā. gıyz tarapmısa soň sāhad beryār tokkuzñız palanı gün getirberiň diyip, palanı ayda ya tokkuzımısa soň munyalı bir resmi ravaç Türkmen taypada bar. tokkuzı üçin bir kettekē goçe almalı on soymalı on bişirmeli lōkge göşliginemise alıp bir çette çıkarıp koymalı gazannan galan çorbasınmısa şu kellepayça ana garın üçege diyen yanı şu akır okurnı taşlap
- 15 onımısahım çorba edip bermeli. gudanıň çorbası bolyar ol gelen bolya giden bolya o tarapdan göştibusa başın bölmān şu ayallar iki sani tört sani erkek bilen şol gıyz bercek yere ertip teslim edilyār. gıyz bercek yer soň onı kovumrak golrrañı bolsabolsa sonk berer bir malda on iki sunk bolyār şu on iki sunk anabır dayı yegen kovum hışnamısa sunk bermese hafa bolyar soň,
- 20 olam sunk kovumda, şonı ya omaça ya palbin ya yene bir yeri şol göştinnen azacık bolsada şol sunki bermeli şonja eltip oba oba taksim etyārs bir bir nemāni. yetemesi bilen göştinām her berileryanak kovum hrşa bermeli şol onuň evuznebosa berilen yer şol dadımlık berilen yer bolsa soň bir tabak nan edip gelyār pes izına guri gelenyok bir tabak palav ya nāme ana neme

- 25 ederyanr çorba nāme bolsadam onuñ saçañını boş göybermeli dāl bir tabak nan
ertmeli şonuñka bugün elt, erte elt, on günden soñ elt, dört günden soñ elt, ana
tokkuzi baran gıyz durmaz diyip bir nakıl bar Türkmen agada tokkuzmısañım
sekiz gün ya on gün ya bāş gün ortada vagt beryāler mana bugün tokkuzun
geldi rñdi palanı gün geliber saña sāhad gıyzam bercek ana
- 30 budıpmise gıyz berilcek bolyā kıyz berilen soñmısa berilcek bolup tertibat
alınan soñmısa bir gice kelin alcak adam şol ogullı adam girdigöşanı cemplār
hemme kovum hrşı, geñeş diyip bir zadımı bar bizleriñ şol geñeş diyās. şonı
cemlap hemmesine palav edip nan berip nanıñ izindan soñ ol oturan gelen
adamlar sorayār kep nāme, bizlere nanı nāme üçin berdiñ soñ aytyārs kelin
- 35 alcak adam aytyār ana kovumlar şu delilden nan berildi geñeşimiz bartı, men
oglımı öylendircek mana erte pişinnen toyumuz şuru büyüğünmısa kelin
kecebe gitcek. ana şol pişindenmise soñ ya hat uzadılmalı ya car uralı kışlak
bolsa ovala kadımlar car hat görüñler, soñ cıkdıda car uryartı bir atamindirip
carçını köçe be köçe palanı gız göçürcek palanı kelin alcak diyip car urup
- 40 çıkmalı olbusa dadımlık dāl aydımlık dāl umum bilumum kışlak bolyar soñ,
kette kiçi gelibermeli o toya ana soñşe pişindenmise car urulan günden
cemlenyār kovum hrşlar cemlenip ol gice bir aydım saz, sazu sohbet merdime
nan bermeli, ey güreşimiz bar öz içimizde ketterāk toy bolsa bayragımıznıñ
bolsa oglak bermeli. bu desturlarımız bar ertesibusa dañ atan soñ tertibat
- 45 kecebe bolyar altı yedi yana, sekiz tokkuz ya on düyāni sazlap huvutlap,
ogşarlap, güllap muni ayaklarına cañ takyās. kelin getircek indi o düyelerde
hemme esbabı bile iki düyānibusa öñünde onı tutulı düye diyās todıñ
çıbıñından şahasından, mana şudip gaytarıp östini keppe yanı bir zad etyās
onuñ üstündenmise bir ak tutı beryās ozal düyāmıse soñ barıp keliniñ izindan
- 50 cöneyās cañırtıda vanırtı bolup sazu sohbet bile teprekler çalıp gıyzlar, oğlanlar
gabdalda bökişip çapışıp toyda gızığımız kân ana ondanmısañım barıp gızınka
barmalı oyana barandan düyeleri çökürler ol yanda hızmatkār kop, soñ bizlere
barsak izzetimiz edilyār o yanda kelin alcak adamda hemme zadlarmız tayyar
yañnan saçak yazılmalı nan berilmeli börde baran yaş

- 55 ulılabusa kette kiçi hemmesi nan bilen bolup palav iyibermeli bircetden öyede nan beribermeli nan berip bolsa bir cetden şol ordadamısa him baş sanı on sanı gız bolup gızı bir öyde oturandır. dostları bilen girdine cemlap, şu dostları şon yanı köne köne kayda kanunlaram bar gıyzıñ etegi bir on gıyzıñ etegine çatılandır gıyzıñ etegi bu gıyzada çatılandır bu gıyzada çatılandır şonı
- 60 alıp gitmesin diyip dostları özine çatıp çatıp goyya etekleri bile çigip çigip ana soñ baran giren on sanı heleyemise başardan yok gödek gödek gıyz olar dostımız bercek dāl diyip baran heleyleribusahim uryarlar muşt bilen çık diyip ana soñ ezhodha neferinden şol kelini alcak doganı ya yine bir atası tört baş sanı kette yaş ulı gödek bolup yaş ulı bolup içeri girip bu gıyzlarada hay
- 65 hay diyip yengelerām gıyz tarapdan bir yengede otrr gapdalında. soñmısa bir halı ve halıçası bar Türkmeniñ halısı ya tokkuz metir ya altı metir öyiñ işiğñ daşarsında durandır onsañ öyüñ işiğinden çıkınçadam bir baş mün on mün onuñ dayısı bar şonja bermeli gıyzı alp gitcek diyip yabir golayrak dayı bolmasa kovum hrş ana berilmeli şol işikden çıkmıya bi pul onı alp çıkyalar daşarı şol halıñ
- 70 tört düyp burçundan tört gödek göterendir. halıdan düşürmān ertip kecebā yükliyarler munı. kecebā yüklāp yengesnam yanına yüklap iki sanak üç sanak gız oğlan yüklāp ana öñ düyā bu yüklenyār. izindāki düyāde şol hatarı eger yükler bolya bul gızıñ esbabı sandık, gilem, abtaba, legen hemme zad şu düye yüklenyor o pillāler ne motar ne zad bar hiç zad yok ahırım. indi bul bir
- 75 imkani bar bir men özim altmış bāş yaşında baş yaşıdan soñ bilendirinmen altmış yılñ gürrüñi bardır. ana soñmısa munı yüklap alp gaytyās alp gaytcak pillā mun yalı bir bed hāsiyedimiz hem bar Türkmen agaların indi ayıplı yerinām aydayında şol gelen gelinçi bilen kelin algitcek kecebe bilen gelenibusa burdaki gıyzıñ tarapdāki gödekler her haysı etegini doldurup
- 80 durandır daşdan kesekden palahman yumurtadan acrn yumurta bolyā yarisınam parkıp bir ıysı pursıp gityā ana şundan doldur etekleri, şu kecebde hereket eder her öyde bular özleri busup muzi alandırda urmalı şul gelin kecebāni uvgar bolyar mı? bolmayar mı? işimiz yok vazladıp şu yandāki şu alp baryanları urmalı munda mañlay yarılıyanam tapılyā yöne bir yeri

- 85 bölünyānem tapılyar gatırak kesekdaňı degse, ana soň munı yaş ullarmız çıkıpmısahım bes etdirtyār. bolmasa kışlakdan çıkınca uryars bizler hāsiyetimiz şol tizrāk çık dip uryars munımisa yaş ullarmız süküp sokranıp soň izimize gaytar goyan yok şudip kecebesini alp gityār olar pes yine oglanıňka barsabusa düşürmeli eltip gızımısahım ak öy gurşayāris çöpden
- 90 keceden mun yaňı tam dāl ol pillā ak öy gurşayārs ak öyemısahım ovaldan yasandırıp goyulan yengesi bilen eltip gıyzy tıkyars şoňa ana onda gıyzlar kelinler yengesi oturandır. bōrdamısa oňa çenli giç pişin bolya ködek öylencek oglanbusa ayak yazma diyip bir zadımız bar bizleriň gödek öylencek oglan bir yegirmi sanı gödegi akityā başka bir mıhmanhana öz öyi
- 95 dāl oyanda oňa palav beryār oňa ayak yazma diyip aydilyā. ana burdamısahım toy cayda buyerdemise gökbōri diyip bir zad beryās hem ağışamıň naharı bolyar şol yaňnan yine palav berilmeli bōrde bu gice, gice yine saz surudumuz şuru bōrde saz surud şuru saz edilyār bir onlara çenli damburav aydımçuv hemme zad bar on becā golay boliberdemi saz bes bolya soňmısa
- 100 bir endigān edilen yer bar güreş tutulyor güreşimiz bar bargı goyās kette palvan giçi palvan oval tabak duvum tabak ana bular güreş bilen masrup içerdebusanim ol gödegi bir beş on sanı gödek bolup alıp baryās indi şu keliniň yanna salmalı nikah gıdırmana osañ bizlerem gapdalında şol ülpet dostyary yalayı baramızıyok şonuň bilen bile baryors her haysımızıň elimizde
- 105 yogumuz iki sir kabil şirini bardır yalıkda, barsak şol gödegiň içeri çıkan pillā içeri daşarı şol gödege sepyās şon soň bölek pulam garyas onıň içine çeklit pistau badamu calguza bu zadlaram içine garyās kantam garyas şunı şol öylencek içeri gircek yigidiň üstine serpyārs. giri beren pillā öyine ikisanag üç sanagni eline beryārs içeri serpyār özām eltyār ana serpep bolan soňmısa
- 110 nikah gıyılmalı molla bir nikani gıdırıp bolupbusa iki yenge galyar mollada çıkyar hemme çıkyar hemmāmiz çıkmalı daşarı soň ana bu gıyz bilen gödegibusa burde gabayas şol pillāh görýār bir birini Türkmen aganıň gızı bilen yigit başga pillāh sen gürer diyip hem çotlama ana şol nikah edilen gice gürer bir birini, kaydamız şun yalı şubillāgā telfonmı, bu zadlar kop çıkan

- 115 derrav lep etdi kepleşip oturlar bir biri ana nikah gıyan soňbusanığım şu iki yengede çıkyā indi aydıp berāyin kellān çıkılşsın düşek yazılan düşegin astında iki sanı ak yalık goyulan şul ak yalıgıbusanığım gıyz yengā gıyzıñ eline mana şurde yalıgı goyandırın diyip görkezyā erkek oğlanada gödegede aytyā erkegin yengesi mana şurde yalık goyulandır ana soňbusanığım bizleriñ
- 120 hemme yığıp dürüp etyān zāhmatimiz bosa şoyerde şubillākiler yanı kayda kanun dāl, Türmen on yaşan soň dızınnan yukarı iki uylugını duşak etyārtiler bizlerden önrāk öten adamlar aydışyartı, şakdan bökmasin ötmesin bötmesin diyip duşaklanyan ekeni Türkmeniñ gıyzı tā āre berip nikah gıyıp şol gıca cenli şol duşak bar ekeni soň özeni bay bermesin diyip, gıyzlık diyip bir neme
- 125 zadımız bar hadaf şonuñ üstünde ana gıyz bilen gıyav gaban soň nikah gılan soň olam yenge derrav daşarda duryar gızam yalıgını beryār erkek oğlanam yalıgını beryār ana soňmusana buçeten aram aramlık gödek bilyār ertire cenli yatyamı yada çıkıp gityāmi bir döver yatıp soňbusa kep halas bolya buyerdenem, bördemisānim güreş püreş bolup, güreşem tozyā bu gicedem
- 130 ertesi dañ atsa osañbusanım guda çakılık diyip bir kepimiz bar bizleriñ ertesi şol gıyzıñ atası gıyzıñ kovumları hemmesi cemlenşip hemmesām bir kışlakda onuñ biyez olam gelyā olam gelyā olar gelir ana soňmısa appak şappak yene merdeme nan beriler ana şolmısa ahır palavı bolyār soň şonı on iki bir bece cenli halas etsek kelin almamız hatım tapya şu gün peşinden bu gün pişin bu
- 135 gice ertesi gündiz bu gicesi ertesi on iki becā cenli karıp iki gice gündizi deber alya yarım günem bu gün yarım günem guda çakılık ahır günü, bir günā beste kelin alma iki gicede sazu sohbet iki gice iki gündizde tamam bolya toyumuz.

-b-

Bu sünnet toybusā munyanak aşnam mālumat bersem size bul kudreti yeten adam etyār bayrak adam kette dabdaba edip etyār. kudreti yetmedikrāk adamısaħım ana azrak, kemrāk bir usta bilen onsanak adam bile kestirip goyyan adamam kop, ana kudratı yetcek dāl sünnet peygamberi icra etcek

- 5 yüregi oglunı kestircek çükünü ana onıñ bilen goyya ana eger yok mana ahrr ogulum şul yedilenciden yada sekizlenciden ogul ya güreren ya gümerin diyip

garrın soñ toy etsemese pulı kop bolsa bay bolsa soñ icaza kança gice toy berse beribermeli ol hā öz ihtiyarında ol sünnet toy mana şu yañkı aydıñım yanak bir gicemese kette geñeşi bolyā munıñ hatta bu gıñlakdāl etrap

10 gıñlaklaram aydılyār mundabusa bir velayatda parzmısal mana kızılacak diyeli hocdokga, saltık, mengecik, çopbaş, dübarık buçet şu sebirganıñ bestte bosa şāheriñ o çetlerinde de bolsada şular aydılyār şu geñeşe nāme delilden aydılyār bul delili bulmunıñ gonuk almalı. gonuk diyip bir zadımız bar mana siz toy etseñiz parzmısal munça adam bir öziñiz öyüñizde saklap cogap aydıp

15 bilmeyāñiz soñ şol toya gonuk edipmisāhim başga velayatlara uzakmalı hat uzalmalı habar uzadmalı olar geler parzmısal andhuydan gelen ana Ahmed ya Mahmud hā mana palanı bay cemibilen senden palanı cemi bilen senden şüdiptaksimata gairez velayat öz velayatımıza indi özi edip otır toyı etrap velayatlara soñ gelsek soñ gonuk berilyār şol kışlakda kette kette baylar

20 gonuk alyā yanı gonuk alyā yani mrhman alyā ana onımısa saklap, soñmısa toy eyesi bir gice toy bersin iki gice toy bersin tört gice toy bersin toyuna layık pulı kop bolsa on gice gündizlāp güreş bersin toy bersin bir adam mamaniyeti yogonuñ beri bermeli geline hemmā toy berip dur ana toyın ahırkı günbusahā bir hepde dolsa ya soñbusa oglanı palavam susulibir şugün

25 ustada da dilediler ana palav iyilip boluberenden oğlan şul palav iyilip durkā bolsa kesdirilcek oglanı orta alıp cıkyās göterip onu bezāp yağşı egenbaşlar geydirip onı yağşı sazlap pākizelāp meydana alıp cıkyās kovum kardaşlarmız ya şunyanak golayragımız muñamısa soñ her kim pul beryārs elli yüz bāş yüz bir mün beren bās mün her kim şul oglana onuñ eteği yalığı dolup gityā

30 puldan bi endaza pul cemplenyā her kim bermeli oña kette giçi hā ana bul güreşinde şunyany goşayās güreşinde ertip beryār ilan etyās ortada şul ura mana palanı tarapdan bāş mün rupiya gutluk geldi toya gutluk geldi şepellen gadırdanlık diyiliyor oña o pellāler gutluk diyilyāti ana toya gutluk berildi diyip ilan etyā derrev ana şun yanak soñ oğlanımısa alıp çıkan pellā yalıklar

35 takıp muña heyı dabdabamız belent hā pulı etegi dolup gityā oğlanıñ gapdalında pulı cemplāp yürenem kān yalıkda ana munı pes eltyās aylandırıp ustanıñ yanına onsañbusa bu oglanı aldamal bul sen palanıñı kescek diyseñā

bu oturmıyada ana seni bir görüp goymana gelipdir bul usta bir görcek hāli keser yanı dālmışın hāli sen yaşmışın diyip oğlanmısa aldanyā hayır diyip

40 yatyāde ustabusa şol oğlanı aldap plan zada kara diyā şol pellā kesip taşlandır onı ašo garadan pellā ana bu sünnet toyın destorı dogan. osuñmusahım her kim gonuk alan gonuk akşam nan berip ya ertir gitceğine cogap berip bercetden dargatmalı toyı soñ hemmsi cay cayına gidi beryār ana kırk gice gündizlāp palanı toy beripdir dise ten nāçe gice gündiz toy bir yöne koprāgi

45 şol kop kette toylar bar sünnet bolyār. bul bihr kadımnan gelyān dābā bul siz bizleriñ sünnet peygambar diyārā onı Muhammad Peygambarlardan kesilip gaydana ondan ozal kesenem yogakenā onı Türkmenler yana hiç kimem kette toy edendāldir etmiyoram ömrinde de Türkmen taypa bul Türk dili bar Türkmen tayıpa bar bir sır kovum sır zuban tayıpa bul aslan özi aydıp

50 goyupdır munuñ nıšanasını özi düşünseñiz kepe Türk-men başga adama aytmadıra o ya sen ya ol dimāpdır Türk-men munıñ içinde Kazagam bason Kırkızam bason Azerbaycanam ba meniñ içinde Özbegem ba her taypa hemmse be cemleye Türk aydılyā lekin içinde saylamsı özi öz covabını özi aydıp beripdir Türk-men aytmadır sen ya palanı diyip huyla bir öziñ tecrübe

55 edip gör öz yanıñda Türkmen ana şolbusa asılcası bolyār Türkmeniñ.

2

Söyleyen : Zaynab Dahi, 27 Yaşında

Derleme Yeri : Şebirgan, Cevizcan

Derlenen : a. Türkmenlerin Eğitim Hayatı. b. Türkmenlerin Kültürü ve Dili

-a-

hoş meniñ adım Zeyneb Dahi Javuzcan Pahantonunda ders beryärin baheyye ustad. indi ilmi danışa gelsek Türkmen ayal gızları bu bölümde kop gıncılıklara mavacı bolanı üçin hem muhiti hem perheñgi kültürü bolanı üçin halice kop ızdalar hani hususan Türkmenleriñ oturan cayı hem hani uruş bar

- 5 iç savaş diyās olar bolanı üçin hem okuva yol alıp bilen yoklar mekdeplere gidip bilmedikleri üçin hem şāhere gelip hem okaması hās gındrak onun üçin pahantonda şuan tidadları kop az amma önki yılara eger garasak mukayise etsek meselen bāş yıl öñe ya altı yıl öñe ya özim muhassillik vagtıma nazar salsam o vagtlara görā yenedām yağşı nam-Huda Türkmen gıyızları
- 10 pahantondadam her pohanzeyde helde akal bāş altı kişiler bar hususan şepille Türkmen edebiyat bölümünde nam-Huda Türkmen gıyızlarımızın tidadı günbe gün köpelyā şu şekilde oğlanlar hem onun üçin hani gitdikce yağşı bolar diyip düşünyārin. hani bu yerde bizlerde masuliyet düşyā okıp yören mahsellere sizlerde hatda masuliyet düşyāki şu famillari ilmu danışdan āhmiyetinden
- 15 arzişından oları habar etsek oları taşvık etsek ki çagaları hem okatsalar. yani iç savaşı bolanı bilenem oğlanlarını okatmak üçin bir yolını tapıp durlar hani imkanları sunup durlar çagalarna ya şāher bolar ya başga kişiler bolar ya bursiyalara oları kandid edip uzdıp otırlar bu çanslara ya gıyızlarnada berseler kop yağşı bolar diyip düşünyārin. indi bugünmize garasak birinci asası
- 20 sebebimiz şul emniyetin bolmayşı amma ikinci asası sebebimiz hem bizlerin hani erkeklerimiz hem ilimnen uzak galışının sebebi mesela biz kop yıl öñlere gitsek hanı gadım vagtdakı makala zadları okıp görsek ustad Nazarinin yazan makalası bar eken örde Türkmenleri kavımı gusfendi diyip yazıpdirler nāme üçin ki hanı kavımı gusfendi yani goyun kavum mı diymek manasında
- 25 yani olar hiç kim bilen işleri bolmapdır. sıyasat bile işi yok ilim bile işi yok şāher bile işi yok fakad şu hayvançılık bilen mesruf bolupdirler dıkançılık bilen masruf bolupdirler aylar halı tukma şun bilen günni ötüripdirler erkekler hem şu daglarda daşlarda şu hayvanları beslāp yada zıraat bilen şugullanıpdirler. oların şun şu postlarından tokmav haluv şu zadlar bilen
- 30 günni ötüripdirler hani siyasata garşı hiç gelmāpdırler taki son bu talıban urşı boldı örde bolsa yani işlemeleri imkani ortadan gityān dag daşlardan yat bolmadıkları üçin işlāp bilmediler mecbur boldılar ki şāherlere gelse hanı bōrdedām ilmu danışdan uzak bolanı üçin kop gınçılıklar çekdiler başka keşvurlere gittiler garıplık etdiler. onun üçin hem oçetlere gidende hatta

- 35 şunyany bir zadlara mavacı bolyortılar ki bir hat bitdircek bolsa bolar on neferiň yanına barmalı meň famileme bir hat bitcek şuny bitibilcek bamı diyip ya bir hat gelyā famili bir mährem zadı bar on yola düşünyorlar kimiň yanına alıp barsam meniň sıırım aldılmasa şu hatı okısynlar diyip o pellā mutavaccı boldılar ki ilmu danış muhim bir zad ekeni gerek bir zad eken bizler okudalıň
- 40 diyip ama yenedām fakad oganlariň üstine tākıd etdiler oganlar bayad okısa kıyzlar okımasa çünki hani bir azcık islami hem manfı yolundan gityās göya ayallar öyde oturmalı diyip bir düşüncämiz var mutaassifana ya malisef diysem onun üçin hem diňe oganlara köşeş etdiler ki okısa yene ayallar tokma tokımalıtı amma gitdikçe indi bu oganlaraň okışı bilen hem bulan
- 45 famillerine tāsir edip roşen fikir boluşları bilen bular hem zehniyetleri tāzelāp otırlar hani günme gün olar ham kıyz doganları okıtcak bolyalar ya çagalarını okıtcak bolyalar günme gün yağşı bolya diyip düşünyārin amma şul emniyetiň hem sorunları ya müşkilatları çözelse yada şāherlerden bulardan imkanat saglansa yada şāherlerde şu oganlara oňarlan leyliyeler yani kıyzlar
- 50 üçin hem leyliyeler oňarılsa yaşulular maňa köşeş etse kıyzlar hem okıbiler diyip düşünyārin gelecekte hās yağşı bolar şupille oganlarda siyasetda yok diysem yene az kem çıkıp durlar her bölümlerden diňe siyaset dāl yani döwleti işler bolsun fabrikeler bolsun ya şahsı işler bolsun hani istidadlı yegitlerimiz iş tapıp resmiyetde görnıp durlar başga telvuzyon yada
- 55 resanalarda da nam Huda var amma kıyzlardan şupille yok besde Afganistanı hasaplasak belke bāş nefer ya altı nefer vardır olar hem taşvik bolmadıny üçin arkasında Türkmenleriň durmadıkları üçin bir gāla müşküllere muvacı bolyalar soň hatta bazileri terk vatan etmānā yada Türkmenlikden dānmānā bazileriň aydışına görā muň yalı müşküllere muvacı bolyalar şupillen meselen
- 60 şebirganda biz geçende geliň çagalarımızı okadalıň diyip taşvıkı bir program aldık amma ördedām mutaassifana ki Türkmen kıyzlariň rolı kop aztı yoktı hatta tim tarana oňardık manı aytmamam gerekyāti amma tim taranamızı kızlara okıtdık sabet etdik amma sahna çıkıp şonı lafziň edecek bir Türkmen gıyzy tapıp bilmedik çün aytyatılar meniň agam goyan yok meniň atam goyan

- 65 yok icazai familimiz yok soň mecbur boldık başga milletlerden kıyzy alkalip öz dilimizde lefziň etdirsek bu mençe kop yaman bir zad hani örde meniň gururum kop Türkleriň aydışı yanı kırıldı kop mayus boldum bu durumna onuň üçin inşaAllah geleceklerde ruvşen pikir bolup bu yollar sorunları çözüler diyip düşünyärin.

-b-

- indi Türkmenleriň kùltürü ve diline gelsekmise ozal dilden başlayın diysem bizler mutaasifana hālā hem resmiyetde dilimiz onça bilinen bir neme dāl ondan soňam gelip dursak bizler öz dilimizde hālī resmi şekilde keplābilemizyok şöyle dālmiň çünki hani mekdeplerde Türkmen dilinde hālī
- 5 kitaplar okudıanyok hani durust çap boldı ya okudılca diyip aytyalar amma gezip görseňiz hem bilersňiz muni ke çap bolanyok ya çap bolsada şāgirdleriň eline yetişenyok yetişdirelsedām Türkmen dilinde ders beribilcek mālimlerem bolmadığı üçin ders berilenyok hani namayışı şekilde babolsa badır bir iki üç sanı mekdep yöne hālām Türkmen dilinde yazmak ya
- 10 okımakdan mahrum biz onnan mahrum bolanımız üçin hem yanı öz dilimizi saf Türkmeni bolarak görübilemizyok hususan meselen biz şāhāre ki geldik şāherde hani Özbeki dil bar Farsı dil bar bolarıň tahte tāsirine giden bizler ya Paştun neşin mantıkalar barsak Paştunıň kelimelerini istifada etyās ya şupille Türkiye gedip gelenler bar menem muňa az cumle birisinden bolup otırın hani
- 15 o dilleri özlerimize goşyās hani mun yalı resmi bir cayda bizler Türkmen dilde geplāli diysek kop müşkillere galyās hani sücce Türkmeni geplābilemiz yok hatta muni yaşulularımız hem aynı müşkile geriftar bolar. onuň üçin hem yenedām yaşulularımızdan men takazam ya hayışem şulke Türkmen nişin mantıkalarda Türkmen mekdeplerinde Türkmen derd berilmesi üçin kuşış
- 20 etsinler oval ustad yok didiler mālīm yok didiler ya mavzumuz yok kitap yok didiler amma bugün department Türkmeni her yılda eň azından otuz nefer kırk nefer mālīm māsłaki hatta Türkmen dilinde bular terbiye etyā olardan istifadai musbat edilibiler hani indi yaşulularımız hem yokda ustad Rasık yanı ustad Nazari yanı ustad Māmādellah yanı ve department Türkmenidāki

- 25 ustadlarımız yanı bizleriñ akademisyenlerimiz bar hanı olardan istifada edip
yagşı mavzular çıkıbilir hanı mekdepler üçin diyip düşünyärin ödip Türkmen
dilini gorıp bilers diyip düşünyärin. onuñ kapdalındadam şupille Afganistanda
altı milyon Türktabar hanı hem Türkmen hem Özbek goşıbilers ki Türkmenini
bilenyoklar amma Türkmen nesil gelen Türkmen kavımı Türk
- 30 kavımı behisap amma öz dilini bilen yoklar çünki başga şäherlerde ya
merkezlerde yaşap öz dillerni yetiren bular çünki hanı dün hö güne çenli hem
eger resmi cayda yada mekdeplerde yada köçelerde Türkmen dilinde
keplediñiz zaman biz tahkır edilyätik hanı reşgand edilyätik şu tahkırı
eşitmecek bolup ya şu reşgandlıñı eşitmecek bolup ham mecburan ya Farsı
- 35 dilde ya şu muhıtıñ dili nāme bolsa şunda keplemeltik bu hem tāsir manfisi
koptı bu camiāde amma git gide bu günler birazcık yagşı hanı öz dilimizde her
cayda keplāp bilyās resmi caylarda hem tāze tāze muña köşiş edip gelip otırs
ilerde bul eger hemmāmız el birliñi bilen köşiş etsek yagşı yola gider diyip
düşünyärin. indi yine kültür farhañge gelsek hem kadımkı kültür
- 40 farhañımız biz galmapdır ovalın sebebi yine şu uruşları mad nazar alıbilers indi
bizler yıllar öñdäki egisleri gördüğmiz zaman şu Türkmen gıyzlarıñ gupba
giyeni yada gızıl kelinleriñ baş giyeni şay giyeni yadımaşa düşyār Türkmen
diylende zaten aklıla gelen zad kümüş şaylardır. amma bugün ol kümüş şaylar
hiç bir familda tapıbilmersiñiz görübilmersiñiz hanı şu uruş
- 45 zamanında olar satılıp yada kültür elden birlen amma onu pes getirmek kop gın
amma munı hem yine çagalarmız kültürümüzden uzak galmasın diyip eger
köşiş etyān bolsak bizler iñ azından bir namayışgāh şu bolması gerek
Afanistanıñ sāthinde hadi akal şörā barıp çagalar görse öz kültürleri nāme eken
ferhañleri nāme eken yada her yılda diyen yanı bir program alsa bir
- 50 mahfel alınsa ki Türkmenle öz dilinde örde keplāp yanı şirlerni okıp yada şul
köynekerini yada başga dāp destorlarını örde biri biri bilen şerik eder yanı taki
gelecekte eger muñ yanı iş edilmese gelecek hem dilimiz zayıp bolar hem
kültürümüz zayıp bolar diyip düşünyärin men.

Söyleyen : Hayıtmurad Yoldaş, 30 Yaşında
 Derleme Yeri : Şebirgan, Cevizcan
 Derlenen : a.Bayramlar

-a-

- Ovganıstanda umuman bir musulman mülk boluşlı sebāpli iki bayram ötip geçyā umuman musulmanların iki kette bayramı bar birisi gurbanlık bayramı ve birsām roza bayramı diyipdirlerde roza bayramda bir aylap roza tutandan soň yanı musulmanlar yanı ovğanıstanıñ adamı ve hususanda Türkmenler bir
- 5 ayratın dāp destorı bolup geçyā meselen bir ay rozanı tutup üç gün rozadan soň yanı bir ay rozadan soň üç gün bayram edip bu bayramı yağşı şekilde bular tecdid etyor. bayramıñ oval güninde Türkmelerimiz yaki Afganistan adamları bir birsiniñ uzal namaz okuyorlar iki rekat namaze bayram diyip ya aid namaze said feter diyorlarda şunı okıp şonı okannan soñmısa bular bir
- 10 birsiniñ öyne barıp bayramlarını mübäreklāp ve bir ay rozanı yağşı şekilde tutdınızlar mı ve sizlere indi afiyetlik bolsun diyen kepleri bular bir birsine aydışıp yanı hoşlık edip ve merasimi hoşlık şeklinde tecdil etyorlar ikilenci gün hem şun şekilde üçünci gün hemçunan bir hili dostlarmız bir hili yakınların yanına barıp bayramlarını gutlap yaki uzak şāherlere gidip bir
- 15 birsiniñ bayramnı gutlamaña ve olar bilen oturşıp bir yağşı şekilde pursat musait bolsa oturşıp gürrinleşmāne sebāp bolyor diyen günler bolup geçyor. Gurban bayramı kısmiki bizler müsulman ve gurban bayramıñ hem roza bayramıñ öziniñ bir dastanı barki hazratı Mohammad m.s.v roza ayda meselen şu Kuran Kerim mükelmel nazıl boldı diyip aytak bolyor yanı
- 20 islamda aydılan hemçunan roza ayı tamami işleriki Hudavand tarapdan hayır insaniñ bilahıra şu müsulmanların hayrına bolsa şul işleri edip geçen şunıñ şekili gurban bayramında hazratı İbrahim halılillah ve hazratı İsmail kerimillanıñ iñ bir asası dastanı bolup geçen ki onda Hudavand mutaal şu iki bendesini sınacañı üçin müsulmanlara yanı öz bendelerine birnav imtiyan

- 25 goyan eken şul imtiyanlar bular belahira muvaffak bolan eken ve şu asasda bir goçiki nazıl bolyor Huda tarapdan onı becaý Hazrati İsmail onı gurbanlık etyorlar. şul asasdan Owganistanıñ müsulmanları umuman cahanıñ müsulmanları ve galıbersede Türkmenler şul dastanıñ yüzinden şul müsulmanlarıñ şol aidine şol bayramına teclil etmek üçin gurban bayramında
- 30 yanı munasibat alyorlar şunu teclil etyor bolam umuman üç ya dört gün bolyor gurban bayramından oval arafat günü onda hacılarımız Arabıstanda Beytillah Şerifde şol arafad dagına çıkyorlar ogünām rugsat bolyor bārde ve ovalence gurban bayramı ki ol namaz okulandan soñ her bir müsulmaniki oña vakian şol gurbanlık farz bolyor olar şo gurbanlık soyyurlar mallarnı soyyur ve
- 35 mallarnı soyup bolannan soñ buları göştlerni taksım edip meselen üç taksım etyor. birisi şul ki garıp gurabalara ham şeklinde taksım etyorlar ikilencisāmise bir hılı nemelere pişirip beryor merdime yanı hayır sadaka bolsun diyip öz öylerinde peşirip beryor galıberse ve başgasınam şol öz maşgalası bilen oturup kābir vagta çenli iyyorlarki şunuñ hemmesi şul
- 40 gurbanlığıñ bereketi diyip atlandıryorda ve mesele mal soymakda mal ya şol mallariki gurbanlık üçin soyyor muña kanun islam yanı bir hili şire-i lehazdan bir hili mesaillar goylan umuman olar aytyorlar meselen farhı yok ki kette mal bolsun ya kiçi mal bolsun hemmsām vacıde şol gurbanlık bolsa şonuñ hemmesini kaysı müşkel yok kette mal bolsa şārik bolup bir birsine neme
- 45 edip soyyorlar yanı bir birsine müştereken bolup eger kiçirāk bolsa her kim alayda her güzeran her famil alayda mallarnı soyup şöyle gurbanlık etyorlar.

4

- Söyleyen : Abdul Rahim Gatybaş Farzad, 35 Yaşında
- Derleme Yeri : Şebirgan, Cevizcan
- Derlenen : a. Türkmen dilinin şimdiki durumu b. Oturumdar ve Göçmen Türkmenler c. Türkmenlerin Yaşam Bölgeleri

gutratlı güçli beyik Taňrı tagalanıň adı bilen birincidenā men şörde Owganistanda birinci gezek Owganistan yukarı oku caylarıň arasında Cevuzcan yukarı oku cayında ya Cevuzcan Üniversitidinde tälim terbiye bölümünde Türkmen dili edebiyatı bölümü açılan şu vagta çenli bāş gezek

- 5 bizler farıg berdik yanı bāş gezek şörden okunu gutaran okuçularmız mähsilerimi bar menem olarıň arasında şu yerde işläp yörün oňa guysanyān ondan soň galibersede börde deparmentıň yagşy faaliyetleri bar Türkmen dili edebiyatı ugurda az hem bolsa boldığıça şördäki bar bolan mümkinçelik göre yagşy iş alıp baryās. soň Afganistanda Türkmen diliniň yagdayı umuman
- 10 aydanımızda bu yerde Türkmen yaşa esasan demirgazık velayatlarında Owganistanıň gündogar demirgazık velayatlarında yanı Gunduzda Balh velayatında Cevuzcan velayatında Faryab velayatında hem Badıgis velayatında Heratda başga velayatlarda bölekleyin az Türkmen yaşayan velayatlar bar esasan hem şu demirgazık velayatlarında toplum bolup kovçum
- 15 kovçum bolup yaşayan Türkmenler etraplarda yaşayārlar olarıň öňnenem gelyān düzgünleri bar Türkmenler koprāk maldarçılık bilen meşgullanıpdırlar koprāk bularıň suvda bilen meşgulanmagıň sebābi Türkmenler Türkmen halısı var alanda satanda Türkmenler koprāk halı suvdası bilen meşgul bulanlar suvdagārleri öňler soňam maldarçılık bilen meşgullanmaıınıň
- 20 esasında neticesinde Türkmenleriň suvdegerleri şul Türkmen gara köli derilerini alıp satarlar şödip bular suvda örān govı yaşayış bilen gelenler öňnen. yöne soňkı vagtlarda halı suvdası pese gaçanlığı sebāpli bu Türkmen suvdegerleriň biraz gıncılıkları iktisadi gıncılıkları bar maldarçılık börde gurakçılıgıň yıl yıl üst üste gelişligi sebāpli bu yerde Türkmen gara köli deri
- 25 alıp satyan suvdegerleriň iktisadi kınçılıkları soň Türkmen maldarçılık gurakçılık yıl gelmegi bilen maldarçılık hem o diyen bir yagşy bolmadı govı bolmadı gıncılıklar il arasında döredildi koprāk bolarıň meşgullanan sebābleri şu yollardatı yöne Türkmenler öňler az göterimi oku bilen meşgullanıpdırlar soň soň oku gün günden govlaşyā Türkmenlerem oku boldığıça çetaraşyrlar

- 30 oğlanlarını okuva goyyalar gyzlary oku goyyalar entegem etraplarda gyzlar okamak üçin kınçılıklar müşkilatlar bar munuň şu neticide Türkmen dilinde edilen işler diysek Türkmen edebiyaty boyunca bir ilmi işler Afgansitanda ol diyen göze dürtlip duran edilmedi edilenleride az bölekleyin Pro. Dr. Muhammad Salih Rasih Yıldırımın eden işleri bar ol kişām koprāk Farsı Dari
- 35 dillerinde işlänler yöne galıberse şol Türkmen diliniň Türkmençe Farsça sözligi yazanlar onuň daşında Tarih ve Farhang Türkmen ha yany Türkmenleriň Tarihı ve Mediyeti adlı eserni yazanlar onuň daşında yazan eserlerinde bölekleyin makalalarında Türkmenler hakkında Türkmenleriň yagdayı hakkında Türkmenleriň edebiyaty dili hakkında bölekleyin maglumatlar
- 40 bar. yine galıberse merhun Abdul Mejid Turan sahibiň eden işlerinde bölekleyin Türkmenler hakındaki muglumatlar bar. Merhum Ustad Abul Kerim Bahmaniň işlerinde Türkmenler hakkında muglumatlar görülyär yöne asası bir ilmi tahkık şeklinde ol diyen yukarı dereceli işler edilmedi gınansakda bizde şairlarmız bar Türkmen dilinde şir yazyalar Ovganıstanda
- 45 Molla Devlet Fedai dan tutup Çarı işan ve başgalary hāzir dövür şairlarmız entek şairlariň şirleri hakkında alıp barlan ol diyen tahkikatlar bu vagta çenli edilmedi kem işlerimiz Türkmen dili hakkında ilmi işler edilmedi cida az şu departmentiň ustadlariň şol sanda özemiň bölekleyin eden işlerim var dil hakda makalalardır kiçi gövrümli eserler ol yeterlik dāl meniň pikrimçe soň
- 50 edilmeli iş cida kân ilmi derecede edilen iş az Türkmenleriň dili bu yerde koprāk hem başga kopluk toplum bolup yaşayan böyleki dogan milletleriň dillerniň tāsirine gidenligini aytmak bolar nāme üçin diyeniňde Türkmenler koprāk nirā barsa barsıñlar haysı devletde haysı yurtda dünyanıň haysı küncinde yaşasalaram Türkmenleriň bir ayratınlığı bar bolar halıs özleri
- 55 toplum bolup yaşası gelyär. o yüzden hem diňe öz bu Türkmenleriň halıs özleri kuvçun kuvçun bolup yaşamagınıň sebābi birincidenā bular şu yerde Türkmenler öz farhangnı resmi ravacını saklamaklığına yagşı bir tarapı bul govı tarapı ikinci tarapdan üsüp baryān bugünkü üsüşlerden biraz daşda galyanlaram bar hem bolar şāherden çetde yaşap ögrenenler eger şāherde

- 60 yaşayan Türkmenler hem bar bolar bolsa başga dillerde tâhsil edenler başga dillerde ilmi işler yazanlar yanı farsı dari ya paştu dillerinde öz yüzden Türkmen dili hakda işler edilmedi Türkmen diliniň ilmi işleri edilişliginde yza galmagnıň sebäleri ol şähärde yaşayan Türkmenler oku bilen gızıklanan Türkmenleriň dilleride Türkmen dilinde böyleki farsı dariniň tāsiri kop
- 65 görmek bolyar keplān vagtları sözleyān sözlerniň olarıň sözlemleriniň içinde kopluk göterimi farsı dari sözlerini duymak bolyar yöne çetde yaşayan obalarda yaşayan Türkmenlerde biraz govı Türkmen sözleri saklanıp galan oguz sözleri. bizlerde islese islemesegem on sekizinci on yedinci asırlarda ondan aňırkı asırlarda şol çagatay Türkçesiniň ruvaç bolan vagtları şunuň
- 70 tāsiri obada yaşayan Türkmenleriňem koprāk suvatlılarında görmek bolyār az kem nāme diyenđe şol şir yazyorlar goşgı bilen meşgullanyorlar bar kābir sözleri söz goşulmalarını çagatayça kılgay bargay etgey yalı sözleri ulanyarlar. onuň daşında Türkmenleriň şol etrapda yaşayān kuvçun kuçun bolup yaşayan Türkmenleriň dilinde bir tebigılık bar nāme diyeniňde ol şol
- 75 öňnen gelyān zadlar kopragām garrı babalarıň mamalarıň dilinde görmek bolyor sözleri. biz Türkmenistannan tapavutlı yeri Türkmendede edil Türki lahceleriň boluşı yalı Türki dilleriň yada Kazak Kırgız Özbek Azerbaycan Türk dili Türkmen dilinde boluşı yanı tapavutlar Türkmen dili ol Türki dilleri dünyada otuz töveregi görgezyāler bir nāçesi dünyāde resmi devlet dili
- 80 bolupyārler yaňkı aydan dövletlerimde bir nāçesi mähālli dil yada ayalatlarda görleşilyān diller aňırı dagıstan taraplarda görleşilyān Türki diller bar yöne olardan tapavutlıkda Türkmen diliň öziniňem içinde lahceler bar şiveler bar dialektler bar olam Teke dialekti Arsāri dialekti Yumut dialekti Sarık dialekti bar Ata dialetki Yemreli osaň Arsāriiniň içinde bul dialektleriň bu lahceleriň
- 85 öz içinde de bölekleyin tapavutlı kiçicik kiçicik toppak alyda tapavutlı lahceleri ba şonuň üçin Ovganıstanda koprāk toksan present yaşayān Türkmenleriň dili Arsari dialektinde Arsari lahcesinde giryāler biraz şol Herat velayatında az sanlı Teke dialektinde gürleyān Türkmenleriň yaşayanlıgını bilyās Badıgis velayatında Sarık dialektinde kepleyān bir nāçe oba bar

- 90 Maruakda hemem Balh da az sanmıř. bařa galan Türkmenler Ovganıstanda dięe Arsari dialektinde kepleyrler Türkmenistandan tapavutlılıkda azda bolsa Trkmenistanıń edebi dilindenem brde tapavutlı bul Türkmenistan diline Rus diliniń Rus szleriniń tsiri boluřı yalı Ovganıstanda da umuman alanımızda Ovganıstanda Dari diliniń Ovganıstan Trkmenleriniń diline tsiri
- 95 bar onuń dařında edilen iřler Afganistanda ilkinici gezek řol gızıl ayak halıpa garamgul halıpalarıń bilelikdki maslahatlařıp yazan Farzain Türki diyip Türkmenler in řol zerur bolan zadlar islami meseleler dini meseleler yazılan Türkmen dilinde yazılan birinci eseri biziń elimizde řu bar olam entek řol ańırısı barsa bir karınan ańrı geçen yok onuń ilki yazılıřı bir asırdan ańrı
- 100 geçen yok birinci yazılan Ovganıstanda Türkmen dilinde yazılan zad řul diyip biz bilys onuń dařında biziń elimizde bir sened yok ondan soń galıberse řol böyleki řahırlarıń řirleri bölekleyin yada bir her kaysısı saylama grnřinde neřir edildi her řahırıń öz řir toplum kitapları klleyati neřir edildi mana řunyalı iřler edildi bir ilmi esas iř edebiyat hakkında ya dil hakkında yukarı
- 105 dereceli bir ilmi işler kop edilmedi göze drtilip duran iş yok.

-b-

- Koprk bizleriń tarihımızı brde bizler hakdakı yazuvları bařkalar yazdı her kim özine göre yazıp gidipdir onuń içinde hemmesini dogrı diyip bolmaz yalgıřları kop bir zadıń dogrılığını zi bilyor her kimiń öz iindki zadı zi bilyor Trkmenleriń dařardan biri bir zad hakkında ońa düřünce berse o barada
- 5 maglumat berse yalgıř hem bolup biler. onuń in bizler hakdakı maglumatları řu vagta enli bařgalar berdi yada İrani menbelerde ya böyleki menbelerde brde yařayanam bařgalar her kim zie özine gr pikirleri yredenler Ovganıstanda yařayan Türkmenler dogrı biz řol birinci jahan urřundan soń ańrı Rus basıp alıcılarıń alan yerlerinde bir dönem soń 1917
- 10 M yılda řol inkılap tutuş řol yerlerde geirilyr sebbi nki ak pařa diyler yada Aleksandır Nigalay ikinci diyip Farsı Dari kitaplarda gelinyr o yıkılanı soń bylekiler gutratı ele geiryler soń ol deę hukuklılık bar insanlar hemmesi deę

bay garıp bolmalı dāl garıplaram dikanlaram yüze çıkıyarlar zāhmetkeşler yağşı
sılaglanılyar o meseleler öñe sürülüp ana şonnan soň

15 Ovganıstana Türkmenistanıň çäklerinden Türkmenler gaydıp başlan nāmçin
diyende o vagtam gaydıp öñem gaydanlara bolupdır. nāmçin ol 1880-81-82
daki hadısalar bar nāmçin şol ondan öñki yıllarda Rus basıp alıcıları anırı hazar
deňizinden gelişligi anırı Kazakıstan tarapdan nāçe tarapdan gelyāler orta
Asiyalara gelinde hemme yerler urşup yada urşman boyun bolyalar

20 Ruslara soň diñe ahırkı olara garşılık görkezilyān yer hāziri Türkmenistanıň şol
anırkı gökdepe galasında garşılık görkezilyār şonda kop Türkmenler gırılyar
kop garşılıklar görkezilyār Ruslardanan kop kırılıpdır maglumatlara görā yöne
şolar gelip tutuşlayın alya orta Asyani orta Asya çäklerni alandan soň olar öñ
şol akpaşa dövründe elbetde akpaşa dövründe Alexsandır Nikalay

25 ikinci yalňışmasam şonda bular hem öñki medreseler durıya bular hemem bosa
olar şol karyadarlara arçınlara baylara goldayarlar buları nāme bolsa bay
karyadarlaram garıbıñ üstüne nāme iş bolsa şonuñ üstüne düşüp durıyar iş
etmeli bolsada yuvar bolsada yabır eskerçilige gulluga bolsada şol göö arıblarıñ

üstüne düşüp durıyar becede şonja çıkıp durıyor şol koprāk bu mısallar

30 Türkmenistanlı yazıcılar Berdi Ker Babayow şul aygıtlı ādim romanında bu
vagaları görmek bolya ya Hıdır Deryanıñ ıkbāl romanında bu vagaları görmek
bolya bu vagalar okanda duyup bolyar. şonnan soň Türkmenler gaydıp
başlapdır yöne o vagtam dolı gaytmandırlar gaydanda koprāk bolar

35 soň akpaşa döñderlenden soň böylekiler gutrata gelenden soň anır Staliniñ hem
pikirleri Lelin ya hem pikirleri gutrata gelennen soň şu yerde bolar deñlik
görkezilyār deñlik görgezilende hemmem baylar zıyad zadını özinde kop
zadlarnı almalı döwletiñ hasabına geçmeli yerlerem şöyle mallaram şöyle ana
bular yerden geçsede malından geçi bilmān koprāk şol maldar

40 Türkmenler gaydan Owganıstan geçip gaydan İran geçenler bolupdur daş tüve
rege gidenler nāme üçin şol malını aldıcak dāl bolup şu vagtkı Rus indi börde
nemede gelyāde sovyetler birliğı yada şoravi orta gelenden soň akpaşa

doňderlenden soň elbetde akpaşa Orslar akpaşa diyende ol bay garıby neme etmändir baylary hatda karyadarlary eden etdikleri goldapdırlar hatda ol

- 45 akpaşa dövründe mekdepler açılıpdir Rus mekdepleri açılısada dini medreselerem bolupdir onuň gapdalında Rus mekdepleri açılıpdir yöne akpaşa doňderlenden soň Nikalay ikinciden soň soňkı gelen düzgün ol dini zadlaram garşı dini mekdepleri ortadan gidiripdir. baylıklara garşı hemme deň bolmalı onı ortadan gidiripdir indi şol Ovganıstana gaydanlar ya baylığını
- 50 aldıcak däl bolup ya din alımları hocalar sopular halıplar mollalar bular bizleri dine manya diyip öldürerler diyip o yüzden gaydanlar nāme üçin olarıň düzgüninde olarıň sıyasatında inanç yok şol kamonistik aňıyetlerde sosyalistik kamonistik aňıyetinde özlerniň ayratın kanunı bar şo zadlara bizler ölmäli yada dinimizden gaçmalı dindar diyip bizleri öldürerler diyip gorkup
- 55 gaydan mollalar işanlar bolupdir Ovganıstana onuň daşında şo baylar mallımızı aldırmalı gaydan yöne bir töverek şol baylaryň garıp gatlakdanam dargalar çopanlar yada şolarıň hızmatkärleri bular bilen bile gaydan koprāk gaydanlar şular Ovganıstana gaydanlar yöne olam kaçandan başladı iyyām şul 1917 yıldan soň yada şol gaydıba önem gaydıpdırlar şol öňki gökdepe
- 60 urşundan soňam gaydışlık başlapdir yöne asası gaydılan zad şol akpaşa yıkılan soň kop gaydıpdırlar nāme üçin malını aldıcak däl mollarlar molla dindar diyip bizler öldürerler diyip gorkup gaydan maldarlarıň mal bakyonları gaydan şol birinci dünyā urşunuň vagıtları şol 1917 m asırdan soň Türkmenler bāri gaydıp başlapdir Ovganıstana osañ börde gelip yerleşendede
- 65 hemme maldarlar puldarlar hemem mollalar gelenler yerleşipdirler yenen şol Ovganıstanıň Türkmenistan çäklerinde Balhıñ amu deryanıñ tövereklerinde kenarlarında Cevuzcandada şol garkın hamap amu deryanıñ kernarları hatda Badıgısdada şol Türkmenistanıň çäklärinde yaşayan Türkmenler Herata barıñça aňırı Gunduzdan başlap Balh Cevuzcan Faryab Badıgis Herat şol
- 70 Türkmenistanıň serhetlerine gelip Türkmenler geçip oturıpdır. onnan soň bu gaydışlıkda şol on yeddinci hatda 1923 yıllarda soňmı ol Cüneyt hanıñ faaliyetleri başlıyor Harazm mantıklarında bir Türkmen hanlarından biri has

gücāp başlaya oña böyleki dogan milletlerdenem toparlar gelip goşulyor Orsun garşılıgına mücadıla edip hatda Cüneyt han has öñe gedip üç mün atla

- 75 tüverek adamı bolupdır soñundada şul şoravınıñ teyaraları ilkinçi gezek orta Asya gelinde Cüneyt hanıñ goşunı orupdır Cüneyt hanam şondan soñ yalñışmasam 1927 yılda yada 1937 yılda yalñışmayında şonda o yerden gaytyada Ovganıstan Türkmenistan serhatlarında yaşap iki yıl töveregi malları bile bolupdır öz eskerlerine nökerlerine adamlarına ruhsat beripdir ol
- 80 goşunlarına indi iş namarda galdı diyip teyara geldi diyip onnan soñ elbetde şol uçar ondan soñ olam Ovganıstana ötyā şul Herat velayatında şol Ovganıstana Türkmenistandan soñ gelen Türkmenleriñ bir nemunasıda şol Cüneyt han onuñ hāzir ki vagtda ahtık çulukları Heratda bar. şu gelen Türkmenler Ovganıstana şudip geldi yöne ondan önem Türkmenler
- 85 Ovganıstanda barmı bar onnan önem Türkmenler Ovganıstanda yaşayanlar Cevuzcan Balh şu tövereklerde Türkmenleriñ bolanlıgı anık soñ gelenlerem anık hatda şol Cüneyt hanıñ öz dövründede ta şol şebirgana çenli Cevuzcana çenli onuñ hokmı yörānlığı aydılyā Cüneyt han vagtında ol elbetde hıva hanlarnıñ iñ soñkı hanı Türkmen han aslı adı Gurban Mehmet Serdar soñ
- 90 Cüneyt han diyip şol tiresi bilen bağlanşık han Cüneyt diyip meşhur bolup gedipdir soñ öñnen bolan Türkmenleriñ börde bolanlıgını nādip aytmak bolar birincidenā Balh Oguzları diyip koprāk menbelerde çeşmelerde gelyor Balh Oguzları ol indi biraz öñe gitmegimiz gerek tarıhı taydan diñe bir bir karın iki karın öñdālde biz on karın öñe süşmesek gürün şödep dovam etdirmesek
- 95 bolmuyor nāme üçin şol Salcukılarıñ dövründede şol orta Asya Meruvda Sultan Mahmut Gaznalınıñ vagtında Salcuk bey gelenden soñ bolara Sultan Mahmud Gaznalı bilen aralığında Salcuklarıñ arasında bazi şol salgıt üçin mi bir düşünşmezlikler orta gelip urşlar orta gelyor şonda Sacuk bey oğlanlara Sultan Mahmud Gaznalılıñ ya Masudıñ esiri bolannan soñ onuñ ahtıkları
- 100 Çağrıl bilen Togrul bey bolara urş edenler koprāk şol dañdan atan savaşı hās onuñ maşhur savaşlarından şondan soñ Salcuk dövleti orta gelyor. indi Salcuklarıñ gürrüñni öñ hemmede bolyor onı alımlar danışmentler şol ugurda

işleyân adamlar yöne şul Salcuklarıñ in soñkı şası aytcak bolyon kevim Sultan Sancar Salcukı Sultan Sancar Salcukı şol kop yerleri Salcuk

- 115 Amparatorlığını giñelden birise güçlendiren birise hatda kop güçlendiren birise bolsada kırk yıl in kop şalık süren selcuk şallarıñ biri Sultan Sancarın şonça eden işleri ol galıberse Sultan Sancar şol bazı malumatlara görâ yalgışmasam Balh oguzlarında gozgalan boldı diyâ Balh oguzlarıñ gozgalanıñnan Balh oguzlarıñ gozgalanı şo öz yurdınıñ çäğindäki
- 120 gozgalanı yatırmak için işe başlıyor şondada Sultan Sancar Salcukı Balh oguzlarıñ gozgalanı yatırmak için olarda oguzlarda salcuklarda oguzlar şol şol yerâ gelip şo yerdede esir düşüp şondan soñ salcuk empiryasiniñ in soñkı şası Sultan Sancar şol selcuk empiryesiniñ birazdan dargamagına başlıyor sebâpleri bolyor şu yerde öydip diymek selcuklarıñ vatında Balh oguzları
- 125 diyip bolsa onda Balh diymek Türkmenler öñnenem bar eken bul bir anık mesele kâbir çeşmeler bar böyle malumatlar onsoñ mana bu bir şayad onnan daşaram o yerde öñ şol mezarı şeri rozay mubärekiñ gurulmagı kopragem şol Türk padişaları tarafından ya Türk padişalarıñ vazirleri tarapından onun ayratın bir düşündirişleri bar. Amira Ali Şir Navayiniñ eden işleri onnan
- 130 soñkı ondan önkileriñ eden işleri bu diymek Türkmenler bärde bolanlığı aytyâ ya Sultan Mahmud Gaznaviniñ özi gaznalı Türkmenlerden diyip düşündirilyâr diymek öñ gaznada öñrâk bar eken Türkmenler mana bular Türkmenleriñ öñem Ovganıstanda bolanlığını aytyâ ve soñ gelenliklerâm anık ve öñnenem Türkmenleriñ Ovganıstanda yaşıyanlığı anık diyip bilers
- 135 biz onun daşında men gürünmi in bärden başlap in añıra âkitdim aslında anırdan başlap bäre gelsektik çünkü öñ şol öñki yazuv yadikârliklerden in kadımıraklarıñnan başlasagam ya bolmasa şol Türk tarıhı edebiyatı hakındäki bazı gısga gısga maglumatlar daşarı yurdli menbelerde daşarı yurdli kaynak çeşmelerde tapılan diyors koprâk meselen Yunanlı Çinli menbelerde Hıtay
- 140 menbelerinde görünyân zadlar şon yanı maglumatlardan gısga maglumatlardan mısak alsak şol tumarlı dastan tumarist yada sırak dastanı ol ergen okan dastanı yanı dastanlar bar ahırı şonun içinde şol sırak bilen tumarist dastanları koprâk

şol harıcı menbelerde olam alımlar tarapından anıklanan ki Türki kavumlara mansup diyip Türki kavumlara mansup bolsa

- 145 olar koprāk onda aydılyan zad şol tarihda aydılyon daryuş kabir kereviş kebir bilen bolan urşlarıñ neticesinde dörān afsanalar yada şon yanı ravayatlar diyibilers tumarısıñ vakası yada sırakıñ vakası sırak özi pada bakyan çopan bolanlığı üçin öz kovumlarna leşker tartıp gelen daryuşıñ leşkerni mana men şoları bileyen hatda öziniñ gulan burnuni kesip mana meni bize şöyle ceza
- 150 berdi men size buları görkezeyin şol leşkeri aldap başga yola alkedip alkidende şol dastanda aldılyon nāseler ol yol aytyā meselen nāme diyor şol bir çolıñ içine alıp gitdi diyor daryuşıñ eskerleri bilen leşkerni ol çolıñ ortasna eltdi diyor ortasna eltenen soñ susuz aç daryuşıñ eskerleri taba boldı diyor nāme şol eger pes nirā gidiyen diyse yeddi günlük yol diyor çöl ol çölem
- 155 nemā yakın çöllerde börde şol okis deryasına yakın çölle okis deryası hāzirki vagt amu derya diymek amu deryanıñ tövereginde yaşan şol sakalar masagik taypalarında şon yanı dastanlar dörāpdır şol çölem hāzir dövürde Türkmenistan toksan peresent çöllik topur gürünyā Özbekistanıñ bazı çākleri kabir mantıkları Ovganıstan çākleri hatda Faryab Cavuzcan Balhıñ
- 160 aşırlarnaça biraz çöllük şu çöllükleri goşsak atla yeddi günlük bolar diyip men düşünyān şol aydılyan tarihı şu çöllügem şu çöllük sıradıñ çöllügi men okis deryası amu derya diymek bı yerde bu çāklerde bu çöllüklerde öñem sakalar şul Türki kavumlarıñ Türkmen kavumlarıñ ata babaları bu yerde yaşapdırlar mana bu anık senedler bu yerde görkezmek bolar.

-c-

Bu sorag hakkında pikirler kân men umuman hemme keplān keplerimiñ hakkında koprāk şol sosyal bilimler ya içtimaai bilimler diyen pellāk ol tebigı bilimler yada matematika yanı anık bir yüzde yüz anık bir aytmak kın içtimaai bilimler tarih bolsun dil edebiyat bolsun bolar barada pikirler

- 5 nazarlar kân onı hemmsām bir ihtimallarıñ üstinde durulyā şonuñ üçin buda bir tarihı yada mesele bolsa bolar anık bir zad entek yok onuñ daşında bu barada her kim öziçe öñem keplerimde aydıp öddım pikir yöreden sıyası cehedleri bar

nāme üçin burda Türkmenleri az görkezcek bolanlar her millet özini kop görkezcek bolan hatda Türkmenleri başga milletleriň sanına bitenler

- 10** şonyanı menbelerem yazdılar onı Türkmenler entek kân oku bilen gızıklanmayanlığı üçin bu zadlardan az adamlar Türkmenler habarlı bolya Türkmenler başgalarıň sanına geçirip başgalar adı bilen adlanyp bazı velayatlar öňrāk aydılı Garkın bilen hamap yüz persent Türkmen yaşaya Cavuzcan velayatınıň Gargın Hamab ilçesinde etrapında yöne oları yüz fisad
- 15** Türkmen bar daryai amunı gırsında oları başga millet diyip bazı manbalarda görkezipdirler mana böydip Türkmenleri az görkezcek bolyarlar gözgöre yada Türkmenleri özinnen sonkı milletleriň hatarında görkezyān dogan milletler kân bazı eserlerde munuň siyasi cehetleri bolmagı mümkin onuň daşında Türkmenler koprāk bolar Ovganıstanda azdāl Türkmen Hilmende
- 20** hatda Kandarharda böyleki Gaznıda Türkmenler bar Bamyanda bar koplerniň dili aylanıp giden dilleri nāme üçin o yerde az o velayatlarda az koprāk Türkmenler demirgazık velayatlarda kop yaşanlar yanı Ovganıstanın kuzey bölgelerinde Türkmenler kop yaşıyor toplum toplum kuçun kuçun bolup Başga velayatlarda da Türkmenler bar yankı aydanlarımda olar o yerde azrak
- 25** bolanlığı üçin başga dilleri aylanıp giden vagtıň geçmegi bilen Hilmende Gaznıda yada Kandaharda da az bardır kopragem şol hilmendde ve Gaznıda balığını anık bilyors Bamiyanda balığını anık bilyās dakık. yöne şolar dili aylanıp giden garrıraklarında galyor hārirem kepleşseň Farsı Dari yada Hazaragi ya Faştun dilde kepliyorlar Hilmenddākiler bulariň sözlerniň
- 30** arasında koprāk Türkmen sözleri görmek eşitmek duymak bolyar hemmişe koprāk Türkmen sözleri kepleyāler şolarıň hem içinde hatda Ovganıstanıň kābir ulı şāherlerine barsaň Kabul Mazar yanı şāherlerinde kābir yazgılar bar Türkmen hotel yada Türkmen resturant yanı yazgıları görmek bolyar içindākiler başga millet nāme üçin aslında şolar Türkmen yöne dili aylanıp
- 35** gidenler öyle Türkmenler ba. onsaň kopragem şo Ovganıstanıň kuzeyinde yaşayan Türkmenler olar toplum toplum bolup yaşan dilinām yetirmedik hemme dāp destor resmi ravaçlarını saklap galanlar olar indi yankıdan daşarı

Hilmend yada Kandahar Gazni Bamıyan daşarı başga velayatlardan daşarı bu yerde Baglanda çeşmaışir diyon Baglan velayatında çeşmaışir diyen yerinde

- 40** Türkmenler yaşıyor. Gunduzda cida kop Türkmenler yaşıyor Gunduz velayatının çardere kalayzal imamsahib ve başga hanabad başga şol ilçelerinde ulusvallıklarında Türkmenler yetmiş peresent onnan koprāk belke Türkmen yaşıyor. son gelibereliñ şol Baglan Pulhumruda yaşayān bolsa başga velayatlarda yaşayan bolsa Balk velayatında şordepe ilçesi hemem kelder
- 45** ilçesi toksan tokkuz peresent Türkmen yaşayo amu deryanın gıralarında indi yañkı Gunduzdada cida kop Türkmen Balkdada Türkmen kop Balkıñ diñe kelder bilen şordepe bilen çāklenmān hayratan ondan soñ çarbölek onnan galıbersede nehri şahin Balkıñ kop etraplarında Türkmenlerin yaşıyonlığı aydılyā cida kop görýās anık bilyās Türkmen kān hatda soñ gelsek Cavuzcan
- 50** velayatının Balhıñ özinde Türkmen yaşıyor Balh velayatının çayı ulusvalığında toksan present Türkmen diysek seksen present şo töverekde onnan galıberse davlatabad velayat Balh Türkmen kān yaşaya yañkı çarbölek yanı başga ulusvallıklarındada bar Türkmen dehdadı ulusvallığında şirabad diyen mantıkasında Türkmenler kān Mazarıñ öz merkezinde Türkmenler bar
- 55** yaşıyorlar soñ Cavuzcana gelsek Cavuzcanıñ akça ulusvalığında payzabad ulusvallığında mengecik murdıyan ulusvallığında kanaka ulusvallığında şu yerde yetmiş presentden yukarda Türkmen yaşaya soñ Cavuzcan velayatının kargın hamab ulusvallığında toksan tokuz pisad hatda yüz pisad Türkmen yaşayar başga taypa yok deryay amuvuñ gıralarında soñ hucadukka
- 60** ulusvallığında Cavuzcanıñ Türkmenler kān Cavuzcan velayatının merkezi şebergan şāherniñ merkez şāheriñ etrap karyaları kopsı Türkmen yaşıyor şāherdede Türkmenler bar ondan soñ umuman aydılanda Türkmenlerin Cavuzcanda yetmiş presentdan yukarı umumı Cavuzcanın nufusınıñ kopısı Türkmen. Faryab velayatının andhuy ulusvallığıñıñ gurgan ulusvallığı soñ
- 65** hançarbag karamkul ulusvallığı davlatabad ulusvallığı bularda Türkmenlerin koplığını aytmak bolar hatda başga dogan milletlere görā iki hesse bolup biler Türkmenlerin koplığı Faryab velayatının merkezi maymenada az cida az sanlı

yaşıyorlar kemlik soň Faryabıñ gaysar ulusvallığında şah mantıklarında diñe Türkmenler yaşayar kân ol yerlerde kaysarda şahda Türkmenler bar almarda

70 Türkmenler bar onnan soň Badıgısa geçsek Badıgıs velayatınıñ morıçak balamargab ulusvallığınañ marıçak garyaları tutuşlığına Türkmen yaşıyor Herat velayatınıñ merkezinde turgundı şäheriñ yakınlarında Türkmenler yaşıyor ol anık yöne biziñ Türkmenleriñ yaşayan yerleri Ovganıstan kân biziñ başga gıncılıklarımız bar kân onı merdimler Türkmenleri başga halk diyip

75 görkezdiler bazı manbalarda kemeldip görkezdiler onuñam özine görä sebäpleri bar Türkmenler oku bilen kân gızıklanmadılar öñnen soň galıbersede şol Türkmenleriñ oku bilen gızıklanmışı yanı bul kimlik bilen hem gızıklamadılar tezkire almadılar kopāk şaherde yaşıyonları tezkira aldılar erkekleri zerur bolan vagtları mekdeba yada başga eskerlige gitcek bolsa

80 tezkira alanları bar kimlik alanları bolan ya bolmasa haca gitmek üçin alanları bar tezkire o yerde şol asnadlarını onarmak üçin tezkire alanlar ayal gıyzlara asla Türkmenlerde tezkire yok onsañ tezkire yokda zerur bolanda alanlar şol haca gitmek üçin yada başga bir kesellikli bir tadaviya daşarı yurda gitmek üçin tezkire alanlar bolmasa koprāğinde Türkmenleriñ mecbur bolmasa gerek

85 bolmasa zerur bolmasa Türkmenler kimlik alman yaşapdırlar Ovganıstanda başga dogan milletlerde mümkün bar bolsa yöne Türkmenler koprāk gınansak afsus biz gınanyas şodıp yaşanlar. Türkmenleriñ ayal gıyzlarında aslan tezkire yok etraplarda hiç yok mana bul kimlik almasa tezkire almasa Türkmenleriñ sanı kopem bolsa bul Ovganıstan boyunca Ovganıstan nufusu entek anık bir

90 zad dāl bazı tahmınları göre onuñ içindede Türkmenlerinki hiç anık dāl Türkmenleriñ sanı az tutulyar şu yüzden az tutulyar gınandıryan zad koprāk manbalarda az görkezilyär bularıñ kimlikleri yok ana bul gıncılıklarımız bar Türkmenler şul müşkillere duçar Türkmenleriñ yaşıyon yerleri ve Türkmenleriñ sanı soň yanı görkezilyär bolmasa Türkmenler Ovganıstanda

95 öñkirākler mundañ yigirmi yıl öñ anık bazı manbarlarda iki milyondan govrağ görkezildi hāzir üç milyondan govrağ aşan diyip Türkmen görkezilyor men oña anık diyip inananyan üç milyondan anırda Türkmen Ovganıstanda bardır sebābi kopısında kimlik yok.

Söyleyen : Abdul Halık Koyuk, 56 Yaşında
 Derleme Yeri : Andhoy, Faryab
 Derlenen : a. Türkmen Göreşi

-a-

Göreş ol vagtda bolyor ki siz bizler sünnet toyda da etyorlar hoş ya bolmasa kelin alma toy diyors kelin alma toyda da etyorlar. cavanları cemliyorlar ozal maksad bizler gödek çakılık diyors gödek çakılıkda maslahad etyorlar ki bir göreşem edeli göreş etmeli bolan suratında nāçe gödek oğlanları ki iş eder

- 5 yanı oğlanlar bolsa göreş jay diyip bir genişrāk vasırāk meydannan muña jay gurşıyorlar maksat muña amadalık göreş jay bir giñilşik bir mılayımrak yerden göreş jay gurşıyorlar. ana onnan göreş ki boldı agşam nan berilenden soň göreş jaya göreşe alakamand adamlar cem bolıbermeli ozala yaşulularımız baryor yaşuluların jayını alayda bir dört baş on sanak menceñi goyup
- 10 yaşuluların jayını alayda alyorlar. yaşulular onnan soň hemme merdem alakamand göreşler yada palvanları ki göreş tutyorlar bular cem bolanan soň hemmeler amada bolannan soň yaşulular maksat könerāk palvanlardan her tarapdan bir halis palvanlardan bir ikisanagnı mer meynan yanı hakem meydan ki göreş tutyan palvanların ortasında boldı bolmadısını aydar yanak
- 15 yıkılan yıkılmadığını dürüst aydar yanak adamları öz yanına çağırıyorlar bulara fatiha beryorlar ki sen şu hakem meydan sen ondan soňmısağım göreş indi Türkmenlerin ortasında iki rakam göreş biri dogrı göreş diyors birisini yaka göreş diyors bazı yerlerdemisānigim ikisini birden goyyor bir çanagın içinde kanto menyanınāseleri getirip yaşuluların yanına goyyorlar
- 20 serpaylaram yaşuluların yanında bolyor ki kaysı palavan berende yanı yıkan bolsa şunja serpay bermeklik üçin uval çanak yanı mısıl Türkmen dilinde oval çanak diyiliyorlar iki çanak goyyorlar bazı yerlerde dogrı göreş bar yerlerde dogrı göreş manısı gucaklama göreş böyleki göreşimiz ki bar yaka göreş yakadan tutuşyor. onnan soň ikisini birden goyyorlar ki mana bu çanak dogrı

- 25 palvanın oval çanagı bul goyyorlar ki hoş yaka göreş tutyonıñ adamıñ oval çanagı her haysına mysal bir münnen ya bāş yüzden barga goyyorlar ki her kim berende bolsa şuni almalı bir muñ afgani yada iki mün afgani bāş yüz afgani her kim nazar ba toy cayıñ ıktisadına görā şoni şodip goyyorlar. ana
- 30 ondan soñ bazi yerdemisānigim şu gödegiñ ya şu öylencek oğlanıñ ülpetleri kader malumlık diyip bir nārese barki her kaysı bāş yüz bir mün men tarapdan diyor goyyor çanagiñ pulunı ya ceglāp her kaysına neme etyorlar. onnan son şu rakam bolup dānigim uzal canak berende bolsa kim ki yıksa getirip serpayını beryorlar bazı yerlerdey ki bar dogrı göreş yok mısalı andhuyda
- 35 dogrı göreş ravaç dāl bir yaka göreş ravaç akca ya farzen deryayboyun garkın hamyab uluvallık- lardamısahım dogrı göreş hem ravaç andhudamısahım serf yaka göreş yaka göreş goyulsa oval çanak ki berende bolsa ikilenci çanak goyyor üçlenci çanak her kaysı şoña nazar ba tawanna layık ovalı göteriyor güvni uryor oval çanak alcak güvni uryor ikilenci çanak alcak onnan güvni
- 40 urmadıklar üşlenci çanak maksat her kaysı birek biregine güvni uren eger men şiniñ bilen barabar gelerin diyen adam mukabilına çıkyor. çanak goyulsa bazı adam ki dayavrak sagdımırak bolsa oña kığıryor ki çarçı diyip ortada bolyor ki çanagi ertip ortada goyyor çarçı kığıryor o... palanı palan mısalı ad bersem Ahmet palavan adam barmı kığıryor kığıryor kığıryor eger şoña adam
- 45 tapılsa onda mana Ahamad palvanıñ mukabilına Mahmud palvan çıkdı ana bul iki cora boldımı yanı iki barabar bolsa camakar bolyoru giyyoru camakar göreşin asbabını giyorda gelyor yaşuluların yanına yaşulular bir fata beryor Hudavand abray bersin Allahu akbar bular aylanşıp duver tutuşyor ana kaysısı yıkıtsa galıp bolsa onun serpayını getirip şul ortadāki hekem
- 50 meydanlar yıkan adamı gitirip yaşuluların yanında serpayını alıp beryor. gadımlarmısam bartı toyı ki ıktisadı barlı bir adam bolsa üç gicedām göreş beriberyortı iki gicedām göreş beryor şupellām mamulı koprāk gündiz hem bolayo gicedām bolayo bir günde diyen yanı tamam etyorlar bir günimisām ana bir top diyip ana oğlanların nemesi valıbal top onyanaga sarf edayorlar
- 55 şonyanak koprak şupelle bir gice bolyor koprāk gündiz günenem bolyor sahal nemerāk bolsa merdem koprāk gelsin diyse gündiz bolyor gice tarapdan kân

şupelle kân bolanyok anda sanda bolamasa koprāk gündiz tarapdan bolmaga aylandı. gatnaşık nazar ba mıhman diyip ya mısal anhoydan daşardan mıhman çağırılşa şebergan akça ya her etrap velayatı getterāk toy bolsa çağırıyorlar

60 mıhman alyorlar o suratdamısanıgım bāş münj altı mün nefer hem neme bolyor yegirme çanak hoş on bāş çanak şonyanak cora diyors şonyanı cora göreşler tutulunyor. menem navcavanlıkdan bir on altı yaşımda diysemme on altı yaşlarımda azmaz göreş tuddum onnañ soñ menki ahırı kırkaca bardı ba hisab ortada goyup tutup yegirme tört yıl tudandırın men şonı ahırım kırk

65 yaşda soñ bülkül goydum mazar şerif akça mazar dövledabad maimene gürzuwan anhoyuñ özlerinde her yerde şörlerinde maksat barandav bazanda bolup göreş tutdum umuman aytsam koprāk birinci çanakda koprāk tutsam maksad baranda bazandalık her işdede hem bar valikin koprāk şu yigirmi törd yılınj kopisini iki yıldan üç yıldan başgasını maksad uzal çanakda diyayında şonda tutdum.

6

Söyleyen : Ogulhan, 74 Yaşında

Derleme Yeri : Gorgan, Faryab

Derlenen : **a.** Türkmenistandan Afganistana gelme sebepleri **b.** Pıgamber toy

-a-

Türkmenistanıñmısa nirden gelenni bilemyog onuñ lebap diyip barmış kerki diyip barmışın özä kerkiden gelen bolaymasa bolar gaç gaçmısa iki mertebe bolanmışın iki mertebe bolupdur kaçıp gaytmak bizleriñ agamızdanı şonuñ yolunda ölen Hudayberdi atamızınj doganı şöhid ölen kaçıp gelmān uzalmısa

5 sarı ors gelenmiş sarı ors diyip ors gelenmiş o pakırlar aydanmışın bizlerden hiç helāket yok hāli bir gara ors gelecek soñ sizleri pırarı eder dimiş sarı orslar aydıpdır. soñmısa gelipdir olarbosa gelipdirem soñmısa pırarı edipdirler şunyany şul güllāp otıran yılınj şu vagtında güllāp otıran erik bar eken şudañı gelip errelānmiş ak gül bolup galanmış zorun görse şul öyde çıra yakıp

- 10 gundaglınam taşlap gaydanmışlar biliber şınça zor görüpdirlər göçmedik gıyzlaram kapasa salıp goyupdırlar şınça zor gören eskisiz kapasa salanmışlar indi şöpelle şul adamlar bolsa toksan üç yaşacaktı toksan dört yaşacaktı anırmısa yeddi yaşında gelyor şular yeddi yaşında indi barabar bir kem yüz yıl bolupdır şuların geleni pırar bolanı pırarını gören daglar diyip bağşılaram
- 15 aydyor onı pırarı kaçmak pırarı yaynamakda bu o pellā orsiyed diyertiler onun adı indi Türkmenistan boldı onun adı o pellā meymine barortılar onsañ kabıldan uçurtular kıyamattı gitmek indā akgineden gedip otırlar gelip otırlar. iki sapar kaç kaç bolupdır bular soñkıda gelyor güman yüz yıl bolupdır indi özā kergiden gelen şular kergi diyibem bamış lebaş diyebem bamış onıbusa
- 20 bilemyok hāli dogrımı aytcak iki sapar kaç kaç bolupdır. kapır bolmalı dinimiz orsa övrelmesin diyor atañ kapır gayrı dindir dindan çıkmamak bolup gaytyor musulman bolup iki sanı gızıllı bilezek gızıllı diyayor aşagımisa kumuş üstimise tella su cayılan ana şonı şonça yıllap ogrın saklan ekenler orsdan ogrın namaz okuyor ekenler namaz yokmuş örde hā şu vagtların
- 25 görürünj şuları ogrın alıkgelenegeni soñ getirdi şul haltası deşim deşim deşim siyh sokupdırlar şudıp ödip bödüp aşırıpdır özā soñ ana belezik ayal belezegi aşagı kumuş üsti tilla su çaylan men yetmiş dört yaşadım.

-b-

- uzaldanam bar ol Pegambermize hatım çıkartyorlar ak goyun toy diyorlar oña altmış üç yaşında edilyor. bizlerā ol yılmısa edip bilmedik altmış üçdebise yıl bolmadımı bolmadımı soñ bir pille etdik ol pillā kette agama bir pütün Kuran çıkardıp goydum pegambarlarımızın hakına toyını soñ etdik üç
- 5 mal soyup berdik üç malın gıştinām az görüp bazardan alıp berdi düzüv bir toy berdik Hudanın özi kabul etse kop adam gelyor akşamam edilor ertirem edilor Peygambermize hatım çıkılıyor. Peygamber toy diyiliyor oña sadagası bolayın hemişede bara hemişede bara Peygambarlarımız biller üçin kança can uryor olar. mana menā şupille on iki Kuran çıkartdım öten yıl altısını
- 10 çıkartdım bu yıl altısını çıkartdım Peygambarlarımız üçin edibermeli bolor ayalam aydılor erkegem aydılor erkegenkām bir ayalınkam bir.

Söyleyen : İbadullah Bâş, 60 Yaşında
 Derleme Yeri : Andhuy, Faryab
 Derlenen : a. Kız isteme b. Kecebe nasıl yapılır?

-a-

Bizler uzal atasını göryors atasını görennen soñ uçete savçı baryor savçını soñ yañadaktan barıp atasına aytyor mana palanınıñ oğlını siniñ gıyziñe şular söz aytyor sen şu babadda nāme diycinñe onda bul aytyor ki men famılım bilen bir maslahat edeyin famılım şunu neme etse biz kayıl bolars biz berers enesini

- 5 göreli doganlarını göreli diyor. soñ anı bir gün vagt alıyor bir günnen soñ şul gice famılı bilen maslahat etyor soñ ertesi oña haber beryor ol aytyor bizlerā sizleri hoşladık sizleri sizler geleberinñ diyor soñ bolar yañadaktan gelyorda soñ bir yerini belleşyor öyne baryorlar ya öye gel diyor öye barsamısanını şu tayda belleşip soñ şutayda subsabogı edip gaytyorlar nerhi onbāş münj ta on
- 10 altı muñem bolyor on bāş münjem bolyor on sekiz münjem bolyor dalar hesapdan on sekiz münj dalar şunu kabul etyor alcak adamam bercegem şu aytyon zadım sırf galıñ mahri soñ on sekiz münj daları kabul etse muña iki sanak goyun kırk sır bürünç ana şınam munuñ gerdānine goyor bulam alcak tarap munı kabul etyor soñ yañadək munı soñ otayda subsebogı etyor
- 15 subsebogı edenen soñ bir iki sanı nan tört sanı iki kısım pelverde beryor gaytyor. son bir maña aytyor sen ya şişenbe ya çarşembe günü gel mana tört sanı kavumuñ bilen diyor son bul aytyor sayı soñ çarşembe günü bular barar on nefer bu çetden geler on neferem özi cemliyor şutayda soñ gıyz tarap nahar berip on sekiz münj dalar mana bizler şonı kabul etdik diyor on sekiz münj
- 20 dalar galıñnam orta neme edip palav hemme nāsāni berip şu tayda yalıgam yayradıp şutayda duahayır edip bular son gityor. bu barada aytsam galıñnı üzennen soñ gıyziñ galıñnı üzyor üzennen soñ bu çetā aytyor mana palan men saña sāhāt berdim çarşembe günü sāhādım bar sāhāt bercek şu gün gelde adamnı al diyor. soñmısañım bu şu çetden kovumlarını cemplāp şu cetden

- 25 sähādini men aldım mana men yatdan çıkarma etcek ya erte bazar günün ertesi
duşenbe ya şişenbe bizler etcek şunu soñ şu tayda kovumnu ertir sāher çaya
çakıyor şu tayda hat pitip soñ dört ulusvallıktan nefer aydıp şu tayda yatdan
çıkarmasını edip şutayda bular palav berip göybeyor. şogünü yatdan çıkarma
etyor ertesi akşam gödek nahar etyor büyüğüni bir gün orta geçirip kelin
- 30 alyor kelin alıp gelen soñ gicedām nan beryor üç gün devamı bolyor şupelleler
üç gün devam etyor kadımlar dört gün devam etyortı yençe gaytma diyip
yenñani gaytarıb ertir sekiz bice nan beryortı kovumlara.

-b-

- Kecebāni bizler muñ yanı etyors bizler oval düyāni alkelyors soñ düyāni
alkgelennen soñ düyāniñ yanında yan ağaç diyip iki sanı o çetine bu çetine
miner yanı şu yenñesi bilen gıyz miner yanı yan ağaç diyors şunu neme etyors
soñ yan ağacını soñ gurşacak pillāk darahdan barıp iki sanı çöp alıp gelyors
- 5 çöp alıp gelyorsda yogın dāl nicege çöp alkelyors gatlanır yanı soñ ortasına
yüp berip şonı mākāmliyors da soñ şo yan ağacın o küncine birini tekyor bu
küncine biri tekyors ana şödıp dört sanı neme bolyorda dört yerine dört payasını
şon yanı tekilyor uzın şödıp sokulıp goylar yanı soñ şol üstine bizler nāme iş
etyors muña daş tüveregine mākāmliyors üstinnen yelin taşıyors
- 10 yelin diyip bir kadım dokulan nemeler bar onuñam üstine soñ gıyz görenmesin
diyip üstine neme taşıyors o nāme diysek şal ana alınnan tutyors şu kecebāniñ
kıyz neme etmez yanı yüzeni şudıp mākāmliyorsda soñ düyāniñ kotus goyyors
düyā soñ ana ayagna takıp zeng goyyors gañrav takyors düyāniñ ayagna onnan
soñ gerdenne neme takyors can ana onı takyor şunyani
- 15 edip adammızı alyors. şupillenem ulanyorlar şupillen ānānat yetenyok
Türkmen bar yerde kecebe bar Türkmen hemme yerde kecebe gurap alyor
kecebāniñ yanında soñ motaram bolanyok bir otuz kırk araba cemliyorlar
gıyzlaram kelinlerām maydalaram şu oval düyāni takyorlar düyāniñ ızından şe
gıyzlar oval teprek çalar yanı gıyzları şu gıyzları kecebāniñ ızından
- 20 goyyorlar on ızından ol ol tirkeşep gidi beryor birek biregi soñ şödip adam
alkelyorlar başga çak ulananyoklar yeke kelin alçak pillā şonı ulanyorlar.

Söyleyen : Abdullah Koyuk, 67 Yaşında
 Derleme Yeri : Gurgan, Faryab
 Derlenen : a. Göreş b. Keçe nedir? c. Kız isteme geleneği ç. Oglak

-a-

- Görşem imsem bolmuyor göreşem bir toyda bolyor toy bir adam oğlunu öylendircek bolyor eger onun kuvatı darayısı koprāk bolsa ketterāk toy etyor eger sāhel darayısı kemrāk bolsa kışlak toy etyor onnan sāhel ketterāk bolsa ulusvallıgıñ hemme yerinden aytyor onnanam kuvatı koprāk darası koprāk
- 5 bolsa başga velayatlardanannm aytyor mana bizleriñ toyumuz bar göreşimiz bar bağşımız bar hemme nāsāmiz bar diyip gelyor her kim andhuydan daşardan adam aldılsa onı mıhman alyors her kim her kavumlardan mana palanı kışlak palanı velayatıñ mıhmanı menen palanı ulusvallıgıñkı menen diyip olar her kim özleri mıhman alyor. soñ ana agşam hemmesi cemleşyor
- 10 soñmısa hanı göreş etyorlar mısıl göreş edende her göreş tutyon gruplar bolyor her göreş tutyonlar toppak toppak gelyor mısılı toppak toppak gelyorda onun içinde bir boldı bolmadı her bāş yerde toppak palvan otursa her toppakdan bir nefer hākem meydan çıkyor ya yıkıdı ya yıkan yok ya yıkıldı ya tartaklaşanda ayrrar yanak her toppakdan bir nefer çıkaryorlar bellāp
- 15 bāş ya altı nefer şol ortada bolyor oña āhkām meydan diyor bir urşara goyan yok goñuram diyorlar asıl goñuram diyorlar bizleriñ içimizde goñur diyorlar āhkām meydan ana boldı bolmadıgı aytyona āhkām meydan diyip şuları aralaşdıryona goñur diyip oları kığıyor kığıyorlar her toppakdan aşna palanı mantıkadan palanı goñur gelsin palanı toppakdan palanı goñur gelsin diyip
- 20 dāni hemmesi neme etyor soñ bular goñurlar dövre bolannan soñ belle bolyor aşnalar goñur adamlar geliñ şörā yaşulular buyerde düşek yazıp otuyor. hoş oña serpay horcuna salıp gelyorlar bir tabaga kand salıp gelyorlar mısıl bir tabak orta goylar yanak onı soñ şol kavmuñ yaşuluları hemme rişsefidler örde otuyor ki şol göreşi görüp boldı bolmadıgını aydyor koprāgi şılar olar

- 25 goŋurlar bir aralıyon mısalı galad tutsa galad tutmaŋ ona soŋ ol adamıŋ kuvatı koprāk bolsa kette tabaga göya bāş yüz dalar diyse ikilencisine tōrt yüz dalar üçlencisine üç yüz dalar yüz yüz dalar kem düşirip ahırında soŋ bir bāş altı tabakdan soŋmısa hemmesi bir nırh bolyor ta göreş tozınça adam alakamand tutcak kop bolsamısa hım şonnan soŋ yüz dalardan ya mısalı ondan bārrākden
- 30 edip soŋ pes belend eden yoklar bāş tabak pes belend etyorlar uzal duvum sevum çarım pencem şol bāşden sonkısımısa hemmesi bir gıra deŋ goyulyor nāme goyulsa onnan soŋmısa alakamand tutar yanı adam koprāk bolsamısa hım ta tabağı alınmanı goyınça göreş edip otıyorlar. eger tutuşyon adam kemrāk bolsamısa hım yigirmi tabak goyulsa ya otus tabak goyulsa soŋ
- 35 şodip göreşi tozdıyorlar. elli cora bolyondır eger nufus nefer koprāk gelse nefer koprāk gelmese otuz cora her cora cora bolyorda taka dāl iki tarapdan tutulyor cora bolyor elli altmış cora bolup tutulan gicelerem bar eger toy ketterāk bolsa bir gice iki gice üç gicāce göreş bolyor toy giçirāk bolsa bir gicede dogā pata edip çasııyorlar. onnan nemerāk bolsa iki gice akallan üç
- 40 gice göreş bolunyon toylaram bolyor beşarti mıhman edilip uzakrakdan gelinse onçalık yerden gelen soŋ birdan toy halas bolmasın diyip soŋ onı soŋ uzakrak süyorlar göreşini hodi öz ulusvallığında bolsa ana bir gice bolsada bolayo iki gice bolsadam eger etrapdan adam aydılsa hatman üç gice göreş bolyor. bāş yüz bir mün nefer cem bolyor oŋa oŋa sıgmıyor onnansoŋ ana
- 45 meydanrakda ya yine bir hemsayasınıŋ huvlısı ketterāk bolsa ya onda onnanam bolmasa bir vası meydan bolsa şōrā cemlenp onuŋ cayını gurşıyorlar mence eltip goyorlar düşek yazıyorlar soŋ göreşe gelen adamı eltip şōrden hatırlap şōrde otırdııyorlar. ovallar bartı mısanı gice tarapdan bolyortı şepelleler mısanı indi bir Ovganıstan şupelle bir inkılap gorav bul
- 50 özām mundaŋ varhatalık etseler misāni pişinnen soŋ ta namazger şama çenli göreş etyorlar asıl uzaldan göreş bolanmısanı agşam nan iyilip çağılık bolyor örde adam gelyor ol adamlar nan panı iyennen soŋ göyā mıhman bolup gelen adamlar mıhman cayından nanını iyip bolanan soŋ hupdan okulandan soŋ cem bolup ta gice kıyamaça göreş bolyor.

Keçe diyilyor misal koyunun yüninden bolyor. koyunun iki gırkımı bolyor goyun sunbile ayında bir gırkılyor suvur ayda bir suvur ayda gırkılan yünnen goyunı yüninnen keçe bolmıyor onnan yüp bolyor egrilyor ya körpā salsañ bolya düşek etsen bolyor şu tıramada gırkılan güyz ayında sunbile ayında

- 5 gırkılyon yünmisām keçe bolyor. oval onı pākizelemeli soñmısam Türkmenlerde tar diyip bir nāse bar tarañ tarañladıp kakyorda tütyor onı el bile tüdenyok maşınem dāl bir eleki diskāh bilen tütyorsuñ hiç çañam goyanyok ol yünün her tarını alayda etyor soñ eger diyelim şonı düşek etsek bolsalarmısanı yüzine şu yünnen azragını alıp gızıl gara renklāp dāni onı
- 10 yüzine keşde basıp soñmısanı soñ basyorlar soñ onuñ öziniñ gamışı bar yayradıp iki gamşın ortasında goyup soñ munı şodıp togalap togalap su sepip togalap su sepip togalap şodıp gatııyorlar. eger adırak keçe etcek bolsa bir sada keçe etcek bolsamısa bir regnenem edip gidiberyorlar. diyelim mıhman dıvala oña muña düşān görnüšli yere goycak keçeleremisani şu her rakam yün
- 15 her rakam renge renklāp soñ hemmesini yazıp bolansoñ yüzine şondan gül basyorlada soñmısa aşagina üstine gamış goyup soñmısa şu togalamana başlıyor her kança şu māhnatı kop etdiñiñ tayı mākām bolyor ana ödip keçe ediliyor. yöne ol goyunuñ hemme yünām keçe bolanyok onuñ goyunuñ şul gırkılyon vagtı şu güyzde gırkılyon vagtındākisi keçe bolyor yazda gırkılyonı
- 20 soñ keçe bolup toppak tutup bilmiyor. dakterler aydandam ya kadımı adamlar aydamlar hiç tapı bilseñ şu goyunuñ yününün üstinde otir goyunıñ yügünnen halılaram bolyor halılaram goyunuñ yününnen hemme halı şüpillen koprāgi azmaz meselām goşulan ol keçā az hiç onda şek yok ki hemme daktere barsañam kadımı adamlaram hemmesi keçe düşegiñ üstinde otir diyor elbetde
- 25 şol canıña parım ya onnan ayag ağır diyip zad diyip şu nāseler bolanyokdur koprāk ovallar bir bad yetipdir aslan bu keçe gürrün şüpillen yaman ravaç bolan her kim şo halını goyup hemme adam dıvalına layık keçe etdirip gülli keçe etdirip korāk tamlara barsañ şüpile keçe düşek keçe kop bir yağşı nāse ata bablarmızdan galan miras ol bizlere onı kızıl gara gök şol renklere

- 30 boyyorlar maksad şul halının nakşası yanak şol keçäniň sadda yününü misänim ozal yağşı tar edip zat edip danı soň endigänliyorlar yazyorlar şonı keçe etcek yerine nemäniň üstine gamışın üstine yazyorlarda indi şonuň galınlıı bolar yanagından soň şol gül edilmek üçin boyalan nemeleri soň üstinden goyyorlar soň şödip nakşa edip soň üstinden yinedäm gamış verip
- 35 ana soň togalar bermeli ana onuň nakşasını aşakdan göreyin diyseň yok halis bir yüzenine yapşırlan yüzine berilen hemme yerine berlendäl. Keçe yüzler yıl keçe bu dünyä bina bolan bāri Türkmen içinde şu keçe bar.

-c-

- İndi toymısına ana bir adamın oğlu kette bolıberse öylendircek bolyor kıyızı belagata yetişse goçermeli bolyor bul bir islamda bar nārese onnan soň ana meniň oğlım yetişipdir diyip dāni soň bir gıyızı bar adamınka barıp görüyorlar halaşsalar iki tarabam halaşsa makullaşsa aşna oğlan onı makul görse gıyzam
- 5 be istila ruyatem bolmasam içerden biliyorlar ki şonı makul görse soň munı aşna sen men bilen guda bol diyorlar ana soň ol adam aytyor ki gövnine makul bolsa aşna bolars onda māhir nāme alcak onda māhirem ana şınça ilin günün beryonni iki tarapam sayı adam bolsa bir on mün dalar ya on baş mün dalar o nāsālerem şol iki tarapın rezayatı bilen o kaysı bir keskit kazı kesenem
- 10 dāl ol bir halaşsalar şınyanagam berip yörler eger bir şol gıyızın özine bir kem darayırak adam bolsa şının özine masraf edeyin diyse on mün dalardan on baş mün dalaraça kalın etyorlar. kalın etyorlar ana birbad özibilmese bir yıl altı ay patalı namzad bolup göyā doga pata edip yörıyorlar bir yıl altı ay pulını mulını bercek zadını halas edennen soň bular soň toy etmānā bir gün sāhāt ber diyip
- 15 baryorlar bir ana kaçan bercek diyip baryorlar şödip asta asta defetendan bolmasam bir yıl altı aydan soň munı saylanşıp soň bular ana öylencek yigiden alayda tam gurşıyor göşşek gıyzadam soň oña gurav etyorlar gıyzlık halatında goyman soň oña bir bıyerā barannan soň gerek nārsesini alıp beryorlar alayda bir öy bolyor alayda bir famıl bolyor özine layık onuşam
- 20 masrafı bar gıyızınam masrafı bar pulı alıp hemmesi atası kisesine tıkip durmasam şu gıyızınam şol durşuna çıkarıp goybermiyor şolam erte birgün

şılam bir ruzgār bolar diyip hemme ruzgāre gerek nārsāni şul gıyzına şol adam alıp beryor şul alan pulundan koprāk pul alışlğam şu sebāpden onuñ ana soñ Huda barabar getirse ana soñ şödip toy etyorlar. ovallarmısanı tokkuz

25 bir dokkuz bolyortı şipillelermisāni kette tokkuz kişik tokkuz kişik tokkuzda göya körpe tikcek bolsañ yastık tikcek bolsañ bir neme masafanı bir hepde uzakrak almasañ bolyor şunu on on bāş gün oval şoña bolar yanak körpelik yüzeni leddesni alıp berip kaysı rakam körpe bolyor leddelerden kālālerden alıp berip eltip beryor şol bizlere bir destor şol içine salıyon nārsānimisam

30 şol gıyz bercek adam beryor pahta salyor yün salyor sen körpe bolar yanı kālāsini alıp beryorsıñ osañ olar pahta salyor yün salyor özleri içine salyor onnan soñ galyor ikilenci tokgızı kette dokkuz diyiyor ondamısanı gicek kālāsi mesalı an şeyi ki şol gıyza gerek kālā tarapdan koş ya başga başga hemme nāsesni şo gıyziñ gerek nāsesini şo tokkuzda alıp baryorlar rengā reng

35 kālā şipilleler hana her rakam kālā çıkanda ana soñ öyinin familna iyilip içiler yan zadıñ esbabınımisa atası etyor ana onnan başga şu giyler yanı kālā eger sandık şu nārseleri hemmesini alcak adamlar tarapdan baryoru soñ şödipdāni ana bir alşıp berşeli diyen pillā diyen vagtlarında baryor alşıp berşeli yakın gelen pillā şol nārselerni hemmesini sepselni barabarlap soñ toy etyorlar.

40 olam şul adamıñ ıkdısadına garap şul adam toy etcek adam zayıprak bolsa onda bir keçirācek göreş edip öz obaları bile öz kışlağı bile bolaryanı iş etyor eger darayrak bolsamısam kette kette göreş etyor göya öz ananatı aydımını aytdırıyorlar ya hana maksad tablıg beryon mollalar hemmesām bar top oynuyorlar hemmesi ol hal ba gudrat toy etcek adamıñ şu toy etcek adam

45 zayıprak bolsa bir öyle pöylerāk edip etyorlar toy etcek adamam ıktıadam barabar bolsa ondamısanı nāme gövñüne gelenni etyorlar hatta oglak beryorlar güreş beryorlar bağşı aytdırıyorlar top oynatıyorlar hemmesām bolyor. ovallarmısanı şu bir hili baylar kırk günlāp palav berip yüren baylaram bolyor onı bizlerem bilyors kem kem bilyors şüpllelermisāni şul

50 tokkuzı erte tokkuzı gitcek diyen gicemisāne şu ölen yeteni çağırıyorlar daş tüveregniñ o musıbat gören adamları bir yarım kovumlardan ölen bolsa azadarlı adamları çağırıyorlar yaşlı adamları ana bizler erte tokkuz uzatcak diyip ana bir

gün ovalınnan şol adamları çağırıp ertesini tokkuzni uzatyor. tokkuzni uzadannan soňmısanı soň ertesinnen soň bir palav beryos ki mana

- 55 biller toy etcek tokkuzmızı uzatdık mana indi gelip bakışın toy etcek yanı geñeş şeikle hemme kovmuñ yaş ulıraklarne aytyorlar her kovumnan aşna biller toy etcek eger şul adam darayırak bolsa mıhman alsañız her kim yar dostını mıhman alsa başga velayatlardanam alsaham ıhtiyarı bar biller toy edip bercek bolmasa mana o gışlagdan bu gışlagdan tört ulusvallıgımızda
- 60 bizler tört ulusvallıga layık toy etcek şunu nädip eders kimi aydars diyip soň bir maslahat etyorlar soň her kışlakdan bir muysefidrāk adamı diletıyorlar o pellā bir tanıyonrak adamlarını ana soň ol adamların her kaysı eline bir hat alyorda öz obasın hemmesini goyman bityorda soň falan gün soň kelin alan günün ertesimisanı kelin alınçamisanı şol bir geñeş diyor hem bir hatım
- 65 etdiriyorlar mollara hem şol geñeş diyor hem şo toya aldılcaak adamları bityorlar hem geñeş bolyor hem hatım bolyor. ana soň ertemisanı kelin alannan soň kelin alan günün ertesini yeñe toy diyip edip beryorlar ondamısam şol hata bitilen adamların hemmesi gelip toya gelip gatnaşyor tört gün devam iyyor şu pillānıñ toyıları dört baş gün onnan ozal koprāk etyortı bir hepde
- 70 ozalınnan tokkuzı gedennen oba hemsayalar baryp gelip şu pillāmısam onnanam aňsadterinām çıkararlar munuñ hatta bir bazar baryp otalda şu alcak gün toy edibem muni gutarıp otırlar yöne şu Türkmenler hālām şul otala barıp toy etmān mana şol dört gün baş gün toy oba hemsayasına berip gatnaşyorlar Türkmenler hālām bir hepdeden ta dört gün baş güneçā toy devam iyyor.

-ç-

Oglagamısanı yazdamısanı oglak bolanyok oglak salkın düşensoñ bolyor yazdamısanı şol oglak çapyon atları eyeleri bakıp semirdip üstine bōrap yatyor ol bir baylırak adamlar barlırak adamlar her kaysı birek ikisanak akallan on at bakıp otıran adamlar bar. ana soň mizan akrab bolup salkın

- 5 düşennen soñ atlarını muni gezdirip taplannan soñmısanı bir adam kelin alcak bolsa ya ogul öylendircek bolsa ya bir toy etcek bolsa mana oglagam bereli oglagam edeli diyipdāni soñ şol oglakçılara soñ toyda şol geñeşde aytyorlar ki

şo biller oğlagam bercek palan günü oğlak bercek şu güne çenli atınız tap bolan mı bolmadık mı şu gün atı tıyyarlamalı diyip hemmesi habarlı bolyor at

- 10** bakyon adamlaram toy bolsa oğlak bolar şol atam bakyorlar olar şol oğlak çapars diyip toy çapars diyip ya bayramda çapars diyip onnan hemişe ol adamlar habarlı bolupdur. ana soñ oğlak erte oğlak bar palan bece oğlak bar diyen soñ zatları tayarlab at ādik bir kette meydanda bir tarabna bir tarapı cūr cūr diyon yerindemisāni hemme mence goyup yabir tılar goyup biyerdemisāni yaş
- 15** ulular adamlar otıryon yeri şu cūr tarap o aņrakdamısam bayrak diyip bir nārse etyorlar onnan aylap getirseñ ya göter şu cüre höcegi goyarlar mana şol munça puluñ bar mısali ya bāş yüziñ bar ya bir münñ bar ya on münñ bar diyip nāme diyip aysalar bayraga eltip taşlasañ munça puluñ bar diyip pes bayraga eltip taşladımı pes cüre getirseñ bir iki goymalı oña cūr gın bolyor
- 20** hemme bikar atlaram cūriñ içinde bolyor şonı getirmecek bolup şonı ayırdırmacak bolup ana soñ cüre getirsemisanı cayzası koprāk bayragamısanı bir şol ortadan alıp çıkdıñ at çapsa barayor oña onuñ bayrağı kemrāk bolyor cüre getirsemesāni bayrağı kop aytyorlar hatta soñ cüre getirmān duran bolsa göya on mün rupıya aydılan bolsa yañnan munı götere goyman mindek
- 25** mindek bolup hās gızıp neme ediberse bar on mün on bāş mün boldı cüre getirseñ onnan merdem has zorlaberse şonı getirtmecek bolup hemme zadı gızık etcek bolyorlarda onda bar yegirme mün boldı diyip soñ şo halatda üstine basıp cüre getirşikmısanı ana andhuda göya bir ulusvallıñ oğlagı bolsa onyalı ağır bolanyok eger başga velayatlardanam toy ketterāk bolup
- 30** çağırılıp ya şu atcılariñ özlerām etyor oğlak şu at saklıyon adamlar toy bolmasa mana özleri aytyor ki biller ol ulusvallık palanı velayatları diledip aşna şu yerde bir oğlak edeli oğlak edeli diyorlar ondamısanı onda has oğlak kette bolyor ondamısanı iki üç velayatıñ atı gelse nirde sagdım sagdım atları gelip ondamısanı soñ onyanı oğlak bolsamısanı adam galmanı hemmesi barıp munuñ seyline baryorlar.

Söyleyen : Sahi Serkar, 63 Yaşında
 Derleme Yeri : Gurgan, Faryab
 Derlenen : a. Ekerançılık

-a-

Ayanda ekceggiñi şu yıl şudgār edip goymalı ayan ekceggi şu yıl şudgār edip goyyorsuñ soñ şonı bol bol bolasa su bolsa suva yakıp soñ ekiliyor eger su yok bolsada soñ şonı mizanda ekseñ bir nārse irkirāk bolyor yağşı bolyor soñ su beryorsuñ ana soñ barıp barıp kışıñ içinde ced dalu içinde yakyorsuñ onnan

- 5 soñ hemelde yakıyorsuñ iki bolyor indi Andhuy ziminde soñ suvurda yaksañ dānāñ suvı bolyor soñ özini yetiriyor her kança dānesini ana soñ cavza diysen pişyor soñmısa mayda mayda oryorsuñ zimin esbap bolsa yağşı bolsa bir sirā yüz siri seksen siri elli siri beryor. zimin yağşı bolsa suvı yetse ziminde başga haşarı bolmasa bolmasamısañım kem beryor hemmsi mahnādiñe köşişñe
- 10 yaraşa zaddana. bir safar zimin aab edip üç safar yaksañ yağşı hasıl beryor zimin abimise sörülmezden oval ediliyor yakılıyor. şudgār diymek öñünden akdarlıp goyuluyor ayyanda ekçeğñ şu yıl çeppe edilip goyuluyor şudgār manısı soñ zimin aab bolanyok su içen yok ekilmānkā ekilmān su içmān ekiliyor hemmise soñ ta bir su içinçā şudgār diyorlar oña su içen soñ yek aab
- 15 soñ do aab diyor soñ se aab bolsamısanı soñ halas bolyor. başga velayatların zimini onuñ bilen bolanyok yere görā fark etyor. arpa soñ cedden soñ ekişñ bolmıyor soñ arpanı bugdayı ta hemeleçā ekseñem bolyor hütde ekseñ soñ cuvzada bir su diliyor sennen.

Söyleyen : Ogul Bibi, 65 Yaşında
 Derleme Yeri : Gurgan, Faryab
 Derlenen : a. Boldı çakılık

-a-

Ana şol oğlan bolsana şonı etyorlarda şatlık edip şoña adına bolanna onı hemme adamam edip yörenyok deññā bir adam etyār. himmeti bar adam hemişādā etyor himmeti neme etmedikbosanı oval bolanı bolsa etyorlar kāsiniñ ozal bolanı bolsa tapıp duran adambosa hemşādām etyo. himmet

5 yetenmisāni kop kārāk sapsınam aytyor dakırrak bolsa öziniñ dayı özininiñ onsunuñ kelniniñ deger değışlisini aydıbam goyyor ol öziñe bağı iş hemişādām ba uzaldan ahıra edene ruvaca indā hamahadam indi kopeli berse mähālle kop bolsa şol uzal bolanı bolaymasa edilenem yokda yabir palanča gıyzıñ izindan bolan adamam gudratı yeten etyo ana şunyanı geñ bābegemise

10 etyorlar etmedim diyen adamlaram. ana bolman bolan bolsamısa etyorlar ana mamasını gaytaryorlar zad eden dayı dayzalarını gaytaryorlar dost yarları baryorda onka onyanak gözgarabosa barmıyon bolanyok yegan bolamasa.

11

Söyleyen : Sarvar Molla, 44 Yaşında

Derleme Yeri : Gurgan, Faryab

Derlenen : a. Cenaza Adetleri

-a-

Öli ölennen soñ yumak tarıkası üç metebe yumalı oval taret etdirmeli oval sag tarpını yumalı soñ çep tarafını yumalı soñ garnın sirmalı eger necasat gayrı çıksabusa necasat çıkan yeri yuvup goymalı munuñ taratı bozuldı diyip derinki yanı edip oturmalı dāl yuvunmak tarıkası bu rakam. Onnan soñ kepen

5 diyiliyor kepenmise erkeklere üç bolyor ezar lefaka kamıs diyiliyor lefaka manısı hemmeden ahırda çolanyor ezar onnan ikilence kamıs onnan üçlence erkeklere bolyor bāşmise ayallara bolyor ayallardamısanıgım hımar bilen sinebent diyiliyor yanı düşüne oralyor birām hımarımisa karsı yanak yankımisa lıfaka ezar kamıs bāş kepen ediliyor. onnan soñ cenaza goyluş tarıkası

10 cenazada göterilmeli sag tarpından başlap göteriliyor Paygamber s.v. aydan ekenler her kim şunı on gadam göterse her gadamnı yanı her kuftinde oña

gıyamat gününde hasap kitap saval covap yok diyip yanı munuñ savabı her kañça möhim ekeni hu yanı oval sag şanasına goyup bir on gadam yörimeli yañnan soñ sag tarapdan gelip izindäkini sag şanasına goyup on gadam

- 15 yörimeli yañnan soñ o tarapdan aylanıp çep şana goyup on gadam yörimeli yañnan izinam çep şana goyup on gadam yörimeli ana şu tertipde mustahak tarıkası şol. Kabıra goylannan soñ kıbla garadıp goyuyor ölini kıbla gardıp goyuyor kabıra goyannan soñ Bimillahi ve ala millete resulullahı diyip goymalı yanı Allanın adı bilen millete Resulullaha teslim etdiği diyeni bolyor.
- 20 onnan soñ üç mertebe menhā halaknakum ve fiha nouydikum ve menha nuhrıcikum taratan uhra diyip bir ayet bar Kuran şerifda munam okıp bir topura dem salıp ana onı bazı adamlar bilenem yok onı ana şu yankı ayatı okıp dem salmalı asıl mastahak tarıkası ana soñmısa düyānıñ hukkuci yanı edip gommeli ana onnan soñ o yerde şul öliden saval bolmalı şol adamlar
- 25 gaytmanka man rabbuka yanı seniñ perverdikāriñ kim diyip seni yaradan kim diyeni bolyoda yanı iyāñ kim o yerde cabap bermeli rabbiAllah diyip ve ma dinuka seniñ diniñ nāme dinel islam soñ Peygambar s.v. soramalı ve man nabiyyuka seniñ Peygamberiñ kim Mohammad s.v onnan soñ Peygammmbar s.v. eksini görgezip soramalı Matakolu fi hakkıha sen nāme diycek şu adamıñ
- 30 hakkında diyip ve abdullahı ve rasulih şunuñ özi Allanın bendesi ve Peygamberi diyiliyor. Eger kafir bolsabusa imani yok bolsa ah ah bilem yok diyip durcak ekenide eger şol savallara covap bersenmise cennet tarapdan bir ışık açılacak ekeni ol ölinin gözi yetmiyor eken bir cennetiñ bağlarnıñ ısı gelip yagtlık bolup durcak ekeni emma eger sovallara cobap bermeseñ bir duzah
- 35 tarapdan bir deşik açıp odu tüssü bolup yatacak ekeni onnan soñama bazı yagşılıklar azaplar bar lekin olar tafsirleri yaman uzak onuñ. Peygambar s.v. öliniñ yası üç gün diyen ekenler üç güneçenli şu ölen yerā barıp teselli bermek nanı şu yerā barıp iymek şeriatda dogrı.

Söyleyen : Abdul Şükür Gardaş, 57 Yaşında
 Derleme Yeri : Gunduz
 Derlenen : a. Halıcılık

-a-

Hup yagşı aydan kepiñize govandım menı adım şükür aga velayat kunduzdan bolyorum ulusvalı çardere karyayı aylıkmeçar. bu kisip adamızıñ kisipi men atamnan soñ takmın şördäki Kabilde mana hacı Kabibullah diyor ti caddada şonda atam etyortı onnan soñ atamnan soñ menen ulakan bir agam bartı

- 5 Abdul Gafur aga diyor ol etdi meniñ özimem takmın yirmi beş yıldan bāri şu kisipda takmın on yıl ya sekiz yıl mümkün Paşavur Pakistanda börleri naementi börlerde durup bolanyoktı soñ höra barıp nāme etdik onnan soñ geldik seksen togkuzda ahır yılında gelip Kabilden mana şu üçlenci menzen ittihadiye ovaldan sekiz tokkuz sekiz yıl bolyo bu kisipdi etyors. bizlerin
- 10 Gunduzımızda üç ulusvallıkda halı işi bolyo ve koyunam bar ozal koprāk koyun bartı öz goyınıñ yügünnen gurşap darak edip ödip dokıyodık indi hanı umuman bul goyunlar goyup gitdi mantıklar harap boldı soñ Pākistannan ya hanı başga Arap memleketlerden yüp gelip onnan etyortık Gunduzıñ ulusvallığında biri ulusvallık imamsahib diyor hemmesi Türkmen nişin onda
- 15 kop halı bolyor onnan bir ulusvallığına galayzal diyor ol ulusvallıgam hemmesi Türkmen nişin takmınan yüze toksan fised Türkmen nişin bizlerin ulusvallıgımıza ulusvalı çardere diyor bolam takmın elli fised Türkmen nişin halı işini etyor. Türkmeniñ tokıyon halısınıñ adları bolyortı oval ala bahmal diyortı soñ cınargül lebz Türkmende aytyortılar onnan soñ patmuskıl diyip
- 20 aytyortılar patmus ana farsıbanıñ labzı bolyor onnan soñ gagaznagşa diyip bizler tokoyortık onnan soñ vaziri çıktı vazırı nagşa diyip bolyor onnan soñ ana başga ana başırı dilinde bir Türkmen Başır adında özi görşadı onnan soñ tāze on on beş yıl oval halmamadı bir Türkmen ulusvalı akçadan bolyor adı Halmamad adında özi gurşadı rengini çıkardı şudip Türkmen dilinde halınıñ

- 25 rengini çıkarıp adını çıkarıp bizler gurşap otırs takmın üç yıldan ya beş yıldan bāri billeriñ işimiz yatıp galdı hukümet tavaccısı yok Türkmeniñ nāmesinde yüpi meydannan geldi şonja yagadandan goyun saklanıp goyunlak bolup hemme Türkmeniñ işiti şu goyun saklışlık bul yenede şu bolsa yenede bolcak inşaallah Huda mehriban yinede Türkmen şu işine devam edip
- 30 baryorlar inşaallah etcek Türkmen yinede nāmeler bolup barıp yatır inşaallah. bizleriñ halımız indi Türkmen oval dokanda bir yarım mitirden ta yigirme dört mitireçā tokılyortı bir yarım meter bir garıprak adam şu bir yarım mitire küşti yetyor tokıyortı onnan soñ onnan govırak adam iki mitirni tokıyortı onnan azcık kuvvatı yetse üç mitir halını tokıyor ol Türkmeniñ kuvvatınıñ yaraşasıtı
- 35 ya öyniñ kömeginiñ yaraşası bir adam yigirme mitir halını goysa sekkiz adam muña tokımalı bolyor sekkiz adam bolmasa yigirme dört mitir halını tokap bilenyok soñ öy gerek cay şonjada bir yigirme dört mitir on öyden ya yigirme öyden bir adamda üç öyi bar şol üç öyiñ bir öyinde boşamasa yigirme dört mitir halını tokap bolmıyır hine bir yarım mitir halınıbusam çağalı öyde
- 40 hemmesi otırşak nan iyyon öydedām bir kapdalda tokasa bolyor bu müşkiller bar bolmasa tokıcak şonja öy gerek cay gerek hukümetiñ kömegi gerek öy gurşap berse cay gurşap berse şonuñ kettekennām tokap bercek ve kicikennām tokap bercek o şul garıplık kuvvatınıñ meselesi bir yarım mitir ya iki mitir nāmesi bolsa.

13

Söyleyen : Hamidullah, 33 Yaşında
Derleme Yeri : Gunduz
Derlenen : a. Çiftçilik

-a-

Dıkançılık baradan biller ana özlerimiz atababalarımız Türkmen özlerimiz Türkmen nemesinde yaşıyos velayatı Kunduzdan ulusvalı kalayzalda yaşıyos maksad Türkmeniñ bar yerinde maksad ana cuvazam bar maksad dıkançılık ovaldan ahıra bar bir cuven diyip ekiliyor bir altı aylık diyip ana üç aylık diyip

- 5 cüven ana bir altı ayıñ içinde bir tört gaytan bāş gaytan su içyor bu su bilen bişyor gışın munı guramalı bolyor anırsı üç aydan soñ munuñ kışy guraga degyor ta üç aya deniç guralyor altı ay diyen bul beşip orulyor. Vagtı ki bu yıñnalyor yıñnanannan soñ munı orup yıñnap munıñ başını gırkıp gayçılup alıp munı hırman diyip bir nemā getirip bir yeriñ yüzine maksad suvag edip
- 10 hırman edip munı okuzde munı galagav edip dövmeli atababalarımız şudip öten şüpellin ko maksad ana taraktor maraktor diyip yöredyorlar ana o vagtda soñ şudip bu cüveni alyorlar meselen ana cüripden iki yüz siri cürip ana bir yüz seksen siri ana şol malıñ nurusı diyip bir zadı bolyor özi malıñ bokı şunı döküp ekyorlar şu yeriñ sürimni yetirip on gaytan sekiz gaytan okuzda munı
- 15 goş haydap sürüp munı ekip şudip zāhmet edip munı alyolar. Munuñ tuhumnı ozal sepen pillāsında tuhumnı yere sepyorlar bir hemel diydi munı sepip munı suvur ya hemel hemeliñ on bāşinden soñ ya suvuruñ ovalı munı sepyorlar bol nahal bolup buzuk bolup yetyor özi bir betor buzuk bolup bir garış bolup özi maysa bolyor munı soñ hakab goymalı munı oparıp soñ almalıda cuya tartıp
- 20 munı okizde cuya tartıp ferre yarmalı ferreden soñ çıkarıp sirdamalı onnan soñ munı özini su haydap mayda oylanları cemplāp maksad şunı nahal edip dürtmeli melesen darakt dürtin yanak yeke yeke maksad elbile dürtmeli suvuñ içine şudip nahal bolup bu kemala gelyor bu ekilyor yıgnanyor iki yüz sir bir cürip yerden çıkıyor. Bir cürip yerimizñ özi iki münj mitir bolyor mitir
- 25 mitir murabba hoş mana bugday ekyors meselen bugdaymızam bir cürip yerā ana bāş sir tuhum sepyors bāş sir tuhum ana tuhum Kunduzuñ sirisinden mazarıñ sirisinden dāl soñ ana munı yeddi kilo bolyor bir sirimiz ana şu yeddi kilovi bir siri bolyor şunı ekip sepip bāş sir tuhum sepip maña iki halta kod Özbekistanı ana şu kodden beryors ozal ata babalarımız kod beren yok ekeni
- 30 munı yaz şodgār diyip bir şodgār etyor ekenler altı ay güne göydiryor ekenler. Munnan soñ ana şüpilemise kod ravaç boldı mana Karzeymiz paşa bolannan bāri kod ravaç bolup ana bir cürip yere iki halta Özbekistanı kod beryor munuñ kımatı şüpile filan iki münj iki yüz rupiye kımatı vaktı ki dalar yokorı gitse bolam yukarı gityor dalar aşak gaytsa bolam aşak gaytyor soñ şu iki

- 35 halta gara kod Özbekistanı beryor bir haltadam ak kod beryorlar muña garcap sepyorlar vaktı ki bul okuze munı dört gaytam baş gaytam sürüp ekyorlar onnan soñ munı ekip bolup vaktı ki yigirme gün ötennen soñ munı dikanlar su goyboryor su goyberen soñ munı ana şul mizaniñ içinde ekip munı akrıp mizan ekip soñ su goyberip vaktı ki bul hemel diydi hüyt didi bosa muña bir
- 40 halta ak kod yañnan alıp uryorlar. Ak kodıñ kımatı bosa şüpellän dalar yokarı on bir yüzü yetmiş owganı tı mana añırsı on gün uzal hoş bu indi şu rakam ekyor soñ şonı iki halta ak kod iki halta gara Özbekistanı kod dört halta kod bir cürüb yere berilyor dört halta baş haltanam goşulyor baş aylam haydalyor. Soñ munı şu rakam hasıl beryor bir cürüp yerden yüz elli siri bugday yüz elli
- 45 siri Kunduzıñ sirisine beryor mazarıñ sirimise yeddi kilo bolyor bir sirimiz soñ munı vaktı ki munı şodıp ekip ormalı munı el bilen añal diyip özimizñ nemāmiz bar ahingerler munı gurşıyor oda salıp yencep çarhlap beryor elde añalda oryor şüpellänä bir taraktor çıkan taraktor ana oryor yöne şondam elçe bolanyok bugdayı zayalıyor esrip etyor dikanıñ nepsi edenyok galla
- 50 dānāmiziñ iki gözi yerde bolmalı gaysı galla ekseñem bu yeriñ bereketām bolmalı yöne lekin galla dāne yere dökülyor guşlar muñdan hayır göryor garıp müsülmanlar mundan hayır göryor üşer zekatını mundan çıkyors beryors ana her perendeler her hayvanatlar mundan hayır görüp munuñ savabı ruz kıyamatda yetişip durmalı billere ana şu babatdan ata babadan galan
- 55 dıkançılık kispi meniñ özim savadım yok şu kispi şu dıkançılık etyon hoş vaktı ki billere vaktımızda biz mahacır bolup Pākistan giden Şoravı Afganistan gelen ata babalarımız munı atamız eskerbap bolan eken gizlenip yeriñ aşagında zir zemin diyip bir yeriñ aşagında gizlenip yatan munı enemiz atamızı alıp kaçıp giden men şupellān takrıban altı aylık bābek ekenim onnan
- 60 soñ vaktı ki Ovganıstan geldik tokkuz yıl Pākistanıñ paşavur diyen yerinde kemp sahasındd zendiki etdik vaktı ki kemp sahası sukut iydi merdem toza toz boldı merdem Akça Kunduz Türkmenleriñ hemmecikleri gaytmalı boldı gaytdık bōrā gelip men baş yaşıım üstinde geldim Ovganıstana geldim ceng şoranizar diyip bir ceng tapıldı urş tapıldı şoranizarıñ urşı munda okap

- 65 bilmedik bazor bir maksad ana bir din islamdan maksad okıdık mescide gideli diysek nazama gideli diysek yigirme dakika yol yörāp mescide gityordık onnan soñ gelip ana mollamız gitsegem şu halatda ertir mollamız okutyortı molladan gelyortık ana soñmısa vaktı ki ana gödek halatına yetişdik dıkançılığı aldık onnan ozalbosa mal bakıp pada bakıp goyun bakıp ana şodıp
- 70 ketteldik ana maksad öz dinimizi maksad bāş vagt namazımızı bilyors cenazamızı bilyors ana Hudavandı tanıyors hayır savabı bilyors zakat rozanı biyors rozamızı tutyors yöne lekin ana savad baradan bir lavha meselen bir daktarıñ lavhası okıcak bolsam okap bilemyok maksad şükür etsek Hudavand şundadam dıkançılıktan berip otır yöne lekin şüpillen veziyet Ovganıstanımız
- 75 kop harab bolup otır bir tarapdan ana müsürman urş bolup bir tarapdan mucahid diyor bir tarapdan hükümet diyor ana şodip urş bolup ana dıkançılıklarmız azacık su bir tarapdan müşküllerimiz bolup otır ana şondam şükür etsek Hudavandıñ suvı şondam gelip otır lekin öñki yanak onça gelip duran yok maksad ana künci ekyors küncidenem ana şodip küncidenem kod
- 80 berip ana kodı beryors ya nurı beryors malıñ bokunı döküp garcap nurı edip munı beryors küncini ekyors suvur diyende bu küncini sepyors bu suvuruñ on başıne künciden meselen bir cürip yerden otız siri yigirmi siri künci alyors biduvayı duvayı bersek otız siri kırk siri künci çıkyor yağşı künci tuhundan eksek avı olam üç gaytam tört gaytam su içyor onam soñ şödip hırmana
- 85 yıgnamalı getirmeli vaktı ki munuñ ganak diyip bir nārsāsi bolyor öziniñ ganak edip cemplāp basmalı bir hepde bu ganakda özi pursıp demlāp hamlaram munuñ özi bişyor künciniñ vaktı ki künciniñ pes yañnan hırmana yayratyors munı sümbile diyen pillāsinde munı hırmanda yayratmalı munı sümbilānin içinde esed sümbilede hova günü künciniñ agızı açılıyor munı soñ
- 90 oval bir kakuva almalı yannan soñ onı kakıp elāp munı elekden ötirip munı şamala sürüp pāklāp almalı munı cuvaza cuvaza goyar yanak edip onnan soñ yannan dubara yine bir kakyors dubara ikilençi kakanımızdan soñ kakımı halas bolyor.

Söyleyen : Ahmet Muradi, 66 Yaşında
 Derleme Yeri : Mazari şerif, Balh
 Derlenen : a. Kız isteme b. Sünnet düğün

-a-

Bizler Türkmen kovmıñ içinde bul toy etmeli bolsak biller kovum bolup öz ovalı bilen mescid kovmızı hemsayalarımızı bāri gel etyors. Soñ toymuza sāhet çakılık edende kelin almasını aytmalmı kelin almalı bolan pillā muña sāhet çakılıgımızı ol çetden bir yigirmi adam bāri gel etmeli bu yerdenem obadaşdan bir on yigirmi adam bāri gel etmeli soñ öyşip şörde ba maslahat

- 5 kıyz göçyon yeri sāhet berip gitmeli bolyor. soñ bizler sähādimize ortada ya on gün on baş gün ya yigirme gün munı bir zadı biçip goyyors mana şonça günnen soñ seniñ tokkuzıñ gelsin diymeli yigirme günden soñ tokkuz tokkuzdan soñbosa bir ortada üç ya dört gün goyup bosa soñ sähādi bolyor ana soñ o çetden gıyz göçgi kelin alcı her kaysı öz kavmını bāri gel edip odıncı
- 10 diyen yanı kavmına bir geñeş toy diyen yanı edip bermeli bolyor. soñ ana toy günne erte çelpek diymel bolyor bugün kelin almalı diymeli bolyor kelin alıp gelennen soñ erte yeññe toy diyip edilmeli bolyo soñ ana munı eden soñ toyuñ ortasında şonça bir ya iki gün galan pillā her kim gudrat hal güreş berse güreş beryor saz surud etdirse bagşı yağşı getirip oña saz surud etmeli bolyor
- 15 her kim gudratına yaraşa gudratı yetse toyda tomaşa oglak beryon bolyor. maksad oglıñ toyı kança etse atasına az ol kuvatı yetse her kança masaríf etse oglıñ toyuna masraf etse yüregi agrımıyor oña öte yüregi hoş bolyor. şödip toyınbosa ana yeññe gaytma bolannan soñ ertesi yeññe gaytma toyındadam ana güreş berip toy berip merdinme nan berip medime alınnan hoş edip
- 20 merdim toy etyonnan hoş bolsa toya gelenem toy etyonnan hoş toy etyonam toya gelenen hoş bolup şödip bir ana vagtını hoş geçirmeli bolyor. tomaşa barada bosa gıyz kelin öz iç tarabındabosa bolarıñ özlerinde teprek diyip bir nārese bolyor daıra diyeyen mi teprek diyeyin mi noy noy diyip bir zadı bolyor gıyzlarıñ olarıñ bir meylis toyı bolyor meylesinde noy noy aydışmalı bolyor

- 25 ana hudı aydışmalı bolyor nāme etse şol saatini tir etmeli bolyor. toyıñ şu rakamda ol gıyz göçki tarapıñkı ana kelin alcı tarabıñkıbosanıñ şol iki gün üç gün galannan asta asta toyını başlasa merdime hem nan berse hem merdime bāri gel etse hem merdim bilen şo yerde toy gurap saz surud bolsa bagşıbosa yagşıbosa oyınçıbosa soñ gündizindebosa munıñ güreşu gicesinede güreş eli
- 30 gelyon adam oglak yankı aydıb ötenimde iki tarabıñam murdı hasıl bolsa beşert.

-b-

- Sünnet toyam biller Türkmen kovmuñ içinde kette toy asıl billeriñ toyumuz sünnet toy kelin almadan gıyz göçmeden ya yine başga toylardan görā biller şoña ziyadrak hoşam bolyors toymuzıñ asıl toy kette toybosa Türkmenler tapannı şol sünnet toyda etmeli bolyor. onı bir ay kırk gün iki ay önünnen onı
- 5 merdim kovmunı her yerde bolsa her ulusvallıkda bosa her karyada bosa her yerde Türkmen bir bolsa bāri gel etyon bolyor. soñ onı bir geñeş yanak edip olara adamları ceglāp soñ muna geñeş edip bir ay öñinnen kırk gün elli gün öñünnen munıñ geñeşini beryor geñşindedām bir gün oglak beryor bir gün güreş beryor geñeş toyunam kette toy etyorlar soñ toyuna bir nāçe gün
- 10 galanda her yerden agası inisi kovmı hrşı ba bolsa mana toyıña billerem mana nāme kömege geleli billerem gonuk alalı billerem mıhman alalı billerem saña garaşık bereli kovımlar ceglensip bir birine şödip maslahata otırp soñ munnan mıhman alyorlar. her yerlerden her kaysı kovmını ülfet dost yarını mıhman alyorlar soñ muña toyına bir hefte galan pillāh soñ munı yañadan
- 15 hemme mıhman alıncak adamlara soñ mıhman hat beryorlar mıhman hatdan soñ üç gün galan pillāh bosa muña bir kovum ceglāp yañadan mana toyumuz ya şişembe ya çarşembe palan ki gün toyumuz diyip soñ boları ceglāp bir üç gün dört gün ortada goyup soñ mana şu giceden bosa inşaallah sizleriñ toyuñız şuru diymeli bolyor toyunu şuru etseler soñ onuñ adamlar ceglensip gödekler
- 20 cuvanlar cuvanbeceler soñ munıñ özlerniñ saat tiri bir aydım saz diyeyin yanı göya bir gice soñ bir sellem aydım saz edip saat iki üç saatdan soñ saat dokkuz on bece bolandan soñmısa güreş etmeli bolyor. soñ her ulusvallıklar-dan her

yerlerden motarlılar gelyorlar güreş beryorlar ertesi soň oglak beryorlar biller
yigirmi yıl oval ya yigirmi baş otız yıl ozallarında batı üç gice

25 gündiz gicesne güreş gündizne oglak beryortı toylarmız bir yıl kışın içinde üç
ay kışın içinde kemennen on toy tokkuz toy bolyortı Türkmen tapannı toya
masraf etyor Türkmen kovum hovva şun yanak oglaklar beryor her kaysında
kançaha nāmeler berip şol garın doňın içinde gavunlar oglak ayrana berip
munça dalar bargın munça dalar bagşışın oglın sünnet toyına kança masraf

30 etsen az görýor şu vaktın adamları indi bosa yine hem vagtına yaraşa bir günem
bosa vagtını hoşlap ötirse kovum birbirine hızman etse bir birine nan berse
birbirini tanıssa bilişe yaşkiçi yaşulunu tanıyor yaşulı yaşkiçini tanıyor kovum
kovmı tanıyor her yerdem bolsa mana agasını inisini kovumı dost yarını bāri
gel edip merdem birbirine marıfı bolyor.

15

Söyleyen : Allahşükür, 66 Yaşında

Derleme Yeri : Mazari şerif, Balh

Derlenen : a. Keçe nasıl yapılır?

-a-

Malumat bercek ozalmısa iki mitiriñki bir alayda üç mitir alayda cıgı bolyor
altı mitiriñkām alayda ini üç boyı başıñki her haysı alayda bolyor cıgı uzalbosa
gül goyucak güllermise renklenyor yağşı yün bolsa güyz yünnen bolyor
Türkmen dilinde hov yaz yünnen bolsa yazda bolyor onçalık yağşı

5 bolanyok güzyiñki yağşı gelyor uzalbosa onı depmeli ayaklap her kırk dakika
yanı bir saat soň yine gaynak su goyup yinedām depmeli onnan soňmısa şu el
bilen beşirmeli gülmisām her rakam fark etyor pidde gül diyor keçde gül diyor
karaboyun nagşa diyor her nagşası bar ana şul malumatlar bar. bu her kişvere
gityor şüpillen bu harıcam giyor harıcılaram ulanıpdır bu hem ayak

10 agıra hem bil agıra kemayı etyor zed rumatizem bul şonuñ üçin kop alınyor.
Cıgını yazmalı soň mana şul gülleri taşlamalı gülün üstinden gıra gara orta ak
şu her kaysıniñ tenzimi bilen taşla bermeli soň onı depmeli depennen soň

- aytdıma şol her kırk dakika kırk dakika yine yarım saatdan beşirmäne degyor eger kijjik bolsa iki adam ikisini bir adam altı mitiri bosa birini iki adam etyor
- 15 baş mitir bolsabosa baş mitiri üç adam birini bir günde etyor onıñ güli nagşası ziyadda ana şol işleri bar. alacası bar alacabosa munı galıñ ayallar dokuyoda mitirni üç rupiyadan alyors tikdiryors tidirmāsine her tikenne kijjiñe on rupiye üç mitir otuz rupiye altı mitir gızıllar ba altı mitirlenkibosa altmış yetmiş rupiye hovva şu rakam tenzimleri bar. bularmısa bazarı yağşıları bar
- 20 elden çıkandan soñ onı suva taşlap yumalı yuvannan soñ munı halı yanı edip arka yüzini koydırmeli olarbosa hariç gityor. Yaramazlıgıbosa yünji kemrāk beryors pulı arzanrak gelyor ol yağşıbosa hem zāhmedi ziyad hambosa yağşı yünñen bolyor kemaldan ötyor maşın bolanyok muñ bolarbosa maşındada bolyor maşından bolan yünji soñ kopısı öñbosa hem sagacdı mana bu kadımkı
- 25 Türkmeniñ sagacı bar sagac ormalı onnan soñbosa kemal etmeli ana şul yağşı yünleri işlemi şul güli goyandadam bir günde garıp şul ustalarıñ gez cöpini goyup nagşanı gışartman saylap gurşamalı ana şunçalığı bar mana bularbosa nagşa pagşa yok. Men yeddi yıldan bāri şul işde men munı Tahhar Badagşan Gunduz şu yerlere ākityotum her gidemde yüz elli keçe ākityortum kijjekden
- 30 kettedenem elle dāne karıp iki yüz keçe ākityon munuñ iki rakamı ba ovalı duvum siyum diyseñem bolyor ovallarıbosa gımmat altı mitiriñ özi üç yarım mün rupiye asılı on baş mitir tokkuz yarım mün tokkuz mün hā şu rakam parhı bar bul iki mitir bularbosa baş diyors tört yüz beryors munı bubosa bazarı üç mitirliği yağşısı bar on baş yüz rupiye tört mitirlik yok filen altı
- 35 mitirem şüpille yokda hemmesi tapılar gışlakda bar hemmesi hanakada şüpille biller medcid kovumda koprāgi işliyor her öyde bir kārhana bar bir rakamı kette bir rakamı kijjik yağşılankebosa aşığı kankırıt bolan.

Söyleyen : Çarı Sultanı, 53 Yaşında
 Derleme Yeri : Mazari şerif, Balh
 Derlenen : a. Cuvaz

-a-

Meniñ adım hacı Çarı atamıñ adı Gurdaga velayat Balh şähre Mazar şerif yaşıyon cuvaz billere ananat ovaldan bāri bar bizlere peder kisbi baba kisbi hatda meniñ özim sene yigirmi üçden bāri şonı tavıl alan atamız billere teslim eden hoş biller kijjik oğlu biller mana elli üç yaşadım ho yılım goyun cuvaz

- 5 köndesibosanım cınar okı bar munuñ ya Farsbanlarıñ aydışı yanı çarmagız Türkmen dilinmise hoz diyorlar erikden bolyor ho şu zadlar munuñ okı bolyor. onnan başga darahtlardan bolmıyor ho künciden haydıyors biller künci bir cuvaza biller on bir kilo on bir yarım kilo alyors dayma künci alsakbosanınıñ yarpı yag beryor ho abi künci alsakbosanınıñ bir sir mazarıñ
- 10 on dört kilo bolyor altı kilo yag beryor abi küncibolsamısanınıñ. Biller bu cuvazı düye bilen haydıyors munı bazarna yaraşa yigirmi dört saat biller dindirman gice gündiz iki sanı ulagmız bar iki sanı düye bilen her düyede iki sanı iki sanı cuvaz haydıyors onı çıkarıp demras bolup dānigim biyankısı demras iyyor her cuvazımız çınlap haydasak makul yag alsak her cuvaz üç
- 15 saat eglenyor üç saatdan altı saatda bir düye demras bolyor ol düyāni çıkarıp biyankı düyāni getirip takıberyors. Cuvazbosanınıñ hocaruşnayı diyor munıñ piriniñ adına çarbölekde munıñ piri bar hoş şol ananat Türkmenlerden galan bul hoş atamıñ iñ kijjik ovladı men hoş sene yigirme üçden bāri Mazar şerifde biller şu işi yörütyors. Bul cuvaz Türkmen bar yerinde bar Akcadadam bar
- 20 Şebergandadam bar Andhoydam bar Meymenedem bar velayat Kunduz Kalayzal Akdepe İmamsahip bu tövreklerde hemmesi Türkmen bar yerde bar başga milletler munı edibem bilenyok manısın bilenem yok etsedām amma Türkmençe munı istidadi onyanak piş edip bilenyok.

Söyleyen : Emin Emni, 64 Yaşında
 Derleme Yeri : Mazari şerif, Balh
 Derlenen : a. Gonuk toy

-a-

Türkmenler akseren umuman diysem mi etrapda yaşıyorlar Türkmen milleti ovaldan ahıra maldar bolan yerdar bolan şonuň üçinem obalarda bular güreş tutmana oglak çapmana toy etmānā hemişe bolarıň alakası bolan şuňa meylı şul taman şul tarapa baka giden soň Türkmenler akseren şol vaziyetde şul

- 5 etrapda yaşışlıgı üçin toy edegen bolyorlar toymısa kelin alma toyı diyors sünnet toyı diyors oğlanları sünnet etyorlar akseren ulı toylar sünnet toy etyorlar bular şol oğlanlarını sünnet edende soňamısa yanı baylarmız diyeli barlı imkanatlı adamlar şu ulı toya alakamand sünnet toyı ulırakdan alyorlar ve toy edende ovalaha kovumhiş öz deger degişligi şul kışlakları bilen şuları
- 10 çağırıp şular bilen bir maslahat geçiriyorlar. Ol maslahat yüzden soň kovmıň icazası bilen ulı toya bular bir tesmim alyorlar ulı toy diyenimde mıhman alyorlar yanı konuklı toy diyorlar bul toya soňbosa şol hemsaya kışlamlarnada uzakdan yakınnan gelecek mıhmanları şulara beryorlar yanı her kim öz alakası bilen halan dostını kovmını mıhman alyorlar soň bular toyda bir gamaşavlı
- 15 zadlar diyenimde altın gabak diyip bir zad bar altın gabak atdırıyorlar hoş oglak beryorlar bir gün iki gün üç gün dört gün bul bilahıra şol toy iyesininiň imkanatına yaraşarak ve kovmıň hayışına yaraşa gerçek bir hisapdan aytsak bu toyıň yagşı tarapam bar yaman tarapam bar. yagşı tarapıbosa merdimiň bir içtimayi işleri üçin bir biriniň fikirne düşünçesni ağışdırmak üçin bir yagşı
- 20 kep her yerden mısıl uzakdan yakınnan üşyorlar düşyorlar görünleşyorlar bilahıra komınıňka hışınıňka barıp mıhman bolyorlar birbiri tanışyor bilişyor fikirlerni almaşyorlar bul bir yagşı ceheti yaman cehetibosa bir ifrad mesele düşünyorun men şahsı nazarım meniň yanı başgaları nāme fikir etyor ol özine merbut merdimi ziyana goyyorlar yanı merdim mıhman alyor her adam baş

- 25 on gün sergerdan masraf et işden gal bir zarbai ıktıadı diyip düşünyorun ve toy etyon adam olkı onnan göre yukarrak ziyanmend bolyor bulmise ziyanlı cehetleri ana payda cehetlernām öz düşüñçāmā göre yatlap geçdim ana şöyle Türkmenleriñ bir adatı bar ve kelin alma toy meselede onam bir hili adam ulıarak alyor bir hili adam ana akseren onça bir ulı şekilde alanyoktılar onı
- 30 onçalık gonuklı toy kân edilenyoktı etyonam bar etmiyonam bartı akseren şol sünnet toyı ulı alyor Türkmenler bul ahır vagtlardaha merdim yagdayam aşaklan uruş gidip otır kışlaklarda merim ıktıadı bir nārse ıza galan şol esasdan toy mesele azrak teclil bolyor. galıñ diyen zad Türkmenler arasında bar şolam meniñ düşüñcām meniñ öz şahsı nazarma bir gelişikli iş dāl bizim
- 35 aramızda yanı insanlar arasında şo düşüñce ilmi savad yukarı gitmese şol meseleler şun yanı bir ifradı düzgünlermise kop bolyor eken öte ösüp baryor hoş merdimiñ ıktıadı ızına gaydıp otır galıñbosa yukarı göterip otırlar yanı bir gıyz ortaça aydan suratımda biziñ aramızda yanı öz pulumızımısa hemişe ağışıp duraganrak bul dalar hesabına geçenimizde on baş bilen yigirmiñi
- 40 arasında alışıyorlar ve yukarağı hem bar dogrımı aşakragam bar yöne aksaran on bāşā baruvar onnan yukaramgam bar on bāş münj illa yukarrak ana şular yanı soñ onnan daşarı hem onuñ toy meselesi bar başga aragatnav meseleri bar hemmesimise masraf iyyor munuñ merdennen çıkındı bolyor soñ şol hasasdan merdimiñ ıktıadı aşak düşüp otır bu işler esası işleribise yukarı alıp
- 45 gidip otırlar çün munam men birinci illetini merdimiñ düşüñcesi aşak hasatanam bizleriñ şul ayal gıyzlarmızda düşüñce ilim yok şol asadanam bu meseleler dura öte ifratı şekilne çıkıp baryor bizlerde bul meselāni hal etcek zada men diñe şul ilim bilyorun eger gıyzlaram okulu bolsa oganlaram okulu bolan suratında bu müşkeller ayısta ayısta bu gıñçılıklar ayısta ayısta ortadan
- 50 gidermikā diyorun ve giderem munı meniñ kellām meniñ fikrim şonı hökmetyor ana şöylece bir gürrünj yöne bul bir gelişikli bir kepā dāl gelişikli düzgünem dāl hoş ba uvazı ki şul iki yigidiñ gıyz bilen oganıñ öyni abad etseler onuñ öyni harab etyorlar yanı şol gıyzıñ barcak yeri harab bolsa gıyzıñ öyi harab soñ hoş ana şöyle bir gürrünjler şonja derek şunun uvazına şul galıñ

- 55 mesele ho gerek zad dāl şonuñ öyne kömek etseler şonuñ cayna kömek etseler ve şol yigide bir iş gözleseler gıyza hem şöyle megerem soñ şol insan şol toy eden yigit ta ölinçā diysem mi ana bir bahtıyarlık etsāhā alayda mavzu bolmadık suratında şu ölinçā gark şul karzıñ astında derbederu cigerhon eger atası agası bir barlı insan bolsa oña onça bir tāsirli dāl meger hemme dālā
- 60 ahırı aksaryat biziñ milletimiziñ arasında yoklı merdem ıktısadı aşak şol asadanam şol toy mesele merdimi mayırıyor. Olbusa indi meniñ bilişime yaraşabosa şol merdimiñ bisavadlık nadan düşüncesi azlıktan yöne bir cehedden bosa şer-iy yüzden ho nadorust diyor molla agalarımız dogrımiñ indi kança darham diyorlar ol bir az zad bolyor şöpillāniñ pulnuñ yüzünden
- 65 masibe eden suratımızda hesaplan suratımızda yöne bul bir destor bolup galan bir yalñış düşünce bolup galan merdimiñ arasında yanı ki böyle bir düşüncesi bar merdim men gıyzımı bi pul bersem meniñ oglıma kim bererkā bi pul diyorlar ana şol asadanam gıyzi pula satcaklar oğlam pula öylendircekler dogrımi yöne düzgün bir gelişikli dāl meniñ şahsı nazarım didim saña bir
- 70 gelişikli işā dāl ortadan gitse yağşı bolarmıka diyorun. Bir insanı pula satışlık gelişiki dāl hoş ol gıyz bolandada ol hem insan ol hem beşer onuñam hakı bar onuñam öziniñ bir gerek yağdayları gövün fikri bardır. Megerem ol zadları hiç vagtam bir nazara tutulman ata bile ene bir iş edip goyyor gıyz şerim yüzünnen ogulan haya yüzünnen biri biri bir zad diyi bilenyok başga bir
- 75 gıncılıgam bizler arada bar gıyzi oğlan gören yok oğlanı gıyz görenyok şödip toyı bolyor ana obada bolsa bir arası yakın bolsaha görāyondur. Megerem bolsa başga bir gışlakdan başgarak bir yerden alcak bosañ gıncılık bolupdur hasatan meniñ düşüncāmiñ yüzünnen indi şöpille biziñ okulu oğlanlarımız görāsem diylen umıdı etyorlar megerem men özimi mısıl getirsem men
- 80 oglıma biriniñ gıyzını sorab baran suratımda seniñ gıyzını meñ oglum görcek diyon gürrüñi aytsak biz şörden kovulmamız mümken hiç bir gelişikli gürrüñ dāl dogrımi hovva ana şöyle bir yağdayda bizler yaşıyorus meniñ bilelim bāri özimi tanılim bāri şöyle bir düzgün gidip otır onnan ozalnimısa men düşünem yok yöne obalarda gıyz oğlan özleri bir obada oynap ösenler ol alayda mesele

- 85 ol dogrı megerem bir nataniş yerā barıp çıkcağ bolsañız barıp söz aytsañ şol gürrüñi aytmak gati gın aytsan hatta kabul bolmıyor. Özlerne bir neñ bilyorlar derhalı ki neñ dāl ol hakikat ol hakı bar yigidiñem ve gıyziñam bir biri görseler bir birine düşünşeler meniñ şöyle bir nazarım bar megerem bir tıdad adam munı galad fikir etmesin yöne şer-ai düzgünem şöyle bolmalı.

18

Söyleyen : Muhammad Rasul Emini, 64 Yaşında
Derleme Yeri : Mazari şerif, Balh
Derlenen : a. Halıcılık b. Afganistan Türkmenlerin menşesi

-a-

Afganistanımızda bolsa halı ir vagtlarda şüpile bosa hāzir halılar bosa rakam rakam bolan halıların düzgünü kopelen her rakam halılar nağşalar çıkan ir vagtda bosa Afganistana bir üç dört rakam halı bar ekeni birāhā mura halı diyor munda teke Türkmenler dokayar mura halını soñmısa Herat merdimiñ halısı bosa onı Herat merdim bosa oña sarık halı bar sarık merdim dokuyā onı

- 5 marcak merdim dokayārler bildiñizmi onı Heratıñ halılarını bosa mura yektara diyā oñabolsa Yumut merdim bar Heratda Teke merdim bar Heratda olar dokayarlar soñmısa Sarıgıñkam bosa şul mura yek tara bolyar olar olar Sarık merdim dokayar koprāk örde soñmısa başka kovumlar bolsa olar bosa rakamna Garkın didi Hocaruşnayı didi olaram yağşı yağşı halılar dokalya
- 10 yöne olar başga merdimler her tayda özine öz adına bir halı dokayarlar mısalı şüpile hāzir bosanā nağşalar harıçdan her kim carbar nağşa getiryā soñ şol nağşa layık özleri renkleyārler zad etyāler fermayış berip dokatyarlar her merdime indi muhtalíf bolya her kim şu pillān mura dokayanlaram başga nağşalar dokapyörler. Önki nemeler galmadı nāmeçin halıñ bazarları azacık
- 15 govşap gitdi govşannan soñ bosa merdim haysı bazar haysı halını hayış etse ya rüşet etde ya şonı halasa şonı dokap orayarlar soñ galdı ir vagtlarda bosa halını bosa Teke merdim ya haysı bolsada bolar halını bazardan harıçdan gelenok

yüpi yüpi şu yerden goyunları gırkyadılar goynuñ yüpinnen oval muni
yuyadılar yuvannan soñ muni darab onnan soñ mosa muni egiryādiler

20 muni erş gurşayadılar soñ yüpini alayda edip erşligni alayda ayıryadılar yüpini
alayda yüplik renkini alayda soñmısa bolar has o vagtlar yagşı yagşı renkler
duhumı renk diyādiler. O pillāñ renkleri şüpillāñ hāzir ki renklerden kop oñatdı
renkleri hiç pillān harap bolanyoktı zad edenyoktı gızıl renkler gırmızı diyip
renkler bardı her rakammısa yagşı yagşı renkler ir vagtlarda

25 bolyadı şödip dokalyadılar ine hāzir bosa bu zadlar busanı şüpillā bosa hemme
tüccarlar özleri dokap beryār merdim renklemekden bu zadlar şüpillen
merdime añsad boldı indi tüccarlarıñ özleri renklāp beryā zad etyā maksad
merdim musurmanlar her kim öz gudratına layık alıp dokap neme edip şödip
beryāler şüpillen. Halı bolsa şüpillā bilcik halı kop ravaç bilcik halı

30 yagşı halı bilcikden yüpi bilcikden gelyā bu yerde Afgani merdimleriñ özleri
hemmesi Türkmenleriñ özleri renkleyārler bu yerde merdime beryā amma
kımatı pi mitir murabba indi dalara aydaylı bizler yüz elli dalardan ellā ta iki
yüz dalara dokap beryāler yüpām şol dokayanıñ özi pulını alya pi mitir iki yüz
dalardan alyalar yagşı bilcik halıları her nagşa bolsa nagşasınıñ kaysı

35 tapavudı yok endazası bolsa on iki mitir si der çar bolya üç mitir ini bolya dört
mitir boyı bolya onı ta yigirmi dört mitire barınça dokyarlar. Koprāk asası altı
mitir dokalya ini iki mitir boyı üç mitir ana bolar dokalya soñ şüpile hanı her
kişiniñ öz nazar ba famil bir bay adam öyne gerek bolya düşek gerek bolya soñ
yastıklık dokayarlar bildiñizmiñ ana şol zatlarıñ özleri ol adamlaram asası

40 yagşı halılarıñ nırhı mitiri iki yüz dalar hāzir şüpillānin hāzir ki nırha görā yöne
bir adam özi bazardan alayın diyse bosa onda bosa muhtalíf ol hatda arzanam
tapılya yüz dalaram tapılya yüz eli dalaram tapılya oları bosa bir adam satarman
bosa arzanrak beryā eger bir adam satarman bolmasa bir tüccardan bir cellatdan
alcak bolsa sāhāl bahalırak edip beryārler ana şo

45 rakam nırhlarıñ tapavudı bar.

Afganistana bosa tire şupille bira tire kop gerçi maksad mahacır ba otırımdar bar mahacırlar bosa aksaryat ir vagtlarda bir pillā inkılabıñ şuravain inkılabında mahacırlar her mantıkadan Afganistana geçenler bizler teke kovum özimbise teke kovumdan bolyan teke kovumlar bosa şul gelen pillā

- 5 Afganistannan Heratdan ötenler bolar Nimruzdan ötenler soñ bolar dövletabad diyor mana andhoy bu mantıkalar öten her kim her yerde pitrab otıranlar bular soñ bular agzıbirlik bilen biribirinnen malumat alıp filan yerde Türkmen her haysı bir öy iki öy her kişiniñ arasına düşen Ovganlañ arasına düşen başga merdimleriñ arasına düşip otıran bolar. soñ bulañ arasına bir nāçe
- 10 adamlar öyşip agzıbirlik bile bu kavumlañ hemme üstine barıp cemlenenler mısıl teke kovmıñ hakkında mahacır kavumlar takrıban şüpillāhā seksen yıla yakın baryandır soñmısa bolar kavumlar nāçe adam bolar cem bolyalarda şu mahacır bārik Afganiñ serhādinnen bārik geçende Türkmenistannan geçenler bular gözleyärler tapyalar bular her yerden hatda Leşgergāha barıp düşen
- 15 adamlar bar Leşgergā şu pillen Pākistanıñ serhedi şörigem barıp mahcırlardan barıp otırp hāzerem şol yerde otıran adamlar bar soñ bu kovumlar bosa öşyā koprāgi bosa bular Heratda cemplernyärler Heradıñ öz şāherne öz mantıkasına etrapraklarna onnan galanlar bosa gaysar diyor şah diyor bu mantıka takrıban yitmiş seksen öyli bōrik gelyāler. Onnan galanlaram marcak ba Türkmenista-
- 20 nıñ öz serhedi olar bosa şu sarık kovum bolya olar bosa anırdan ötip geçipdirlerde şörde caybacay otırıpdırlar. Umit etdiler bir vagt yine pes iza vatanmıza barars diyip şol umit bile otırıpdır olar şörde galıpdırlar. Soñ galanlar galan bir azrak kovumlar bosa mana Mazari şerif özine bermedid diyā mana bu yerde Balhıñ bir obası bolya onda barıp o yerde bir yüz elli yanı
- 25 öyli bir yerde şüpillan otırp maksad galanlar mana başga marcakdākiler sarık kovumlar hemmesi aksariyet Heratdākiler bosa akser tekede bar yumudam ba o yerde koprak kovumlar Heratdākiler yumut kovum bolmalı Mazardākiler bosa otıran hemmesi teke kovum bolyor başga oturumdar ārsarı bir tire bar ārsarı kovumlar bolyā ārsarı kovumlaram bosa lebapdan anırdan Lebapdan

- 30 geçen teke kovumlar aksariyeti Marı bayramalı türkmengala Aşgabad bu yerlerden gelen bildiňiz mi koprägi Lebapdan geçenler bosa hemmesi gelip bosa başga yerik gitmān deryadan serhedden ötipdirler şo Mazarıň etrapında şu taraplarık şu dövletabad akça şibirgan andhoy dövletabad meymine dövletabad şu Gunduz bu taraplar galayzal bu mantıkalarda caybacay bolanlar
- 35 bularıň koprāk nemeleri oturumda Türkmen bu yerde kop az ekeni men eşityān yöne oturundar Türkmen şu garkın tarapda akça taraplarda bir oba ya iki oba oturundar Türkmen başga aksariyet hemmesi mahacır bolan Türkmenistannan geçip gelenler başga mahacırlar ana şüpille şükür Alhamdullah hemme oturşumuz onat takrıban ana nufusam ana hılı boldı hıla
- 40 nemelerimiz bar Alhamdullah Hudaytagallanıň nemesi bilen bir ana azacık akca kovumlarımız ana özlerñize mālindir bul su yagdayı kemrāk mahacır boldı şüpillen koprāk kovumlarımız hemmesi ana gitdiler dünyāň yitmedik yeri yok bizleriň mahacırılıkda inkılabıň nemesinde bu yerde mahacır bolup Pākistan barılıp Pākistannan soň İran barıldı irannan bir azragı Türkmenistan
- 45 bardı Türkmenistannan bir azragı İrannan Türkiye bardılar Pākistannan Türkiye bardı hatta Alman bu yerleriň hemme serhetlerine yetdiler şu rakamrak bolup galan cem bolup otırs. Türkmenistannan gelme sebābleri bosa biziň eşdişimize biz bosa yaşkici adam biz bosa bu yerde dünyā gelen doglan atalarmızdan babalarmızdan eşidip şo pillāler bolsa inkılab şoravı
- 50 ceng dovum cahanı badı ceng dovum cahanıda bosa Türkmenistanam ors alyar Özbekistanam hemme nemeleri ki şu deryada o tarıp her memleket islami bosa Ors alya hatda Orsıñ özi kette moysefid yaşulı bir adami ki bir dört sanak kovum bar agzına bir adam garaya bular hemme Ors alıp gidip bolsa güm edende nāme etse maksat alıp gidenler öldüren ya derya taşlan ya
- 55 bolmasa bir cenggile göyberipdirler diyip eşityās maksad ana şu rakam edip molları zadları il korkdı munnan bidiň mi korkdı öz canınnan malınnan korkdı soň bosa bizlerām şu rakam edip ors alıp gider diyip bir andaza bir adlırak adam ya mallırak adam ya bolmasa kovumı hışı ba agzına garıyan adamlar bosa soň hatda gice çıralarnı yakıp gaytdılar bular kaçıp gaytdılar.

- 60 Ozal bilen meniň öz babalarımız aytya nāçe süri düyeleri bar ekeni nāçe süri malları bar ekeni o pillāler bosa pulam hemme tılla kömüş ekeni tılla kömüşlerni çuvalıň içine salıp şul gabıň içinde goyıp gaydanlar öz canını çikaranlar gelenleriň yarımı aşan yarımı yolda ölen yarımı ana susuzlıkdan aşlıkdan ana yarımı atışıp ızınnan kovlup ana Ors ızınnan atışıkdan ölüp
- 65 galanlar ana aşyp gelenlerem şu indaza bolup mahacı bolup gelen amma şu gelenlerden yöne vatanıň bosa mohabbatı hemme kişiň yörginde bar şondada gelip yine umit şu tarapda bir vagt bir oñatrak bolsa vatanımıza barsak diyip şu umidrak bilen merdem gelinen ana galdı indi hemmesi şu yerde galdı maksad şu rakamrak bolup gelen.

19

Söyleyen : Abdul Sattar Amanı, 56 Yaşında
Derleme Yeri : Caddai maivan, Kabil
Derlenen : a. Mahacırlar hakkında

-a-

- Menem Abdul Sattar Amanı tahallısım bizim şul 1984 lerde mahacı bolup şurden koprāk yanı bir eskerlige barabar bolup okıp yörtik börde bir on bir on ikini okıp yörtik bizler mahacı bolup şörden gitdenlerden biri bizler börde mahacı bolup Pākistan baran Pākistanda 1984 de bizler örde barıp ovalında
- 5 azrak deri işlān soň bizler toksanında hala giren Pākistan baran mahacırlar şotayda birnāse koprāk ovala ovlatlarını oku için koprāk koşış etdiler şotayda oku barada merdim hās koşış etyortı. İkincām koprāk mana şul iş işi şörde onnan gitmezinden ozal Türkmenleriň çennan daşarı yurdı ökte tecrübesi yoktı örā barannan soň merdim şul gellesi açılıp şotayda halı işi bolsun ya
- 10 başga işler bolandam hemme işlerdām merdim el orup Türkmenler koprāk şol halı barada örde merdim hās rüş etdiren koprāk ana şotayda gözi açıldı bildi merdim Arupayı memleketlere dövletlere halı iberip ya Amerikā ya Arupa Cermen bolsun Lenden bolsun ya İtalya bolsun ya Suvis bolsun şu Arupalara merdim iberip koprāk şotaylara halılını kop rüş etdirdiler halını hās örde yanı

- 15 tazedden halı örden merdimler dokıp başladılar ol köne gızıl halı bolyortı hemmesi ana morı diyortı ya başiri diyortı vaziri diyortı bunârseleri merdim soň goyup soň tazedden başladılar yanı kârkâhi didiler ya çöp renk didiler mana çöp renkten alıp başlan bu şüpillân yörıpdur gızıl halılarmız yatan şüpile yörin yok yanı daşarlardam yörin yok Arupaylarda haric kişvurlerde
- 20 yörin yok bördâm yörin yok indi şul köprāk merdim şol tâze işe başlanlar çöp reng diyip bu nârseler yörıp yör. Deri billeriň atamızıň agamızıň kispiti bul billere şörde gitmānkāk Kabildām deri işini etyārti atamız agamız börde fabrikası bartı Kabilde hemme şol velayatlardan alıp nāme edip bizlerem şotya baranda 1984 de ta 1990 ça biller deri işi etdik deri örde şotaydan
- 25 billerem fabrika açıp özlerimiz ozal özlerimiz işliyortık bişiryortık onı çerim etyortık şotaydan satyortık ya iberyortık soň toksanda deri yatdı deri yatanan soň biller halı kispine girdik deri işi koprak pese ördi deri ana koyun deri keçi deri öküz deri pada deri munuň işini etyortık munı şörden alkityortık ördām alyortık şol mahacırcılıkda şol Pākistanda da alyortık şotayda biller Keraci
- 30 diyen şāhārinde bizler fabrika bartı özimiz şo yerde alıp işletyortık.

20

Söyleyen : İbrahim Kerimi, 53 Yaşında
Derleme Yeri : Caddai maivan, Kabil
Derlenen : a. Maldarçılık

-a-

Men özim İbrahim Kabilde yaşıyon hālihāzir Kabil Türkmen nişinlerinnen Kabilde Türkmen kovmunnan yaşıyonlardan Kabilde bizler hāzirā men tidadı bir bāş münj hanavala bar bizler. Maldarlık barada men keplecek ganımnan gelyon maldarlık Türkmenlere kadınnan gelyon bir avayıt paydalı nāse

- 5 munuň dersi aynı Fillendo Arupalara sadır bolyortı hāli biller nā munuň yününen hayırlanıp bilyors nā munuň derisinnen hayırlanıp bilyors bizleriň bir hatda diysiň hiç maldarlıklarmızam hiç bolup galdı huşksallıklar gelip

guruçlıklar gelip bizler maldarlıklarmız bihi yüze seksen malımız küm boldı
ortadan gitdi bizlere hiç bir yerden himayat etyon bizlere bir himayat etyon

- 10 adamam yok bizler ana şolar kadımnan gelyon bizlerin hemme gün
küzeranımız ānānatımız kadımnan gelyon çarvadarlıklarmız şulartı
avayıdımız. Deri diysiñ bul mana çerim gurşalyor çerimnen soñ çampar bolyor
mana Arupalara gityor oyañalarda hayırlanyor Arupalar kop nārseler orta
gelyor hāzirā bizlere bir māşin miyesser bolsa yünlerimizi bir adam
- 15 alanyok yünlerden bizler kempel gurşasak biller düşek gurşasak keçe gurşasak
her nārsā hayırlanıp bilyors bizlere bir himayetger bolsa bizler şu nārseler
miyesser bolsa kop nārseler orta getirip bilcek hatda zendegānligimiz yağşı
edip bilcek. Yün diyseñ bizler ozal bile keçe gurşuyors soñ dokmanın yüpini
gurşuyors soñ argaçını gurşuyors erşini gurşuyors kop nārseler munnan
- 20 hayırlanıp bilyors hatda tāze māşinler billere miyesser bolsa hatda şunnan
kempel gurşacak bizler şunnan cakat gurşacak corap gurşacak her nāirse gurşap
bilcek tāze pişrāfta māşinler gelse onnan önem bizler şul halının hemme
nāmesini şol yünnen getiryors orta mavadını hatda erşineçā argacınaça
yüpināçā hemme nāsesini şol yünnen orta getiryors. Maldarçılık
- 25 bar maldarçılık bolanı bilenem mana gurakçılık gelyor yıllardan hiç bir yağmır
yok su yok ekişkarlık yok maldarçılık aydima men saña yüze seksen ortadan
giden yigirme fisad bar bizlere eger gaysı himayatger hükümetem himayet eden
yok başga merdimem himayet edenyok bolsa biller yüze yüz fisad maldarlık
hem ıktıadımız öje gitcek hem maldarlıgımız.

21

Söyleyen : Mohammad Omar Syrat, 36 Yaşında
Derleme Yeri : Caddai maivan, Kabil
Derlenen : a. Yazıcılık hakkında

-a-

Beyik Allanın adı bilen men Mohammad Omar atamın adı Nur Mohammad
tahallus Syrat diyip ulanyan men bu şir yazmagım 1380 yıldan bāri yanı orta

mekdep oku döwürlerinden bāri şiiro makala diysiň ıhlasm kop sebāpli şol yola meni şul hucuvum islegim arzuwum ve şu şığıryet ālāmine bolan niyetim

- 5 meni öňa sörüp eltmāme sebāp boldı. Men esasanam şir yazyan pursatlarım orta mekdepde onuncı sınıplarda on ikici sınıplardan bāri esasam hās kop yazıp başladım elbetde esasam hās yakın alanımızda bosa men şu Türkmen dili ve edebiyatına özimi gızıklanıp yaşlıkdanam şir makala düzmeklige öz hucuvum meni erkime goymayardı sebābi 1380 yıldan soň men mekdebi
- 10 gutarıp bir nāçe yıl iki yıl mālmlık edip soň Alla tagallanın kismatıma nesip etmegi bilen daşarı yurda yukarı okumı davam bermānā nesip etdi maňa öz ata vatanımız bolan garaşsız bakı bitarap Türkmenistanda yukarı oku almak esasanam öz ugrumdan şir ve makala yazmaklıgım sebābli öz edebiyat ugrumı saylap şu yerde men 2008 de bütün dünya Türkmenlerniň halk yazıcısı
- 15 bütün dünya halk yazıcısı diyen adı almak maňa nesip etdi şu sebāpli hem meniň galamım ucı yiti bolmagna ve şularıň esası övgileri sebāpli men şir ve makala yazmaga hāsde gızıklandım ve şu sanda iki yüz töveregi govırak şirlerim vatan hakda söygi hakda ene hakda her dürli ugurlardan iki yüz tüveregi şir yazmak maňa nesip etdi ve şir ve makalalar hem bir nāçe
- 20 makalalarımam meselen adını aydanımızda birinci yetimegiň yöregi ikinci oba oglanı artık üçinci kitap törtinci düşimiň hakikatı başinci yetimek altıncı dutarın kudratı yeddinci perzendini ata enā bolan borcı sekkizinci kanun ve adalat ve şulara menzeş bir nāçe makalalarım Türkmenistanıň bir nāçe gayıyet jurnallarında Gurbansultan eje jurnalında ve vatanım diyen
- 25 gaziýetinde edebiyat jurnallarında ve miras jurnallarında neşir bolmaga ulı urun tapmagı meni diysiň begendiryär. Esanam birincā Türkmen yigitleriň Owganistanda yaşayşınıň ve okudan binesip boluşınıň her hili garaz Owganistnda yaşamak ve diri yaşap yörmegin özi bir ulı bagt men şul Türkmen yigitlerne bagışlap şu şiri döretdim. Şiriň invanı Türkmen yigidi

Türkmen yigidi

- 30 Gara gapdalaña galsen tirsege Gara gapdalaña galsen tirsege
Gucurlı gayratlı Türkmen yigidi edermen çaparmen savaşde ârsen
Gucurlı gayratlı Türkmen yigidi nazar eyle geçmişine gelcege
Yaraşyandır gerse düşiň gerçege baksın saňa bardır abray görcege
Gucurlı gayratlı Türkmen yigidi bardır sende akıldarıň alımıň
- 35 Alyandır söz bilen serin zalımıň tanayar tört künci seni âlemiň
Gucurlı gayratlı Türkmen yigidi ılım ummanına gark et özüni
Akıl galbırında ele söziňi galdır garıbıňı yumma göziňi
Gucurlı gayratlı Türkmen yigidi artdır abrayıňı baksen ilige
Göroglyň guşagyň bagla biliňe sen gernas sen tarma dağı hılıña
- 40 Guçurlı gayratlı Türkmen yigidi hakıň bar gora sen guvan aslıña
Baş müň yıl tarihli Oguz nesliňe agdar tarih gatıň düşme peslige
Gucurlı gayratlı Türkmen yigidi ey sırat il över sen ilden özsäň
ey sırat il över sen ilden özsäň kop oka az görle galyandır yazsaň
su dälde bal çıkar innelâp gazsaň Guçurlı gayratlı Türkmen yigidi

- 45 bu şirim invanimisa beyik Magtımğulı pıragı ve dünyâ edebiyatında ulı ız
galdıran şahsiyetlerimiziň biri ve Türkmenler üçinem ulı bir öçmecek sönmecek
bir edebiyat dünyâsiniň çümmecek gâmisi bolup göz öñümüzde canlanyar ve
şol beyik Magtımğulı atamızın adına bağıslap şol beyik Pıragı diyen şirimi
siziň ünsiňizi çekmegime hayyşt etyân.

Pıragı

- 50 Arzu aylâp Türkmenine agzıbirlik dövleti
girip tarih gatına nur imansen Pıragı

Yazıp sen gelcegiñi önner görüp anıklap

Önden görücü ilhamlı beyik pirsen Pıragı

Artdırıp söz sarpasın söz mülkiniñ sayyadı

55 Artdırıp söz sarpasın söz mülkiniñ sayyadı

Tanar seni maşırıkda dolan magrıba adı

Vatan diyip ah ursa çıkardı arşa dadı

Vatan söyler il halar biyik pirsen Pıragı

Pikriñe aklım yetmez içip sen hak meyini

60 Agzıbirliğe bezāp içki kalbıñ öyüni

Yetirersin maksada çen yörekden söyeni

Mukaddesdir sözleriñ hakayılsen Pıragı

Sırata goldav berip medet berip her işde

Sırata goldav berip medet berip her işde

65 Söziñden manı alan eder özin serişde

Pir diysin peselmesiñ öñden görice perişde

Hakıñ dıdarıñ gören beyik ārsen Pıragı

22

Söyleyen : Kudratullah Omarı, 38 Yaşında

Derleme Yeri : Caddai maivan, Kabil

Derlenen : a. Ramazan bayramı b. Gurbay bayramı

-a-

Birinciden özimi tanıdırsam adım Kudratullah Omarı tahallus etyorun
Afaganistan Türkmenleri Andhoy uluvalığıniñ yaşaycısı orta okuvı men
Andhoyda okıdım Hudanıñ yarlığı bilen soñ yukarı oku yanı tahsilat alımı
Türkmenistanıñ Ovganıstan bilen kantırakt yanı kömek nemeleri bagıtma

- 5 bolup şu tayda barıp iki nemededen masterlık aldım iki rişteden masterlık aldım biri fizikden biri komputer sayınsan Lebapda Seyit Nazar Seydi adındaki Türkmen Döwlet Üniversitesinde okadım. men roza bayramçılığı barada aytsam men Türkmenleriň içinde Türkmenleriň kabılalarnıň Türkmenlerniň iştimasınıň içinde bille bir şu iki bayrama hās bir baha berilyor üns berilyor
- 10 yanı bayramçılık gelse her öyde yanı temizlik pāklik nemesi geçyor yanı bir öyiň bir hilirāk bolsa öyiňi gurşalyor bular nāme üçin dostyar gelmeli dost yara yagşı garşılık almalı soň roza dābdestor barasında aytsam bizler hemmāmiz ertir vagt bilen roza namaz vagtı mescide gityors namazı okıp gelyors namazı okıp gelenen soň hiç kim tozman şu taydan öz öyne gitmeli
- 15 dāl şu taydan bir yaş kiçisini bolsa iberyorlar nāmçin gelyon nemeleri bir mihman gelyon öyni bir tertipleşdirmek üçin bolmasa şul tutuş obanıň yaşılı yaşkiçisi bolup bir başdan obanıň bir gırasınnan başlanyor öybe öy girip çıkılıyor öybe öy girip çıkılıp barıp birincidana öz kovmuň öz garındaşıň bir öz kovmuň öli dirileri bolyor şulara barıp hem haydını märeklenyor
- 20 hambosanigim şol bir ölen ölä şol bir ayat töver okulup çıkılıyor. Soň bir başdan aylanıp çıkılıyor soň aylanıp çıkılannan soň ana öye gelyorsıň soň nobat gelyor yanı yakın garındaşlarňa garındaşlar kim diyende meselen gıyz çıkaran yeriň gıyz alan yeriň koprāk ana şu taylara birinciden orun berilyor meselen giyav eger çagası bosa çagası bolmasa gelinni alıp şu atasıнка gayın
- 25 atasıнка barıp şunuň haydını gutlap gelyor ve hemçunan gıyz doganları nirā çıkan bolsa onuňam haydını gutlanyor soň galan günlerni bir yakın dostlar bolyor dostlar uzakdan yakınnan gatnaşyon dostlar bolyor olanka gidilyor ya olar gelyor soňambosa bir familda iki üç erkek bolsa şol günde nobat edilyo gelen gideniň önünde garşilamak üçin hā şüpillenler telefon çıkan nāçinci
- 30 yıllarda telfon yoktı soň her kimiň eger özi mihman tamında bolmasa özi mihman hanasında bolmasa bir galem bilen defter goyup çikyortı hā gelen özi bolmasa adını nāmçin bir birden gile etmesiz bolyor nāmçin bir yagşı günde her kimem isliyo ki bir işiginnen bir adam garasa dost halını sorap gelse şu sebāpden ana soňkı günleri mana oğlanlar üşyor obanıň oğlanları ya başga

- 35 yerden gatnaşyon oglanlaram bosa üşüşyor deňgene diyip bir zadımız bar billeriň deňgene yanı deňlik her kime deňlik bolan harç masrafı deň pöllemeli yanı paylamalı ve her kimmem öz yeten harcını bermeli soň şödebem bosa üşüşyos bir sazu surud bolsun ya bir başga Türkmeniň bir milli ferhangi oyunlary bolsun meselen öňki vagtlarda oynalyortı dörre dörre diyip ya taptı
- 40 matal şular yanı bir Türkmeniň ferhengi nemeleri yatlap oturulyor. Bul üç gün davam etyor Abdul Şükür soňkısı günem yanı şul eden zatlarnı yığnap onyanak munyanak edip ötiriyorlar.

-b-

- Gurbanlık bayramıda aytsam gurbanlık bolsa indi dini lihazdan her bir musulmana farz galıbersedem kâbir nemelerde bir bizleriň içimizde ferhang bir zadam bolup galan soň munı aydanımızda gurbanlık ol adamları ki indi kime biryonlıgınam aytsakda öz malumatımız barıca eger garzıň bolmasa eger
- 5 tavanıň bolsa her adama bir goyun bolmalı eger tavanıň bolmasadam her bir famile bir goyun şol gurbanlığıň özi iki rakam edilyor gurbanlığıň edilşe birāhā ham garıp famıllar bar hiç bir bir kilo göşt alıbilmiyon famılaram bolmalı şollara bille bir derecesini bulara ham paylap beryorlar geliberdik ikinci nemesine munuň pişirip berilyān varyantı pişirip berilyon düzgüni her
- 10 kim meselen bir obada yüz maşgala bolsa yüz sanak gurbanlık edilmeli bolsa şonı üç güne saat ba saat edip paylanmalı ol öz içimiziň bir tertip düzgünide soň her kim öz vagtı bolanda şo obanıň mescidinnen kığıyorlar mana palanıňka gurbanlığa onıň ne kettesi ba ne kiçisi ba her kim barıbermeli onnan çıkıp onja onnan çıkıp onja hā indi Hudavandıň bir nemeside iyen nugus
- 15 eder yanak bolsa şogün insana bir zerer getirse Hudavandıň bir nemesi bu ki hiç bir insana her gança iyenıň sayı seňip dur soňambosa onuňkıdan iyyosıň munıkıdan iyosıň eň bolmanda bir bölecik göşti bilen iki cimçe çorbasını içip gaytyorsıň garnıň dok bolsada nāmçin her kimim bir iyiler işikden beri gelir diyip ediyorda gurbanlıkda aytsam koprāk bişirilyon zad çorba nāmçin mal
- 20 soyulyor göşt dikanlık çorba edilyor kâbir adamlar yarıma diydi bizleriň içimizde harsa diyilyor harsa diyen zadlaram bişirip beryolar galıberse gelip

gelip Türmen palavnam bişirip beryorlar soñ geliberse gurumada bişiryolar
koprāk çorbaça bolmasadam bārrāgini gurmada bişiryorlar soñ hemçunan şolar
yanak bir merdime bir zıyafat etmek üçin merdimiñ garnını doyorup

25 merdimi çağırmak üçin edilyor.

SÖZLÜK

abad: (far.is) düzen	ah: (ün) ah, pişmanlık
abay: (is) tehdit	ahinger: (far. is) demirci
abray: (is) itibar	ahır: (far. za) nihayet, sonunda
abtaba: (far. is) ibrik	āhkām: (arp. is) hükümler
aç-: (fi) açmak	āhmiyet: (is) anlam, önem
açıl- (fi) açılmak	ahrr: (arp. sı, za) son, sonra
ad:(is) isim	aid: (far. is) bayram
adalat: (is) adalet	ak: (sı) ak, beyaz
adam: (arp. is) insan, erkek kişi	akademisyen: (fra. is) öğretim elemanı
adatı: (sı) olağan, sıradan	akallan: (far. za) en az
ādim: (is) adım	akıl: (arp. is) düşünme
adlandır-: (is) ad koy, ad tak, ad ver, isimlendir	akıldar: (sı) düşünür
afsana: (far. is) efsane	ākit-: (fi) götürmek, nakletmek
afsus: (arp. ünl) yazık, eyvah	akıllı: (sı) zeki, akıllı
aga: (is) ağabey, abi	akrab: (far. is) ay ismi
agaç: (is) ağaç, tahta	aksariyet: (far. is) çoğunluk
agdar-: (fi) devirmek, yıkmak	al-: (fi) almak
agir: (sı) ağır	alaca: (is) alaca, birkaç rengin
agış: (is) ağma işi	karışımından oluşan renk, ala
agız: (is) ağız	alaka: (arp. is) ilgi
agrı-: (fi) ağrımak, acımak	alan: (is) meydan, saha
agşam: (is) akşam	alayda: (far. sı) ayrı, başka
agtık: (is) torun	alda-: (fi) aldatmak, kandırmak
agzıbir: (za) dostça	ālem: (is) evren, cihan, dünya
	alıcı: (is) alıcı, müşteri

alıpgel-: (fi) getirmek	araba: (is) at arabası
alıpgit-: (fi) götürmek	arafat: (arp. is) arafat
alış-: (fi) değişmek, değiştirmek	aragatnaşık: (is) bağlantı, iletişim
alma: (is) elma	aragatnav: (is) bağlantı, iletişim
almaş: (is) değiştir	aralaş-: (fi) yakınlaşmak
alp: (tr. is) yiğit, karaman	aralık: (is) ara, aralık, mesafe
altı: (is) altı	aram: (far. sı) sakin, sessiz
altıncı: (sı) altıncı	aramlık: (far. is) sakinlik
altmış: (is) altmış	arçın: (is) muhtar
amada: (far. sı) hazır	argaç: (is) atkı
amma: (arp. ba) ama	arka: (is, sı) arka, sırt, geri
amparatorluk: (ita. is) ilhan	arpa: (is) arpa
ana: (ed) işte	arşagal-: (fi) havalanmak
ānānat: (far. is) gelenek	artdır: (is) abart, büyüt
andaza: (far. is) boyut, ölçü	artık: (is) artık
anık: (sı) mutlak, kati	artma: (is) temizleme
anık: (za) kesinlikle	arzan: (sı) ucuz
añ-: (fi) anlamak	arziş: (fari. is) değer, önem, kımet
añ: (is) bilinç, zihin	arzu: (is) arzu
añıyet: (is) ideoloji	asas: (arp. is) esas
añrı: (is) taraf, yön	asabını: (far. sı) kızgın, sinirli, asabi
añsat: (sı, za) kolay, rahat	asıl: (arp. sı) soylu
appak: (sı) bembeyaz	asır: (arp. is) yüz yıl
ār: (is) koca, eş, er	asla: (arp. za) hiç bir zaman
ara: (is) ara	asnad: (far. is) belge

asta: (far. za) yavaş	aydıl-: (fi) davet edilmek
astı: (is) altı	ayratın: (is) özellik
aş-: (fi) yüksel	ayt-: (fi) söylemek
aşak: (is, za) aşağı, alt	az-: (fi) azmak
aşlık: (is) açlık	az: (sı) az
aşna: (far. sı) tanış	aza: (arp. is) üye
at-: (fi) atmak	azap: (arp. is) eziyet, eziç
at: (is) at	baba: (is) dede
ata: (is) dede, baba	babat: (far. is) yön, taraf
atababa: (is) dede	bābek: (is) bebek
atçı: (is) at yetiştiricisi	bad: (far. is) rüzgar
av: (is) av	badam: (far. is) badem
ay: (is) ay	bag: (is) bağlam, sargı, rabıta
ayak: (is) ayak, bacak	bag: (is) bahçe
ayal: (arp. is) karı, eş	bağış: (is) bağış, yardım
ayalat: (arp. is) eyalet	bağışla-: (fi) affetmek
ayan: (is) açık	bagla-: (fi) bağlamak
ayat: (arp. is) ayet	bağlan-: (fi) bağlanmak
aydım: (is) şarkı	bağlanşık: (is) bağlantı
aygıtlı: (is) belirleme	bağşı: (is) şarkıcı
ayıp: (arp. is) kusur, eksiklik	bağşış: (far. is) bahşiş
ayır-: (fi) ayırmak, çıkarmak	bagt: (is) mutluluk
ayır-: (fi) bölmek	baha: (is) fiyat, değer, ücret
aylan-: (fi) dolanmak, dönmek,	baheyse: (far. ed) için, özgü
gezmek, yürümek	bahtıyarlık: (is) mutluluk

bak-: (fi) bakmak, seyretmek	bazar: (far. is) Pazar, arşı
bakı: (si) ölümsüz	bazı: (arp. sı) bazı
bal: (is) bal	begen-: (fi) beğen
bar-: (fi) gitmek	belahira: (far. za) sonunda
bar: (sı) var	belend: (far. sı) uzun
bar: (si) var	belezik: (is) belezik
barabar: (far.za) birlikte, bir arada	belki: (arp. za) belki
barada: (is) ilgi	belle-: (fi) bellemek, kaydetmek
bārde: (is) burada	bende: (far. is) kul, köle
bāri: (is) bu	ber-: (fi) vermek
barlık: (is) varlık	bereket: (arp. is) bolluk, gürlük
barmak: (is) parmak	bes: (far. sı) yeter
bas-: (fi) basmak	beste: (far. is) paket, hepsi
bās: (is) yarış	beş: (is) beş
baş: (is) baş	beşarti: (far. sı) koşullu
bāş: (is) beş	beşer: (far. is) insan
başarcañ: (sı) başarılı	beşir-: (fi) pişir
başga: (sı) başka, farklı	beyik: (sı) büyük
başla-: (fi) başlamak	beze-: (fi) süslemek
bay: (sı) zengin	biç-: (fi) biçmek
bayrak: (is) bayrak	bid: (far. sı) kötü
bayrak: (is) ödöl	bikar: (far. is, sı) işsiz
bayram: (is) festival, şenlik	bil-: (fi) bilmek
bazan: (arp. za) bazen, ara sıra	bile: (za) beraber, birlikte
bazanda: (far. is) kaybeden	bilen: (ba) ile

bilezik: (is) bilezik	bu: (sı) bu
bilim: (is) ilim, bilim	bugday: (is) buğday
bina: (is) bina, yapı	bugün: (is) sıfat
bir: (is) bir	bul: (sı) bu
biraz: (sı) biraz, bir parça, azıcık	bunârse: (is) bu şey
birinci: (is) birinci	burç: (is) köşe, biber
birlik: (is) birlik	burs: (fra. is) burs
bisavad: (far. sı) cahil	burun: (is) burun
bit-: (fi) yazmak	bus-: (fi) gizlenmek
bitarap: (sı) tarafsız	busa: (ed) ise
biyankı: (sı) öbür	bülkül: (far. is) hepsi, tamamen
bok: (is) bok, tezek	bürünç: (far. is) pirinç
bol-: (fi) olmak	bütün: (sı) bütün, tam
boş: (sı) boş	cabap: (arp. is) cevap
boy: (is) boy	cadda: (arp. is) ana yok, cadde
boya-: (fi) boyamak	cahan: (far. is) cihan, dünya
boyun: (is) boyun	cakat: (fra. is) ceket
boyunça: (za) boyunca	calguza: (far. is) himalaya fıstık çamı
boz-: (fi) bozmak, silmek	camakar: (far. is) iş elbisesi
bök-: (fi) atlamak, zıplamak	camıā: (far. is) toplum
böl-: (fi) bölmek, ayırmak	can: (far. is) can, yaşama, hayat
bölek: (is) parça, kısım	canak: (is) kase, fincan
bölekleyin: (sı) kısmi	canlan-: (fi) canlanmak
bölüm: (is) bölüm, daire	cañ: (is) zil, çan
böyle: (sı) bunun gibi	car: (is) çağrı, ilan

cavan: (far. is) genç	çāk: (is) ölçü
cavza: (dar. is) ay ismi	çakılık: (is) çağrı, davet
cay: (is) bina, mesken	çāklen-: (fi) kısıtla, sınırla
cayza: (far. is) ödül	çal-: (fi) sürtmek
ced: (dar. is) ay ismi	çal: (is) taşlık yer, çıplak tepe
cehed: (arp. is) yön, taraf, yan	çanak: (is) kase, fincan
cem: (arp. is) toplama	çans: (fra. is) şans
cemi: (arp. sı) tütün, hep	çap: (far. is) yayın
cenaza: (arp. is) cenaze	çap-: (fi) koşmak
ceng: (far. is) cenk, savaş	çar: (far. is) dört
cengel: (far. is) orman	çarh: (far. is) teker
cennet: (arp. is) cennet	çarmagız: (far. is) ceviz
cet: (dar. is) ay ismi	çarşembe: (dar. is) hafta ismi
ceza: (arp. is) ceza	çarva: (is) göçebe
cık-: (fi) çıkmak	çaşır-: (fi) kırmak, dağıtmak
cınar: (far. is) cınar	çat: (is) çatlak
cida: (far. sı) gerçekten	çatla-: (fi) çatlamak
cidden: (arp. za) cidden	çay: (çin. is) çay
cigerhon: (far. sı) durgun	çay-: (fi) yaymak
cora: (is) arkadaş, dost	çek-: (fi) çekmek, içmek
corap: (far. is) çorap	çeklit: (far. is) şeker
cumle: (arp. is) cümle	çen: (ed) değin, kadar
çaga: (is) çocuk	çenli: (ed) değin, kadar
çagatayca: (tr. is) yazı dili	çenli: (ed) değin, kadar
çağır-: (fi) davet etmet, çağırmak	çep: (far. is) sol

çerim: (far. is) deri	çuvalı: (far. is) hamal, taşıyıcı
çeşme: (is) kaynak	çük: (is) penis, çük
çet: (is) hudut, sınır	çüm-: (fi) dal
çetaraş-: (fi) uğraşmak	çün: (far. ba) zira
çıbık: (is) çubuk	çünki: (far. ba) zira, çünkü
çığ: (is) nem	dāb: (is) gelenek, anane, töre
çığ: (is) nem	dabara: (is) merasim
çık-: (fi) çıkmak	dābdestor: (far.is) gelenek, anane, töre
çıkan: (is) kuzen	dadım: (is) tadım
çıkart-: (fi) çıkarmak	dag: (is) dağ
çıkındı: (is) fazlalık, yedek	dahi: (arp. is) deha, öke
çın: (is) doğru	daira: (arp. is) daire
çıra: (is) lamba, ışık	dakık: (far. sı) kesin, dakik
çig-: (fi) bağlamak	dakika: (arp. is) dakika, an, zaman
çimçe: (is) kaşık	dakter: (fra. is) doktor, hekim
çolan-: (fi) sarılmak	dāl: (za, is) değil
çopan: (far. is) çoban	dalar: (fra. is) dolar
çorba: (far. is) çorba	dambura: (is) dombra, dutar
çotla-: (far. fi) düşünmek	dān-: (fi) dönmek
çök-: (fi) düşmek, çökmek	dāne: (far. is) tane, adet
çöl: (is) çöl, sahra	danış: (far. is) bilim, bilgi
çöp: (is) çubuk	dañ: (is) sabah
çöz-: (fi) çözmek	daraht: (far. is) ağaç
çözül-: (fi) çözelmek	darak: (is) tarak
çuluk: (is) çoban yardımcısı	darayı: (far. is) varlık

darga-: (fi) dağılmak	department: (fra. is) bölüm
dari: (dar. is) dil, Farçanın bir lehçesi	der: (is) ter
darya: (far. is) nehir, ırmak	derd: (far. is) dert, üzüntü
dastan: (far. is) destan	derece: (arp. is) basamak, aşama
daş: (is) taş	derek: (is) kavak
daş: (sı) uzak	deri: (is) deri, cilt, ten
daşarı: (is) dışarı	derrav: (far. sı) hemen
davam: (arp. is) devam	ders: (arp. is) ders
dayav: (is) güçlü	deş-: (fi) delmek
dayhan: (is) ekenci, çiftçi	deşik: (is) delik
dayı: (is) dayı	devlet: (arp. is) devlet
dayma: (far. sı) sürekli, her zaman	dıdar: (far. is) ziyaret
dayza: (is) teyze	dıkan: (far. is) çiftçi
defeten: (far. za) hemen	dıval: (far. is) duvar
defter: (arp. is) defter	dız: (is) diz
deg-: (fi) değinmek, dokunmak	di-: (fi) de, söyle
değişli: (is) ait	dialekt: (fra. is) lehçe
delil: (far. is) sebep	dil: (is) dil
dem: (is) nefes, soluk	dile-: (fi) dilemek
demirgazık: (is) kuzey, şimal	din: (arp. is) din
deñ: (is) denk	dindar: (far. sı) dindar, mütedeyyin
deñ: (sı) eşit	diñe: (za) sadece
deñiz: (is) deniz	diri: (sı) diri
deñlik: (is) eşitlik, eşlik	diskāh: (far. is) tezgah
dep-: (fi) tepmek	diy-: (fi) söylemek

dog-: (fi) doğmak	duy-: (fi) duymak, hissetmek
doga: (arp. is) dua	duzah: (far. is) cehennem
dogan: (is) kardeş	dün: (is) dün
dogrı: (sı) doğru, gerçek	dünyā: (arp. is) dünya
dok: (sı) tok	dürli: (sı) türlü
doka-: (fi) dokumak	düş-: (fi) inmek
dokkuz: (is) dokuz	düşek: (is) yatak
dola-: (fi) dolanmak	düşün-: (fi) anlamak, kavramak
doğ: (is) don	düşünce: (is) düşünce
dost: (far. is) arkadaş	düye: (is) deve
dovum: (far. is) ikinci	düyp: (is) kök
doy-: (fi) doymak	düyş: (is) düş, rüya
dök-: (fi) dökmek, koymak	düzgün: (is) düzen
dönem: (tr. is) dönem	edebi: (far. sı) edebi
döret-: (fi) yaratmak	edebiyat: (arp. is) edebiyat, düşünce
dört: (is) dört	edermen: (is) cesaret, yürekli
döv-: (fi) kırmak	edil: (sı) tam
dövre: (is) devir	eg-: (fi) eğmek
dövür: (is) devir	egenbaş: (is) giysi
dubara: (far. za) tekrar	eger: (far. ba) eğer
duçar: (far. is) rastlaşma	egir-: (fi) eğirmek
dur-: (fi) durmak	egis: (far. is) resim
durust: (far. sı) dürüst	eje: (is) anne
duşak: (is) duşak	ek-: (fi) ekmek
duşenbe: (dar. is) hafta ismi	ekin: (is) ekin

el: (is) el	et-: (fi) yapmak
elbetde: (arp. za) etbette	et-: (fi) yapmak
elek: (is) elek	et: (is) et
elli: (is) elli	etek: (is) etek
elt-: (fi) ilet	etrap: (arp. is) yanlar, taraflar
emma: (arp. ba) ama	evuznebosa
emniyet: (arp. is) emniyet, güvenlik	ey: (arp. ün) aman
endaza: (far. is) boyut, ölçü	eye: (is) sahip
endigān: (sı) düz	faaliyet: (arp. is) çalışma
ene: (is) anne	fabrika: (ita. is) fabrika
entek: (za) daha, henüz	fakad: (arp. ba) ancak, ama, lakin
eñ: (za) en	falan: (arp. is) falan
erik: (is) kayısı	famıl: (ita. is) aile
eriş: (is) ip	farhang: (far. is) sözlük, kültür, lügat
erkek: (is) erkek	fark: (arp. is) fark, ayırım
erkin: (sı) özgür, serbest	farsça: (far. is) İran devletinin resmi dili, acemce
erre: (far. is) testere	farsızuban: (far.) fars dilinde konuşanlar
ertir: (is) sabah, yarın	farz: (arp. is) farz, boyun borcu
esasan: (arp. za) esasen, temelinden, başından	fermayış: (far. is) sipariş
esbab: (far. is) aygıt, eşya	fikir: (arp. is) düşünce
eser: (arp. is) eser, yayın, kitap, yapıt	fisad: (arp. is) bozukluk
esger: (arp. is) asker	gaba-: (fi) çevirmek, kuşatmak
esir: (arp. is) esir, tutsak	gabak: (is) göz kapağı
eşit-: (fi) duy, işit	gaç-: (fi) kaç

gadam: (far. is) adım	garz: (far. is) borç
gadım: (arp. sı) eski, ezeli	gat: (is) kat
gadırdan: (arp. is) değer, kıymet, itibar	gati: (sı) sert
gal-: (is) kalkmak, kalmak	gatlak : (is) tabaka, kat
gala: (arp. is) kale, hisar	gatnaş-: (fi) katılmak
galad: (far. is) yanlış, hata	gavun: (is) kavun
galam: (arp. is) kalem	gayçı: (far. is) makas
galıñ: (sı) kalın, başlık	gayın: (is) kayın
gamiş: (is) kemiş	gayrat: (is) gayret
gāmi: (is) gemi	gayrı: (sı) başka, diğer
gan: (is) kan	gayısı: (sı) hangi
gap: (is) kap	gaytam: (za) tersine
gapdal: (is) yan, kenar	gaytar-: (fi) geri almak
gar-: (fi) karmak, karıştırmak	gaz-: (fi) kazmak
gara: (sı) kara	gazan-: (fi) kazanmak
garaşık: (is) dikkat	gazıyet: (far. is) hakim
garaşsız: (sı) bağımsız, müstakil	gazna: (far. is) servet
garaz: (arp. is) kin, hedef, amaç, maksat	geç-: (fi) geçmek
garıb: (arp. sı) kimsesiz	geçi: (is) keçi
garın: (is) karın, göbek	gel-: (fi) gelmek
garındaş: (is) akraba	geñeş-: (fi) danışmak
garış: (is) karış	gep: (is) söz, laf
garrı: (sı) yaşlı, ihtiyar	geple-: (fi) konuşmak
garşı: (sı) karşı	gerçek: (is) doğruluk, hakikat
garşıla-: (fi) karşılamak	gerden: (far. is) boyun

gerek: (sı) lazım	gile: (far. is) kusur
geriftar: (far. sı) alışkan	gilem: (far. is) kilim, döşeme
getir-: (fi) getirmek	giñ: (sı) geniş
gey-: (fi) giymek	gir-: (fi) girmek
gez-: (fi) gezmek	gird: (far. is) köşe
gezek: (ıs) kez, kere, defa	git-: (is) gitmek
gımmat: (sı) pahalı	giy-: (fi) giymek
gın: (sı) zor	giyav: (is) damat
gıra: (si) kenar	gizlen-: (fi) gizlenmek
gırk-: (fi) kesmek	goç: (is) koç
gısğa: (sı) kısa	gol: (is) kol, imza
gış: (is) kış	golay: (sı) yakın
gışart-: (fi) reddetmek	golda-: (fi) tutmak, desteklemek
gıyamat: (arp. is) mahşer günü	gonuk: (is) konuk, misafir
gıyz: (is) kız	goñur: (is) hakim, kahverengi
gıyzlık: (is) erdenlik, bakirlik	gor-: (fi) kurmak
gız-: (fi) kızmak, ısınmak	gora-: (fi) korumak
gızık-: (fi) oyalanmak	gork-: (fi) korkmak, ürkmek
gızık: (is) keyifli	goş-: (fi) eklemek, katmak
gızıl: (is) altın, kızıl	goşgı: (is) şiir
gızıl: (sı) kırmızı	govı: (sı) iyi, harika
gice: (is) gece	goy-: (fi) koymak, bırakmak
giç: (za) geç	goyun: (is) koyun
giçi: (sı) küçük, ufak	gozgalan: (is) isyan
gidil-: (fi) gidilmek	göç-: (fi) taşınmak

gödek: (is) yiğit	gurul-: (fi) kurulmak
gödek: (sı) kaba	gurur: (arp. is) benlik, kibir
gök: (is) gök, mavi	gusfend: (far. is) koyun
gör-: (fi) görmek	guş: (is) kuş
gör: (is) mezar	guşak: (is) kuşak, kemer
göreş: (is) güreş	gutar-: (fi) bitmet
görkez-: (fi) göstermek	gutla-: (fi) kutlamak
görnüş: (is) manzara, tür, çeşit	guvan-: (fi) sevinmek
görrün: (is) sohbet, konuşma	güç: (is) güç, kuvvet
göşt: (far. is) et	gül-: (fi) gülmek
gövün: (is) gönür, ruh	gül: (is) çiçek
göyā: (ed) sanki	gün: (is) gün
göz: (is) göz	günā: (far. is) günah, vebal, yazık
gözle-: (fi) aramak, bakmak	gündiz: (is) gündüz
grup: (fra. is) grup, ekip	gündogar: (is) doğu, şark
gucak: (is) kucak	gür: (sı) gür
gucurlı: (sı) güçlü	güyz: (is) sonbahar, güz
gudrat: (arp. is) kudret, mucize	güzeran: (far. is) yaşam
gulluk: (is) kölelik, kul olma	habar: (arp. is) haber, bilgi
gupba: (is) kubbe	hacı: (arp. is) hacı
gurak: (sı) kurak	hadaf: (arp. is) hedef, nişangah
gural-: (fi) kurulmak	hadısa: (arp. is) hadise, olay
gurban: (is) kurban	hafa: (far. si) üzgü
gurı: (is) kuru	hak: (arp. is) hak, adalet
gurşa-: (fi) yap	hakikat: (arp. is) hakikat, gerçek

hal: (arp. is) çözüm	hayda-: (fi) hayda
hala: (far. za) şimdi	hayır: (is) hayır
hala-: (fi) beğenmek, hoşlanmak	hayış: (far. is) rica
halas: (far. is) bitti	haysı: (za) hangi
halat: (far. is) durum	hayvan: (arp. is) hayvan
halı: (is) halı, durum	hayvan: (arp. sı) akılsız, duygusuz
halıpa: (far. is) usta	hazrat: (arp. si)hazret
halıs: (sı) tam	hefte: (far. is) hafta
halk: (arp. is) halk	helāk: (is) kaza, felaket
halta: (is) torba	heley: (is) bayan, kadın
ham: (far. ba) hem	hem: (za) bile
han: (far. is) han	hemîşe: (far. za) hep, daima
hana: (far. is) ev	hemmesi: (zam) hepsi, tümü
harab: (arp. sı) bitkin, viran	hemsaya: (far. is) komşu
harç: (arp. is) masraf	hereket: (arp. is)devranış, tutum
harıc: (arp. is) dış, dışarı	hımar: (far. is) istek
has: (arp. sı) özgü	hırman: (is) tahıl
hasap: (arp. is) oranlama, tahmin	hış: (far. is) akraba
hasıl: (is) verim	hızmat: (arp. is) bakım, iş, görev
hāsiyet: (is) davranış, karakter	hiç: (far. za) hiç
hat: (arp. is) yazı, çizgi	hili: (is) türü
hata: (arp. is) yanlış	himayat: (far. is) destek
hatar: (is) sıra, dizi	himmet: (arp. is) yardım, kayırma
hatar: (far. is) tehlike	hine: (arp. is) kına
hatda: (arp. ba) bile, hem de	hoş: (far. is) iyi

hoşla-: (fi) beğen	icaza: (far. is) izin, müsaade
hova: (arp. is) hava	icra: (arp. is) yapma, yerine getirme
hovva: (ed) evet	iç: (is) iç
hoz: (arp. is) havuz	iç-: (fi) içmek
hudı: (far. zam) kendi	içtimayi: (far. sı) toplumsal, sosyal
hukuk: (arp. is) hukuk	ifrad: (far. is) kişiler
husus: (arp. sı) özel	ihtimal: (arp. is) olasılık
huşksallık: (far. is) kuruluk	iki: (is) iki
huvlı: (far. is) ev	ikilenci: (sı) ikinci
hükümet: (far. is) devlet	ikisanag: (sı) iki tane
hüyt: (dar. is) ay ismi	il: (is) halk
hrş: (far. is) akraba	ilan: (arp. sı) duyuru
ıhlas: (far. is) sevt, samimiyet	ileri: (is) ileri, geri karşıtı
ıhtiyar: (far. is) yetkili	ilki: (sı) ilk
ıkbal: (arp. is) istek, arzu	illet: (far. sı) neden, sebep
ıkdısad: (arp. is) ekonomi, tutum	iman: (arp. is) inanç
ılham: (arp. is) ilham, esin	imkan: (arp. is) olanak
ılım: (arp. is) bilim	impırya: (ita. is) imparator
ıman-: (fi) güvenmek, kabul etmek	imsim: (sı) sessiz
ınkılab: (arp. is) devrim, reform	indaza: (far. is) ölçü, mizan
ınsan: (arp. is) insan, ademoğlu	indi: (za) şimdi
ısı: (sı) sıcak	ine: (ed) işte
ız: (is) iz	ini: (is) küçük kardeş
ıber-: (fi) göndermek, yollamak, sevk etmek	inne: (is) iğne
	inşaallah: (arp. ün) inşallah

invan: (arp. is) unvan	kafir: (arp. is) kefare
iñ: (za) en	kaka: (is) baba
ir: (za) erken	kak: (sı) kuru
islam: (arp. is) islam	kālā: (far.is) elbise
isle-: (fi) istemek	kalb: (arp. is) kalp, yürek
istidad: (far. is) yetenek	kamonist: (fra. is) komünizm
istifada: (arp. is) yararlanma	kān: (sı) çok
istila: (arp. is) yayılma, kaplama	kança: () ne kadar
iş: (is) iş, çalışma	kand: (far. is) şeker
işik: (is) kapı	kanun: (arp. is) yasa
işle-: (fi) çalışmak	kafes: (arp. is) kafes
ittihadiye: (far. is) birleşim	kardeş: (tr. is) kardeş
iy-: (fi) yemek	kārhana: (far. is) işletme
izi: (is) gerisi	karıb: (far. sı) yakın
izzet: (arp. is) büyüklük, yücelik	karya: (far. is) köy
jahan: (arp. is) cihan, dünya	karyadar: (far. is) muhtar
jay: (far. is) mesken, yer	karz: (far. is) borç
jurnal: (is) dergi	kavum: (far. is) etnik
kabıla: (arp. is) boy	kayda: (far. is) kural
Kabır: (arp. is) mezar	kazı: (arp. sı) hakim
kābir: (sı) bazı	kibir: (arp. sı) gurur, benlik
kabul: (arp. is) kabul	kecebe: (is) gelin arabası
gaç-: (fi) kaçmak	keçe: (is) keçe
gaç: (sı) kaç	kelime: (arp. is) söz, sözcük, lügat
gadım: (arp. sı) eski, ezeli	kelin: (is) gelin

kelle: (is) baş, kafa	kışlak: (far. is) köy
kem: (far. sı) az, eksik	kıyam: (arp. is) kalkışma, ayaklanma
kemal: (arp. is) yetkinlik,	kıyamat: (arp. is) mahşer günü
kemayı: (arp. is) fayda, yarar	kıyz: (is) kız
kemp: (fra. is) çadır	kıcık: (is) küçük
kenar: (far. is) yaka, yan	kilo: (fra. is) kilogram
kep: (far. is) sohbet, konuşma	kim: (za) kim
kefen: (arp. is) kefen, yakasız gömlek	kimlik: (tr. is) tanıtma kartı, hüviyet
ker: (far. sı) sağır	kisb: (far. is) meslek, kazanç
kes-: (fi) kesmek	kişi: (is) şahıs, zat, nefer
kesel: (is) hasta	kitab: (arp. is) kitap
kesgitle-: (fi) belirlemek	köp: (sı) çok, fazla
keşde: (is) dantel, tığ	koşış: (far. is) gayret, teşvik, çaba
keşvur: (far. is) ülke, devlet	kovçun: (is) çokluk
kette: (sı) büyük	kovul-: (fi) kovulmak
kıbla: (arp. is) kıble	kovum: (arp. is) budun, akraba
kıgır-:(fi) bağırma,haykırmakmak- mek yazmaya başladım	koyun: (is) koyun
kımat: (far. is) fiyat	köl: (is) göl
kın: (sı) zor	kömek: (far. is) yardım
kırk: (is) kırk	kömüş: (is) gömüş
kısım: (arp. is) bölüm, kesim	köne: (far. sı) eski
kısmat: (arp. is) talih, kader, şans	körpe: (is) yavur, bebek
kısmi: (arp. sı) tikel	köşiş: (far. is) gayret, uğraş
kış: (is) kış	köynek: (is) gömlek, giysi
	kudrat: (far. is) güç, kuvvet

kuvat: (far. is) kuvvet, güç	maldarçılık: (is) hayvancılık
kuzey: (tr. is) şimal, güney karşıtı	mālim: (arp. is) öğretmen
külleyat: (arp. is) külliyat	mama: (is) anneanne, nine
kültür: (fra. is) kültür, tarihsel	mamaniyet: (far. is) önleme
künci: (is) susam	mamulı: (far. sı) sıradan
küşti: (far. is) küreş	mana: (arp. is) anlam
küzeran: (far. is) hayat	manfi: (far. sı) eksi
labz: (far. is) söz	mansup: (arp. sı) mensup
lahce: (arp. is) lehçe, diyalekt	mantıka: (far. is) bölge
layık: (far. sı) kabiliyetli	maña: (zam) bana
legen: (is) leğen	mañlay: (is) alın
leşker: (far. is) asker, ordu	marıfı: (far. is) tanışma
leyliye: (dar. is) yurt	masafa: (arp. is) ara, aralık, uzaklık
mağlumat: (arp. is) bilgi	maslahat: (arp. is) iş, mesele, danışma
mahacı: (far. is) mülteci, sığınmacı	māslek: (arp. is) meslek
māhālla: (arp. is) mahalle,	masraf: (arp. is) masraf
māhālli: (far. sı) yerel	mastahak: (arp. sı) hak etmiş, layık
mahfel: (far. is) tören	mastarlık: (ing.is) master, yüksek lisans
māhir: (arp. is) muhabbet, şefkat	masuliyet: (far. is) sorumluluk
makala: (arp. is) makale, dergi yazısı	maşgala: (is) aile
mākām: (far. sı) sağlam	maşhur: (arp. sı) ünlü, tanınmış
maksad: (arp. is) amaç, gaye	matal: (is) bilmece, bulmaca
makul: (arp. sı) akıllıca, mantıklı	mavad: (far. is) malzeme
mal: (arp. is) mülkiyet, büyük baş	mavzu: (arp. is) konu
hayvan	mayda: (far. sı) küçük, ufak

mayır: (fi) sakatlamak	mıhman: (far. is) misafir, konuk
mayus: (far. sı) umutsuz, üzgün	mılayım: (sı) müşfik, sevecen
mazar: (arp. is) mezar	mısal: (arp. is) misal, benzer, örnek
mecbur: (arp. sı) mecbur, düşkün	millet: (arp. is) millet
medet: (arp. is) yardım, imdat	milli: (arp. sı) milli
medrese: (arp. is) medrese, fakülte	milyon: (fra. sı) milyon
meger: (far. ba) meğer	min-: (fi) binmek
mekdep: (arp. is) okul	miras: (arp. is) miras, mal mülk
mele: (sı) kahverengi	mitir: (far. is) metre
memleket: (arp. is) memleket, ülke	miyesser: (far. sı) olası, mümkün
men: (zam) ben	mohabbat: (arp. is) sevgi
menbe: (far. is) kaynak	molla: (arp. is) mevla, büyük kadı, büyük bilgin
meñzeş: (sı) benzer, aynı	motar: (far. is) araba
merbut: (far. sı) ilgili	moysefid: (far. is) ihtiyar, aksakal
merdim: (far. is) insan	möhim: (arp. sı) mühim, önemli
merhun: (arp. is) rahmetli	mucahid: (arp. is) alperen
merkez: (arp. is) merkez	muhıt: (far. is) çevre
mertebe: (far. is) kere	muhtalíf: (far. is) karşı
mescide: (arp. is) küçük cami	mukaddes: (arp. sı) kutsal
mesele: (arp. is) sorun	mukayise: (arp. is) kıyaslama
mesruf: (arp. sı) masruf	munasıbat: (arp. is) ilgiler, ilişkiler
meşgul: (arp. sı) meşgul, çalışır	musait: (arp. sı) uygun, elverişli
meydan: (arp. is) alan	musbat: (far. is) olumlu, artı
meyin: (ing.is) mayın	musıbat: (arp. is) uğursuz
meyli: (is) ilgi	

mustahak: (far. is) haklı	namzad: (far. is) nişanlı, adaklı
musulman: (arp. is) müslüman	nan: (far. is) ekmek
muşt: (far. is) yumruk	nārse: (za) şey, madde, eşya
mutaasifana: (far. za) maalesef	natanış: (sı) tanılmayan
muvaffak: (arp. sı) başarılı	navcavan: (far. is) genç
mübārek: (arp. sı) kutsal, uğurlu, kutlu	nazar: (arp. is) nazar, göz
mücadıla: (arp. is) çaba, savaş	nazıl: (arp. sı) inen, inmiş
mükelmel: (arp. sı) kusursuz, tam	nehir: (arp. is) ırmak
mülk: (arp. is) ev, dükân, arazi	neme: (zam) şey
mümkîn: (arp. sı) olabilir	neḡ: (far. is) şeref
müñ: (is) bin	nesil: (arp. is) nesil, kuşak
müşkel: (far. is) problem, zor	neşir: (arp. is) yayma, dağıtma
müşterek: (far. sı) ortak	netice: (arp. is) sonuç
nāçe: (sı) kaç, ne kadar	nırh: (far. is) ücret
nādip: (za) nasıl	nışan: (far. is) işaret, iz, belirti, almet
nagşa: (far. is) harita	nicge: (sı) ince
nahal: (far. is) fidan	nikah: (arp. is) nikah, evlilik akdi
nahar: (is) yemek	nirā: (za) nereye
nakıl: (is) atasözü, deyim	nişin: (far. is) oturumdar
namard: (far. is) korkak, ödle	niyet: (arp. is) niyet, maksat
namayış: (far. is) gösteri, şov	nobat: (arp. is) nöbet, sıra, keşik
namaz: (far. is) namaz	noynoy: (is) şarkı türü
namazger: (far. is) ikindi	nufus: (arp. is) nüfus, kişi
nāmçin: (za) neden	nugus: (far. is) aksaklık
nāme: (zam) ne	nur: (arp. is) aydınlık, ışık

oba: (is) köy	orta: (is) orta
odun: (is) odun	onsağ: (za) sonra
oglak: (is) oğlak, keçi yavrusu	otal: (fra. is) otel
oglan: (is) oğlan	otır-: (fi) oturmak
ogrı: (is) hırsız	otuz: (is) otuz
oguz: (sı) oğuz, iyi huylu	oval: (far. sı) ilk, birinci
oka-: (fi) okumak	ovlad: (arp. is) evlat, çocuk
ok: (is) ok, yayla atılan	oyan-: (fi) uyanmak
oku: (is) ders, öğrenim	oyun: (is) oyun, şaka
okuç: (is) öğrenci	ozal: (za) evvel
ol: (zam) o	öç-: (fi) sönmek
olar: (zam) onlar	öğren-: (fi) öğrenmek
omaça: (is) bacak kemiği	ökde: (sı) becerikli
on: (is) on	öküz: (is) öküz
onça: () o kadar, çok fazla	öl-: (fi) ölmek, gebermek
onda: (za) orada	ömür: (arp. is) yaşam
onda: (za) öyleyse, o halde	ön: (is) ön
onka: (zam) ona	önki: (sı) önceki, evvelki, sabık
onuncı: (sı) onuncu	ör-: (fi) örmek
oñ: (is) ön	örân: (za) çok, daha
oñar-: (fi) düzeltmek, yapmak	ös-: (fi) büyümek, gelişmek
oñat: (sı) iyi, güzel	öten: (sı) geçen
opar-: (fi) koparmak	öv-: (fi) övmek
oral-: (fi) sarılmak	övren-: (fi) öğrenmek
or-: (fi) biçmek	övgi: (is) övgü

öy: (is) ev	perişde: (far. is) melek
öylen-: (fi) evlenmek	pervdikâr: (far. is) Allah, Tanrı
öz: (is) öz	perzend: (far. is) evlat
öz: (zam) kendi	pes: (far. sı) hafıs
pada: (is) enek, hayvan	peşin: (far. is) öğlen
padışa: (far. is) hükümdar, sultan	peşir-: (fi) pişirmek
pahanton: (paş. is) üniversite	pırar: (far. is) kaçış
pahta: (is) pamuk	pikir: (arp. is)düşünce
pāket: (fra. is)paket	pille: (sı) an
pākize: (far. sı) temiz	pır: (far. is) yaşlı, koca
palav: (far. is) pilav	pisad: (arp. is) bozukluk, hile
palvan: (far. is) güreşçi	piş: (far. za) önce
panı: (arp. sı) ölümlü, kalımsız	pişnahat: (far. is)teklip, öneri
paşa: (sı) uslu, ağırbaşlı	pişrâfta: (far. sı) gelişmiş
pata: (arp. is) fatiha	pit-: (fi) yazmak
patmus: (far. is) tevsî	pıtra-: (fi) saçmak, parçalamak
paye: (far. is) rütbe	plan: (fra. is) niyet, maksat
payda: (arp. is) yarar	pohanzey: (paş. is) fakülte
payla-: (fi) bölmek, ayırmak	post: (far. is) tüylü hayvan derisi, makam
peder: (far. is) baba	program: (fra. is) program, izlence
pegamber: (far. is) yalvaç, elçi	pul: (far. is) pul, para
pelverde: (far. is) şeker	pursat: (arp. is) vesile, uygun zaman
pencem: (far. sı) beşinci	rakam: (arp. is) rakam, nicelik, miktar
perende: (far. is) kuş	ravaç: (arp. is) revaç, sürüm
perhej: (far. is) sözlük, kültür, lügat	

regk: (far. is) renk, nitelik, çeşitlilik	sāhel: (sı) az
resana: (far. is) medya, iletişim ortamı	sāhel: (za) biraz
resmi: (arp. sı) resmi, devlete ait	saha: (arp. is) alan
reşgand: (far. is) şaka	sahna: (arp. is) görüntü
rezayat: (far. is) onay, kabul	sakla-: (fi) alıkoymak, beklemek
rişte: (far. is) bölüm	salgıt: (is) vergi
rol: (fra. is) rol, gösteriş	salkın: (sı) serin
roman: (fra. is) roman, eser	sal-: (fi) koymak, katmak
roşen: (far. is) ışık	san: (is) sayı
roza: (far. is) oruç	sandık: (is) sandık
rugsat: (arp. is) izin, müsaade	saña: (zam) sana
ruyat: (far. is) görünüş	sapar: (arp. is) yolculuk
ruz: (far. is) gün, gündüz	sarf: (arp. is) harcama, tüketme, kullanma
rüşt: (far. is) büyüme	sarı: (is) sarı
saat: (arp. is) vakit, zaman	sarpa: (is) saygı, değer
sabit: (arp. sı) sabit, durağan	sat-: (fi) satmak
saçak: (is) sofra	sāth: (far. is) düzey
sada: (is)sada	savab: (arp. is)sevap
sadaka: (arp. is) sadaka	savad: (far. is) bilim, ilim
saf: (arp. is) dizi, sıra	saval: (far. is) soru
safar: (far. is) seyahat, yolculuk	savaş: (is) mücadele, kavga, cenk
sag: (is) sağ	sayla-: (fi) seçmek
sagdın: (sı) dinç	saz: (far. is) saz, çalgı
sag-: (fi) sağlamak	sebābi: (arp. is) sebep, zira
sakla-: (fi) beklemek	

sekiz: (is) sekiz	sön-: (fi) sönmek
sekizinci: (sı) sekizinci	söy-: (fi) sevmek
semiz: (sı)şışman	söygi: (is) sevgi, aşk
sen: (is) sen	söz: (is) söz, kelim, laf
sene: (arp. is) yıl	sözlük: (is) sözlük, lügat
sened: (arp. is) belgit	su: (is) su
sep-: (fi) serpmek	sukut: (arp. is) sukut, düşme
serdar: (far. is) başkomutan	sultan: (arp. is) sultan, padişah
serhād: (far. is) sınır	sunk: (is) kemik
serpay: (far. is) hediye, armağan	surat: (is) yüz, resim, fotoğraf
sılaglan-: (fi) özendirmek	suv-: (fi) sıvamak
sınla-: (fi) izlemek	suvat: (far. sı) okuryazar
sınıf: (arp. is) sınıf, derslik	suvur-: (fi) savurmak
sır: (arp. is) sır, gizli tutulan şey	sünnet: (arp. is) sünnet
sırat: (arp. is) sırat, sırat köprüsü, yol	süri: (is) sürü
sıyasat: (arp. is) siyaset, politika	sür-: (fi) sürmek
siz: (zam) zamirsohbet: (arp. is) sohbet, hasbihal	süyşür-: (fi) sürüklemek
sok-: (fi) sokmak	şāgird: (far. is) öğrenci, çırak
sonkı: (sı) sonraki	şah: (far. is) şah
soñ: (za) sonra	şāhār: (far. is) şehir
sora-: (fi) sormak	şaha: (is) budak, dal
sorag: (is) soru	şahin: (far. is) şahin
sosyal: (fra. sı) toplumsal	şāhra: (far. is) bozkız, sahra, çöl
soy-: (fi) soymak	şahsı: (arp. sı) kişisel, özel
	şahsiyet: (arp. is) kişilik

şair: (arp. is) şair, ozan	tahsil: (arp. is) toplama, öğrenim
şal: (far. is) şal, yün kumaş	tahta: (far. is) tahta, ağaç
şamal: (far. is) rüzgar	tak-: (fi) takmak
şana: (far. is) omuz	taksım: (arp. is) bölme
şārik: (is) ortak	tālim: (arp. is) öğretim, alıştırma
şatlık: (is) mutluluk	tamam: (arp. sı) bütün, tüm, eksiksiz
şay: (is) süs, zinet	tana-: (fi) tanımak
şekil: (arp. is) şekil, biçim, tarz	tanış-: (fi) tanışmak
şepellen: (za) şimdi	tañrı: (is) tanrı
şey: (arp. zam) şey, eşya	tap-: (fi) bulmak
şıgır: (arp. is) şiir	tapavut: (far. is) fark
şiir: (arp. is) şiir	tarab: (arp. is) yön, yan
şirin: (far. sı) sevimli, tatlı, hoş	tarana: (far. is) şarkı
şive: (far. is) şive, tarz, tavur	tarih: (arp. is) tarih
şol: (zam) şu	tart-: (fi) çekmek
şöyle: (za) şöyle, öyle	tāsir: (far. is) etki
şükür: (arp. is) şükür	taşla-: (fi) atmak, fırlatmak
ta: (far. is) hatta, kadar	taşvık: (arp. is) özendirme
tabak: (arp. is) tabak, kap	tay: (is) tay, at
tablğ: (far. is) reklam, duyuru, ilan	tayıpa: (far. is) aşiret
tadavı: (arp. is) iyileştirme, sağaltım	tayyar: (far. sı) hazır
tahallıs: (far. is) soyisim	tāze: (far. sı) taze, yeni
tahkık: (arp. is) soruşturma	tebigı: (far. is) doğal
tahkır: (far. is) küçümseme	teclil: (far. is) tören, anma
tahmın: (arp. is) oranlama, kestirim	tecrübe: (arp. is) deney, görüş

teke: (is) teke	tüccar: (arp. is) tüccar, tacir
temiz: (arp. sı) temiz	uç-: (fi) uçmak
ten: (far. is) cilt, vücut	ugrur: (is) yön, bölüm
terbiye: (arp. is) eğitim, görgü	ulag: (is) araba, taşıt
terk: (arp. is) bırakma, ayrılma	ulakan: (sı) büyük
tertib: (arp. is) düzenleme, sıralama	ulan-: (fi) kullanmak
teslim: (arp. is) bırakma, devretme	ulı: (sı) büyük
tesmim: (far. is) karar	umıd: (far. is) umut
tezkira: (arp. is) tezkere, pusula	umman: (za) genellikle
tılla: (far. is) altın	umum: (arp. sı) bütün, tüm
tik-: (fi) dikmek	ur-: (fi) dövmek, vurmak
tire: (is) alt boy	uruş-: (fi) savaşmak, vuruşmak
tizrāk: (far. sı) çabuk, acele	usta: (far. is) usta
togala-: (fi) yuvarlamak	uzat-: (fi) uzatmak
tokkuz: (is) dokuz	uzak: (sı) uzak
tomaşa: (is) oyun	uzın: (sı) uzun
top: (is) top	üç: (is) üç
topar: (is) takım, grup	üçege: (is) bağırsak
toy: (is) toy, düğün	üçin: (ed) için
tozdır-: (fi) dağıtmak	ülfet: (is) dost, arkadaş
tört: (is) dört	üniversite: (fra. is) üniversite
töverek: (is) civar, etrap, çevre	üns: (is) dikkat
tut-: (fi) tutmak	üst: (is) üst
tohum: (far. is) tohum, nesil	üsüş: (is) ilerleme
tutuşlayın: (za) tamamen	üyş-: (fi) toplanmak

vagt: (far. is) zaman, vakit

vaka: (far. is) olay

vakt: (arp. is) zaman, çağ

varhata: (far. is) korku

vazı: (far. is) belle, açık

vatan: (arp. is) vatan, yurt

vazir: (arp. is) bakan

vaziyet: (arp. is) durum, hal, tavır

ve: (arp. ba) ve

velayat: (arp. is) velayet, il

ya: (arp. ün) ya

yada: (ba) veya

yadımda: (far.ün) aklımda

yadikârlık: (far. is) yadigar, andaç

yag: (is) yağ

yagday: (is) durum

yagmır: (is) yağmur

yagşı: (is) iyi

yagşı: (sı) olur

yagtı: (is) ılık, nur

yaka: (is) sahil, yaka

yak-: (fi) yakmak

yakın: (sı) yakın

yalayı: (sı) gereksiz, yararsız

yalı: (ed) gibi

yalık: (is) mendil

yalnış: (sı) yanlış

yaman: (sı) yaman

yana: (is) yön

yanak: (ed) gibi

yanak: (is) gibi

yanı: (arp. ba) yanı

yan-: (fi) yanmak

yañadan: (za) tekrardan

yañkı: (sı) şimdiki

yar: (is) eş

yara: (is)yara, hasar

yaramaz: (sı) yaramaz

yaraşık: (is) barışma

yarıl-: (fi) patlamak

yarım: (sı) yarım, buçuk,

yarıp: (sı) yarım

yasa-: (fi) yapmak

yas: (is) yas, matem

yastık: (is) yastık

yaş: (is) yaş, genç

yaşa-: (fi) yaşamak

yaşayış: (is) hayat, yaşam

yaşlık: (is) gençlik

yat-: (fi) yatmak, uyumak

yatla-: (fi) hatırlamak, anımsamak

yay: (is) yay, zemberek

yayrat-: (fi) yaymak

yaz-: (fi) yazmak

yaz: (is) yaz, ilkbahar

yazgı: (is) yazı, kayıt

yazıcı: (is) yazar

yazuv: (is) el yazısı, yazı

yedi: (is) yedi

yegan: (far. sı) bazı, bazen

yegen: (is) yeğen

yeke: (sı) tek

yelim: (is) tutkal, yapıştırıcı

yenç-: (fi) tokatlamak

yene: (za) yine

yenge: (tr. is) yenge

yeñe: (tr. is) yenge

yer: (is) yer, mekan

yerleş-: (fi) yerleşmek

yet-: (fi) yetmek

yetir-: (fi) ulaştırmak

yığna-: (fi) biriktirmek, toplamak

yık-: (fi) yıkmak

yıl: (is) yıl

yıldırım: (is) yıldırım, şimşek

yigit: (is) yiğit

yit-: (fi) kaybolmak

yok: (is) yok

yokarı: (za) yukarı

yol: (is) yol

yöne: (ba) fakat, ancak

yör-: (fi) yürümek

yörek: (is) yürek

yumak: (is) yumak

yu-: (fi) yıkamak

yum-: (fi) yummak, kapatmak

yumurta: (is) yumurta

yurt: (is) memleket, ülke

yükle-: (fi) yüklemek

yün: (is) yün

yüp: (is) ip

yürek: (is) yürek, kalp

yüz-: (fi) yüzmek

yüz: (is) yüz

yza: (sı) geri

zat: (arp. is) zat, şey

zāhmet: (arp. is) emek, güçlük

zekat:(arp. is) zekat

zalım: (arp. sı) zalim

zaman: (arp. is) zaman

zayala-: (fi) bozmak, mahvetmek

zayıf: (arp. sı) zayıf

zehniyet: (arp. is) anlayış

zemin: (far. is) yer, taban

zeng: (far. is) pas, zil

zerer: (arp. is) zarar, ziyan

zerur: (far. is) ihtiyaç

zıraat: (arp. is) ziraat, tarım

zıyad: (far. sı) çok

ziyafet: (arp. is) ziyafet, şolen, toy

ziyan: (far. is) zarar

zor: (far. sı) zor, baskı

zor: (far. İs) güç, kuvvet

zuban: (far. is) dil

SONUÇ

Afganistan Türkmen Ağzı (Şamal Bölgesi) başlıklı Yüksek Lisans tezimizin hazırlanmasında yürüttüğümüz metot, araştırma ve inceleme yöntemleri ile elde ettiğimiz veriler ana hatlarıyla aşağıdaki şekildedir.

Giriş bahsinde, Afganistan’da yerleşik ve yaşayan halklar hakkında genel bilgiler ve özellikle Türk soylu halklar hakkında bilgiler verildi. Afganistan Türkleri, yoğun olarak başta Özbekler ve daha sonra nüfus yoğunluğuna göre Türkmenlerden oluşmaktadır. Maalesef yaşanan coğrafya asırlardır hem yerel hem civar ve uluslararası güçler arasında çekişme ve güç gösteri alanı olmuştur. Bu sebeple uzun süren savaşlar ve bunları takip eden hastalık, açlık ve benzeri sebepler burada yaşayan halkların başka coğrafyalara diğer bir deyişle ülkelere göçmesini kaçınılmaz kılarak bu coğrafyada yaşayan insanların kaderi olmuştur. Afganistan Türkmenleri başta olmak üzere bu coğrafyada yaşayan halkların nüfus, coğrafya ve sosyal hayatlarıyla ilgili bilgiler burada verildi.

İnceleme bahsinde, bizzat sahada 22 ayrı kaynak kişiden derlediğimiz ve fonetik tespit esasları çerçevesinde metin haline verdiğimiz derlemeler esas alınarak Afganistan Türkmenlerinin diyalektolojik özellikleri tespit edilmeye çalışıldı. Kaynak kişilere dayanan metinlerin yanında soruşturma yöntemi ve daha önce yapılan muhtelif kaynaklara da müracaat edildi. İnceleme kısmında özellikle bu diyalektin fonetik ve morfolojik yönlerini ortaya koymaya yönelik örnekler verildi. Afganistan Türkmencesinin temasta bulunduğu diğer diller ile kelime alışverişleri ve etkileşimi tespit edildi. Afganistan Türkmencesi yazılı olarak Arap alfabesi ile örneklerini vermektedir. Bu alfabe sisteminden kaynaklanan ses farklılıkları da gösterilmeye çalışıldı.

Metin bölümü, ise 65 sayfadan oluşmaktadır. Sahada derlediğimiz metinler dilbilim çalışmalarında kaynak kişi olacak kimselerin özellikleri dikkate alınarak ve sondajlama metot esasında bölgelerin etnik ve nüfus ağırlıkları da göz önünde bulundurularak belirlendi. Derlenen ses kayıtları fonetik transkripsiyon hususiyetlerine uygun şekilde yazıya geçirildi. Bu metinler incelemeye de esas alındı. Metin bölümünün özellikle Türkiye’de yapılacak olan Türkmence çalışmalarında

sahanın uzak olması hasebiyle erişilmeyen kaynak metinler açısından da faydalı olacağı ümidindeyiz.

Sözlük kısmı, incelemeye esas aldığımız metinlere dayalı olarak seçme kelimelerden oluşmakta ve 1403 adettir.

Bibliyografya bölümü 31 maddeden oluşmaktadır. Bu kullanılan kaynaklar yanında bu sahada daha sonra yapılacak olan muhtemel çalışmalara da kaynak olması düşüncesiyle tespit edilen ancak ulaşamadığımız künyeler de verildi. Diğer bir deyişle Afganistan Türkmenleri ve Türkmencesi için Afganistan sahasında yazılan kaynakları içerir bir kaynakça çalışması yapıldı.

Ekler bölümünde, Afganistan Türkmenlerinin yaşadıkları coğrafya, kültürleri, yaşama koşulları ve sosyal hayatları gibi konuların daha anlaşılır olması için haritalar ve muhtelif resimler sunuldu.

Sonuç olarak derlediğimiz metinler esasında yaptığımız inceleme sonucunda Afganistan Şamal bölgesinden elde ettiğimiz malzemenin Türkmenenin Ersarı ağzına ait olduğu belirlendi. Afganistan Türkmencesi Ersarı ağzı, Türkmenistan'daki Ersarı ağzının yayılım alanının bütüncesini teşkil etmektedir.

Afganistan'da Türkmençe son yıllarda yarı resmî dil statüsünde tanındı. Bu kapsamda Türkmenlerin yaşadığı bölgelerde daha önceki yıllarda Fars alfabesi ile orta okula kadar eğitim kurumlarında okutulan Türkmençe, artık liseye kadar okutulmaya başlandı. Bu çalışmalar kapsamında henüz yaygınlık kazanmasa da Afganistan Türkmen alfabesi hazırlandı. Bütün bu hususlar Afganistan Türkmencesinin dil varlığının korunmasına katkı sağlamakta olup buradaki ağızların dil özelliklerinin ortaya konulması Türkçenin ortak kültürel dil mirasının tespitine ve muhafazasına katkı sağlamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

a. Kitaplar:

- Ferzad, A. (2015). *Häzirki Zaman Türkmen Diliniň Grameri*. Afganistan.
- MERÇİL, E. (1976). *Afganistan Türkmenleri*. Türk Dünyası El Kitabı. Türkiye.
- Yıldırım, M. S. R. (2016). *Ferheng Turkmenha*. Afganistan.
- Yıldırım, M. S. R. (2016). *Ferheng-i Rasih (Türkmeni - Dari)*. Afganistan.
- Yalın, R. (1940). *Cenupta Türkmen çalgıları*. Adana: Türkiye.
- Yalman, A. (1932). *Cenupta Türkmen oymakları*. İstanbul: Türkiye.
- Bahman, S ve Muradi, Ş. (2016). *Türkmen Dili*. 1. sınıf. Afganistan.
- Nasır, N ve Bahman, S. (2017). *Türkmen Dili*. 2. sınıf. Afganistan.
- Bahman, S. (2011). *Türkmen Dili*. 3. sınıf. Afganistan.
- Nazar, A. (2011). *Türkmen Dili*. 4. sınıf. Afganistan.
- Uygun, H. (2011). *Türkmen Dili*. 6. sınıf. Afganistan.
- Sadıkı, M. Y. (2016) *Farsi Guyan Maasir Türkmeni*. Afganistan.
- Yoldaş, H. (2013) *Zehinli Çağalar*. Afganistan.

b. Tezler:

- DOGHAN, Abdul Hannan. *1980 Sonrası Dönemde Türkiye’de Yerleşen Afgan Türkmenlerinin Göç Süreçleri ve İntibak Problemleri*. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmış Yüksek lisans Tezi), Konya 2018.
- İLSYER, Noor Yaghdi. *Kuzey Afganistan’da Ziyaret Dindarlığı Üzerine Sosyolojik Bir Arştırma (Andkhoy Örneği)*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmış Yüksek lisans Tezi), Kayseri 2015.
- MAKHDOM, Abdulahad. *Afganistan Türkmenlerinin Sosyo- Kültürel ve Dini Durumu (Mezar-ı- Şerif Örneği)*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmış Yüksek lisans Tezi), Samsun 2016.

C. Makaleler:

BOZKURT, M. Fuat, “Afganistan'da bir Türkmen ağızı”, *TDAY Belleten*. (1978-79). ss. 39-79. Türkiye 1978.

FEVZİ, Firuz, “Afganistan’da Türk Kültürü ve Edebiyatı Üzerine Bir Araştırma”, *Batman Üniversitesi, Yaşam Bilimleri Dergisi, Sayı 1/2012*. Türkiye 2012.

Öztürk, Rıdvan, “Afganistan Türkmençesi Yazımında Q-(ق), ğ- (غ) Meselesi”, *Gazi Türkiyat: Güz 2009/Sayı 5*. Türkiye 2009.

Öztürk, Rıdvan, “Afganistan Türkmençesi Metinlerindeki Eksiz Ad Tamlamaları”, *International Periodical for the Language, Literature and History of Turkish or Turkic: Volume 5/ Winter 2010*. Türkiye 2010.

Öztürk, Rıdvan, “Afganistan Türkmençesi Metinlerinde –TI Geçmiş Zaman Eki. Dil Araştırmaları”, *Bahar, Sayı: 6, S.175-180, Ankara*. Türkiye 2006.

Öztürk, Rıdvan, “Afganistan Türkmençesinde Standart Türkmençe Dışı Şekiller”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 28, 13-29*. Türkiye 2010.

Ölmez, Zühal, “Amuderya Bölgesi Türkmen ağızları. V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı”, *Türk Dil Kurumu, 2004. ss. 2221-2230, Ankara*. Türkiye 2004.

Şahin, Savaş, “Afganistan Türkmenlerinin Ersarı Boyunun Ağızlarında Ünlü-Ünsüz Varlığı ve Başlıca Ses Olayları”, *Türkbilig, 2016/31: 127-143*. Türkiye 2016.

Şahin, Savaş, “Yabancılarla Türkmençe Öğretimi Üzerine Öneriler: İndiana Üniversitesi Örneği”, *Turkish Studies, vol.12, pp. 359-370*. Türkiye 2017

Şahin, Savaş, “Afganistan’daki Türkmen Varlığı ve Kültürü Üzerine”, *Teke, vol.5, pp.1144-1160, 2016*. Türkiye 2016.

Şahin, Şavaş, “Afganistan’da Bulunan Çağatay Dilli Mahtumkulu Divanı”, *Uluslararası Türkmen Şairi Mahtumkulu Firaki Sempozyumu, Ankara, Türkiye*.

Şahin, Şavaş, “Afganistan Türkmenlerinin Büyük Şairi Üstad Abdülkerim Behmen”, *3. Asya Dilleri Sempozyumu, Kayseri, Türkiye, pp.325-336*. Türkiye.

Şahin, Şavaş, “Afganistan Türklerinin Toplum Dilbilimsel Yapısı”, *The 4th International Language, Culture, Literature Symposium, Antalya, Türkiye, pp. 295305 - 295305*. Türkiye.

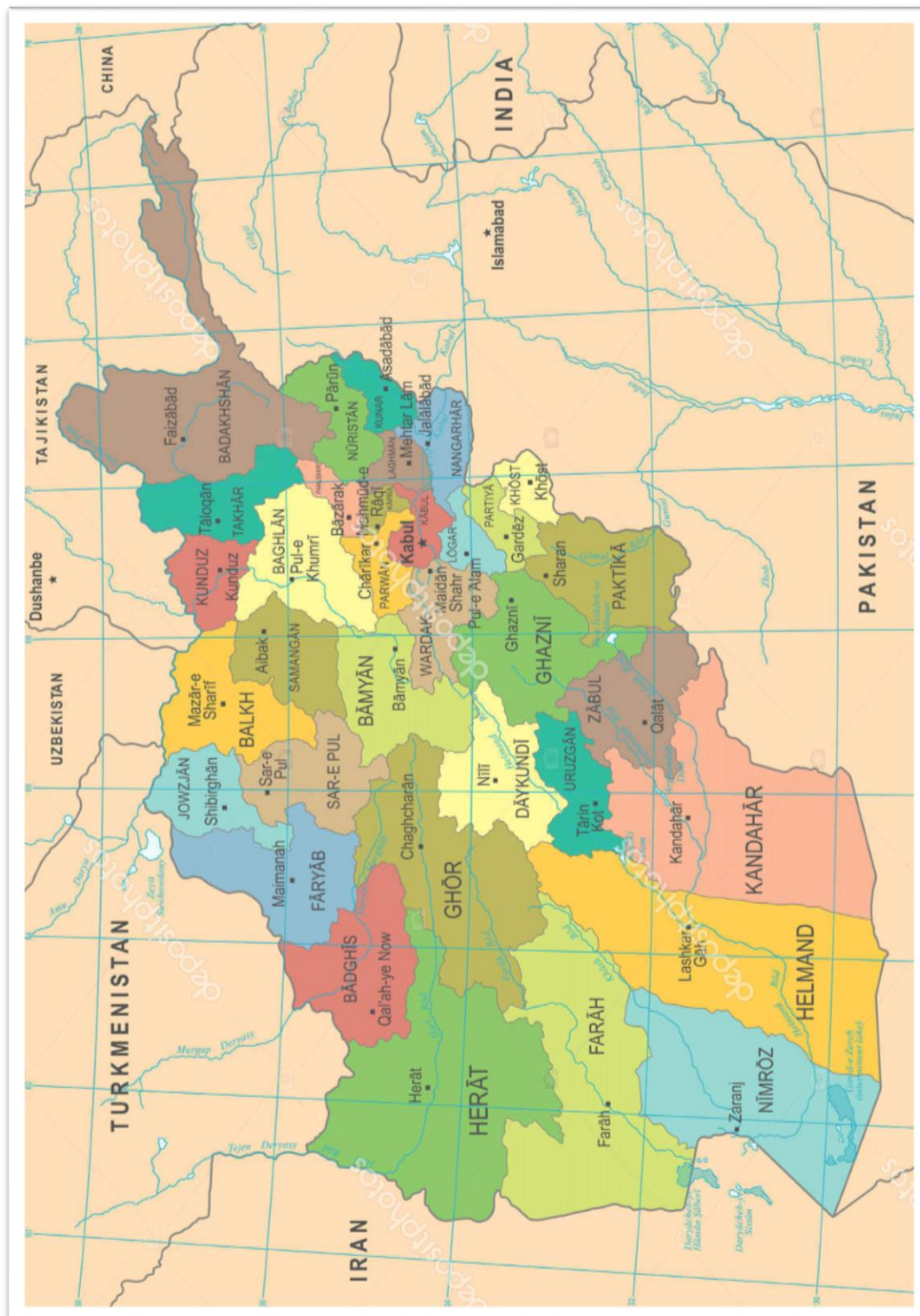
Temizyürek, Fahri, Barın, Erol, Ustabulut ve Mete Yusuf, “Afganistan’ın Dil Politikası ve Afganistan’da Türkçe Eğitimi Tarihi”, *Türkbilig: 2016/32, 155-168*. Türkiye 2016.

Güneş, *Afganistan Türkmenleri Kültür Derneği Yayın Organı, Sayı: 49*. Afganistan.

EKLER

KAYNAKÇA

- Doğan, İ. (2010). *Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri*. Süre yayınevi. Ordu.
- Ekber N. ve Berdiyev A. (2003). *Hazar Ötesi Türkmenleri*. İstanbul.
- ERCİLASUN, A. (Ed.).(2007). *Türkmen Türkçesi. Türk Lehçeleri Grameri*. Akçağ
- Hanser, O. (2003). *Türkmençe Elkitabı*. Türk dilleri Araştırmaları Dizisi:17. İstanbul.
- Kara, M. (2002). *Hazar Ötesi Türkmenleri ve Türkmenistan*. Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi sayı: 14. Türkiye.
- Oğuz, E. (2001). *Hedef Ülke Afganistan*. Doğan Kitapçılık AŞ. İstanbul.
- Oğuz, E. (2019). *Afganistan Türkmenleri Etnik Köken ve Aşiret Yapısı*. İstanbul.
- Sarı, B. ve Günder, N. (1998). *Türkmençenin Grameri (II Morfologiya: Şekil Bilgisi)*. Türk Dünyası Gençleri'nin Mahtumkulu. Ankara.
- Söyegov, M. (2000). *Türkmen Dilinin gramatikasy Morfologiya*. Aşgabat.
- Söyegov, M. ve Arnazarov, S. (2017). *Örnekli Türkmençe Gramer*. Ankara/Aşgabat. Yayınları. Ankara.
- Molla devlet fedai külliyyatı .(2016), Afganistan.
- Annaberdiyev, Ahmet, *İran Türkmenleri (1881-1979)* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayınlanmış Doktora Tezi), İstanbul 2006.
- Delice, Tuna Beşen, *Türkmen Türkçesinde Fiil*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Erzurum 2010.
- Yıldırım, Zeynep, *İran Sahası Göklen ve Nohur Türkmen Ağızları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Ankara 2015.
- Abdullah, MohammadQhasem, *Afganistan Türklerinde Aile ve Evlilik - Andkhoy Örneği*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2017.

Behroz, Atiqullah, *Afganistan Siyasi Coğrafyası Ekseninde Tarih ve Toplum*, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Karabük 2020.

Mahkhdom, Abdulahad, *Afganistan Türklerinin Sosyo-Kültürel ve Dini Durumu (Mezar-ı Şerif Örneği)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Samsun 2016.

Şahin, Savaş, “Afganistan’daki Türkmen Varlığı ve Kültür Üzerine”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı 5/7 s. 1144-1160*, Türkiye 2016.

Şahin, Savaş, “Ersarı Ağzına Dayalı Afganistan Türkmen Türkçesinin Kısa Grameri”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 3/1*, Türkiye 2014.

Tamizyürek Fahri, Barın Erol ve Ustabulut Mete Yusuf. “Afganistan’ın Dil Politikası ve Afganistan’da Türkçe Eğitimi Tarihi”, *Türkbilig*, 2016.32: 155-168, Türkiye 2016.

Fevzi, Firuz ve Cankurt, Hasan, “Afganistan’da Türkoloji ve Türkçe Çalışmaları Hakkında Bir Araştırma”, *Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:11, Sayı: 2*, Türkiye 2013.

Ataniyazow, Soltanşa, “Türkmen Boylarının Geçmişi, Yayılışı, Bugünkü Durumu ve Geleceği”, *Türkmenistan Bilim ve Teknik Yüksek Kurulu. Bilig-10/Yaz’99*, Türkmenistan 1999.

Turan Neşiryalty, “Magtymguly”, *Yedigen Kitaphanajygy*, Türkmenistan 1991.

Öztürk, Rıdvan, “Afganistan Türkmenlerinin Ferhengi Encümeni ve Güneş Dergisi”, *Internatinal Periodical For the Language, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/3 Spring 2009*.

Cankurt, Hasan, “Makhtumkulu Firaki’nin Şiirlerinde Muhteva”, *International Periodical For The Language, Literature and History of Turkic Volume 89 Summer, p.911-951*, Ankara 2013.

<https://sozluk.gov.tr/>

<https://tr.glosbe.com/tk/tr/>

<https://tr.glosbe.com/fa/tr/>

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Abdul Shukoor KOYUK

Baba Adı: Abdul Rahim

Doğum Yeri: FARYAB, AFGANİSTAN

Doğum Tarihi: 11.10.1991

Medeni Hali: Bekar

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise: Abumüslim Lisesi - 2009

Lisans: Payame Noor Üniversitesi, Beşeri Bilim Fakültesi, İngilizce Bölümü – 2013-2017